ZVON

2 • 2019

NAJSTAREJŠA SLOVENSKA REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO IN DRUŽBO

UVODNI ESEJ • Ifigenija Simonović: PEN na Bledu – čas literature miru
SMER LITERATURA • Suzana Škof
POEZIJA IN PROZA • Hava Pinhas-Cohen • Hashizume Bun
Z MOHORJEVE KNJIŽNE POLICE • Vse se uglasi in izpolni
POGOVOR • Nataša Konc Lorenzutti
PORTRET • Ferdinand Tirnberger
IN MEMORIAM • Tomáš Valena • Ivan Malavašič • Zinka Zorko
IZ SLOVENSKE KULTURNE DEDIŠČINE • Šege in navade velikonočnega časa
SLOVENSKI PREGOVORI, REKI IN REKLA • Kadar moj tovorić zarúje, deveta vüra je
MUZIKOLOGIJA • Ljubljana in Haydn
ESEJ • Ignacij Voje • Aleš Maver • Primož Lampič • Peter Kovačič Peršin
PREDBRANJE • Mesto upanja Petra Opeke • Skrivne vatikanske fotografije • Moj mali besednjak od Ž do A

UVODNI ESEJ
3 Ifigenija Simonović: **PEN na Bledu – čas literature miru**

SMER LITERATURA
6 Suzana Škof: **Deklica in veter**

POEZIJA
10 Hava Pinhas-Cohen: **Malikovanje**

PROZA
14 Hashizume Bun: **Dragi soljudje!**

Z MOHORJEVE KNJIŽNE POLICE
19 Matija Remše: **Vse se uglasi in izpolni**

POGOVOR
23 Nataša Konc Lorenzutti: **Nič ne vzgaja bolj kot lepota**

PORTRET
31 Anton Stres: **Ferdinand Tirnberger**

IN MEMORIAM
33 Lojze Peterle: **Dr. Tomáš Valena (1950–2019)**
34 Andrej Arko: **Ivan Malavašič (1927–2019)**
35 Jože Faganel: **Zinka Zorko (1927–2019)**

IZ SLOVENSKE KULTURNE DEDIŠČINE
37 Janez Bogataj: **Šege in navade velikonočnega časa**

SLOVENSKI PREGOVORI, REKI IN REKLA
39 Renato Podbersič st.: **Kadar moj tovoríć zarúje, deveta vüra je**

MUZIKOLOGIJA
43 Primož Kuret: **Ljubljana in Haydn**

ESEJ
46 Ignacij Voje: **Diplomacija srednjeveškega Dubrovnika, namenjena interesom trgovine**
49 Aleš Maver: **Ob izdaji Kromacijevih Govorov in Razprav v slovenščini**
53 Primož Lampič: **O razgledničarstvu na Slovenskem**
57 Peter Kovačič Peršin: **Personalizem na Slovenskem / 1. del**

PREDBRANJE
62 Pierre Lunel: **Mesto upanja Petra Opeke**
66 Caroline Pigozzi, Giovanni Maria Vian: **Skrivne vatikanske fotografije**
67 Gregor Čušin: **Moj mali besednjak od Ž do A**

KNJIŽNE OCENE
69 Edvard Kovač / **Denis Poniž: Sedem esejev za sedemdeset let**
70 Edvard Kovač / **Antonia Bernard: Francosko o Slovencih, slovensko o Francozih**
71 Andrej Arko / **Alda Merini: Frančišek, spev ustvarjenega bitja**

JUBILEJ
73 Andrej Rot: **Lev Detela – Ad multos annos!**

KULTURNI ODMEVI
75 Tomaž Simčič: **Ob predstavitvi *Vojaškega dnevnika* Iva Brica**

ZVON | Najstarejša slovenska revija za literaturo, kulturo in družbo

2019, ŠTEVILKA 2, LETNIK XXII

UREDNICA
Cvetka Rezar

ODGOVORNA UREDNICA
dr. Tanja Ozvatič

UREDNIŠKI ODBOR
Andrej Arko
mag. Hanzi Filipič
Mateja Gomboc
dr. Edvard Kovač
dr. Aleš Maver
dr. Matija Ogrin
dr. Renato Podbersič ml.
Matija Remše

OBLIKOVANJE
Lidija Murenc

LEKTORIRANJE
Cvetka Rezar

IZDALA IN ZALOŽILA
Društvo Mohorjeva družba in Celjska Mohorjeva družba d. o. o.

ZA ZALOŽBO
predsednik Jože Planinšek CM in ravnateljica dr. Tanja Ozvatič

UREDNIŠTVO
Nazorjeva ul. 1, 1000 Ljubljana
T 01 244 36 70
zvon@celjska-mohorjeva.si

MARKETING
Simon Ozvatič
simon@celjska-mohorjeva.si

NAROČNIŠKA SLUŽBA
Lidija Koštomaj
info@celjska-mohorjeva.si
T 03 426 48 00

TISK
Dravski tisk

NAKLADA
600 izvodov

CENA
Posamezna številka
5,40 EUR
Letna naročnina
27 EUR
Letna naročnina za tujino
45 EUR

Izid te revije je sofinancirala Javna agencija za knjigo Republike Slovenije

www.mohorjeva.org

NA NASLOVNICI
Eksplozija ob 8.15 v Hirošimi je bila zabeležena na zapestni uri v ruševinah, 6. avgust 1945; vir: Shutterstock

ISSN 1408-645X

Polona Mlakar,
urednica pri Celjski Mohorjevi družbi

Nova številka najstarejše slovenske literarne revije prihaja med bralce v vrhuncih postnega časa, ki je čas pričakovanja najstarejšega krščanskega praznika, kakor o tem piše dr. Janez Bogataj v bogatem prispevku o običajih in šegah praznika velike noči. To je obdobje, ko so nam teme minevanja in smrti kljub prebujajoči se naravi bliže kot kdaj koli. O tem govorijo tudi pesmi Suzane Škof.

Za prevod pretresljivih spominov na dogodke tistega dne, ko so Američani pred skoraj 75 leti na japonsko mesto Hirošima odvrgli prvo jedrsko bombo, izpod peresa žrtve bombardiranja je poskrbela predsednica Slovenskega PEN-a, pisateljica Ifigenija Simonović v sklopu priprav na razstavo literarnih del o Hirošimi ob letošnjem 51. Mednarodnem srečanju pisateljev na Bledu. Da ima literatura nenadkriljivo moč, kako se z jasnim stališčem zoperstaviti brezumnim dejanjem, priča tudi neka seja mednarodnega literarnega srečanja društva PEN davnega leta 1936 v Buenos Airesu, kamor so ob pohodu nacizma pribežali številni misleci, kakršen je bil tudi pisatelj Stefan Zweig. Literatura naj bi s poustvarjanjem življenja imela moč pozivati k zmagi dobrega nad zlom!

O prepletenosti osebnega življenja z močjo umetniškega ustvarjanja pa beremo v navdihujočem pogovoru Jožeta Kurinčiča s pisateljico, dramsko igralko in predano pedagoginjo Natašo Konc Lorenzutti z naslovom »Nič ne vzgaja bolj kot lepota«. Ali ni tudi to eden od ključev, kako vzgajati danes, ko z razvojem sodobne digitalne tehnologije na današnje otroke vplivajo številni moteči dejavniki?

V tej številki *Zvona* se med drugim spominjamo tudi osemdesetletnice slovenskega pisatelja, živečega na Dunaju, pesnika in prevajalca Leva Detele ter nedavnega odhoda v večnost doktorice jezikoslovja Zinke Zorko, profesorice na Univerzi v Mariboru ter redne članice Slovenske akademije znanosti in umetnosti, sicer pa dolgoletne odbornice pri Celjski Mohorjevi družbi.

Bralca te številke pa vabimo, da se poglobi tudi v misli drugih prispevkov v že ustaljenih rubrikah revije.

Ifigenija Simonović

PEN na Bledu – čas literature miru

Ob koncu 51. Mednarodnega srečanja na Bledu ne preostane drugega kakor globok izdih. Priprave tečejo pol leta, ideje pa se sestavljajo dve, tri leta vnaprej. Na srečanju je letos sodelovalo okrog petdeset tujih gostov iz petintridesetih držav. Srečanje je potekalo pod častnim pokroviteljstvom predsednika Republike Slovenije, pogostili pa so nas minister za kulturo in župani občin Ljubljana, Bled in Bohinj.

Bled pred Bledom je del programa, ki so ga letos zapolnili trije gostje. Tonko Maroević je hrvaški in slovenski akademik, prevajalec, pesnik, kritik, umetnostni zgodovinar. Naši mojstri prevajalci Boris A. Novak, Marjan Strojan in Miha Pintarič so pripravili zbirko njegovih pesmi v slovenščini z naslovom *Štiriročno*, ki smo jo izdali skupaj s Slovensko akademijo znanosti in umetnosti in Slovensko matico. Ameriški pesnik Sydney Lea je nastopal v Železnikih v kulturnem domu in v Centru poezije Tomaža Šalamuna v Ljubljani. Spremljal ga je Marjan Strojan.

Poleg Tonka Maroevića smo na Bledu imeli še enega častnega gosta – Dragana Jovanovića Danilova, pesnika iz Srbije, ki nam ga je že pred leti predstavil Tomaž Šalamun, lani pa je založba Logos natisnila izbor njegovih pesmi z naslovom *Plavam, ko me gledaš*, ki jih je prevedla Mateja Komel Snoj. Ob njegovem obisku smo pripravili kratek izbor njegovih pesmi v slovenščini, angleščini, francoščini in španščini. Ta pesnik izhaja iz klasičnih pesnikov 20. stoletja, iz časov, preden je prevladal abstraktni eksperimentalni hermetizem. Zato ima Danilov kot pesnik poleg svojega bogatega jezika na voljo romantične, realistične in spominske, celo mitične snovi, ki jih gnete v presenetljive kombinacije. Daljše pesmi, zgodbe v pesmih, začetki in konci. Ni več pesniškega lebdenja v niču ali liberalnega sestavljanja besed, ustvarjanja iz nič in celo za nič (mnogokrat zanič), temveč plemenito plavanje v gostih pomenih.

Jaz sem bila zadolžena za Horija Takeakija, japonskega pisatelja, znanstvenika, esejista in dolgoletnega podpredsednika Mednarodnega PEN-a, tudi izvršnega direktorja japonskega PEN-a. Prišel je teden prej, da je pomagal pri razstavi v Muzeju novejše zgodovine Slovenije. Prelep dogodek so pripravili študentje japonistike s Filo-

zofske fakultete. Eden od njih, japonski študent, ki je tu na izmenjavi, je napisal znak »mir« na več kot 2 metra velikem platnu, ki ga je poklonil muzeju. Hori Takeaki je bil tudi gost na treh srednjih šolah v Ljubljani. Govoril je o vojni in poeziji, o grozoti atomske bombe, o lepoti in mnogopomenskosti klasičnega haikuja in udarni enoznačnosti sodobnih haikujev. Povedal je o pesniku, ki je bil po drugi svetovni vojni zaprt in je umrl v ječi zaradi haikujev s protivojno tematiko. Zadnji večer pred Bledom je Hori Takeaki obiskal Finžgarjevo galerijo v Trnovem. Pretresel nas je s preprosto resnico, da smo z naravo povezani in da smo ne glede na vse del vsega, dobrega in zlega, kar nam lahko zadostuje za zorenje občutka zadovoljstva, morda celo sreče.

S pomočjo Horija Takeakija in Spominskega muzeja Hirošime smo postavili razstavo *Hirošima in Nagasaki: bolečina in pogum* v Muzeju novejše zgodovine Slovenije. To je razstava v počastitev spomina na žrtve atomske bombe – razlog za razstavo pa je seveda tudi poudarjanje nujnosti prepovedi posedovanja, uporabe in izdelave jedrskega orožja.

Decembra 2017 je organizacija ICAN (International Campaign to Abolish Nuclear Weapon) prejela Nobelovo nagrado za mir. To nevsiljivo gibanje je poželo priznanje med profesionalnimi NGO (nevladnimi organizacijami), ki si prizadevajo za mir na svetu. ICAN dandanes podpira 532 organizacij. 33 držav še vedno nasprotuje jedrski razorožitvi na tih ali prikrit način. Med njimi so tudi Avstralija, Koreja in Japonska, močno razvite države, 29 med njimi jih je članic NATA. Kako smo opredeljeni Slovenci, mi še ni popolnoma jasno, a če je Slovenija članica NATA, potem smo seveda v kompromisnem položaju. Slovenski center PEN izhaja s predpostavke, da so odločilnega pomena pričevanja žrtev nasilja, bodisi doma, v šoli, službi, še posebej pa žrtev vojne, torej tudi žrtev atomske bombe, ki se na japonskem imenujejo *hibakuša*. Ponatisnili smo že prevedeno knjigo Karla Brucknerja *Sadako hoče živeti*, roman, napisan po resnični zgodbi o deklici, ki je bombardiranje preživela, a deset let pozneje zbolela za rakom. Verjela je stari legendi, da se tistemu, ki naredi tisoč origamijev, izpolni želja. Umrla je, ko jih je naredila 990. Origami ptiča žerjava je zato simbol miru na Japonskem. Za našo razstavo so žerjave delali dijaki Gimnazije Vič in Srednje šole Domžale. Natisnili smo tudi pričevanje gospe Hashizume Bun *Nobene Hirošime več!*

Prisluhnili so tudi drugi PEN centri, naša razstava marca potuje v Zagreb, nato v Istanbul, potem morda še kam. Če govorimo o ideji miru, potem moramo nadaljevati, dokler mir ne bo nekaj samo po sebi umevnega za vse ljudi sveta.

Ob bolj sproščeni razstavi fotografij s 50. blejskega srečanja Janeza Bogataja *Meje svobode – premostljivi zidovi* smo z gosti v Cankarjevem domu priredili literarno popoldne. Fotograf je naredil posrečene fotoimpresije, portrete pisateljev, ko so v družbi, ko prisluhnejo drug

drugemu, ko niso zatopljeni v svoje samotarsko delo, v druženje s peresom – oziroma z računalnikom!

Literaturi so bili posvečeni tudi večeri v Radovljici, na Bledu, v Škofji Loki, Trzinu in Kamni Gorici, v Prešernovi hiši v Vrbi in obiski na osmih srednjih šolah. Ti dogodki so del našega festivala Obrazi miru. Najbolj pretresljivo je bilo spontano branje v cerkvici svetega Janeza Krstnika in na pokopališču žrtev prve svetovne vojne v Bohinju. Vsako leto goste peljemo na končni izlet. Ponovno se je pokazalo, da pisatelji hrepenijo po sproščenem prostem dnevu. Tam si izmenjajo naslove, načrtujejo prevajanja in prihodnja srečanja.

Že šesto leto smo pri Slovenskem centru PEN razpisali nagrado za najboljši srednješolski esej in razglasili odločilne nagrajence. Sodelovalo je 35 dijakinj in dijakov. Pisali so eseje z naslovoma Kaj iščem v knjigi? in Moj/naš prostor pod soncem.

Osrednji del srečanja pa sta seveda dve okrogli mizi: *Domišljija in stvarnost* (posvečena literaturi za otroke in mladino) in *Predstava o drugem: pot do miru ali pot do vojne*. Izšel je zbornik esejev, ki razpirajo nove poglede na nikoli zastarano tematiko.

Na srečanju pisateljev na Bledu se sestaneta tudi dva odbora Mednarodnega PEN-a: Odbor pisatelji za mir in Odbor ženske sekcije. Prvi odbor smo ustanovili Slovenci pred skoraj tridesetimi leti, predsedovali smo mu, letos pa se je pojavila zahteva po bolj demokratičnih volitvah, zato so se za novega predsednika potegovali tudi predstavniki drugih PEN centrov. Izvolili smo Emmanuella Pierrata, predsednika Francoskega PEN kluba, ki je avtor vsaj petdesetih knjig, pa tudi svetovno znan odvetnik, posveča se področju človekovih pravic, cenzure, svobode govora. Ko so na primer v Bangladešu zaprli mlade blogerje, jih je v imenu Mednarodnega PEN-a zastopal Pierrat in dosegel, da so bili izpuščeni.

Ženski odbor se pri nas imenuje Mira po pisateljici Miri Mihelič. Nastal je na pobudo Mednarodnega PEN-a in je eden prvih odborov, ki se posveča ženski problematiki, na primer ženski enakopravnosti, pa tudi enakopravnosti ljudi različnih ras, verskih prepričanj, spolnih usmerjenosti. Zadnje čase se pojavljajo tudi novi izzivi, na primer možnost zavrnitve tradicionalnih norm, ki žensko podrejajo moški moči in volji.

Zaprti pisatelji po svetu, zadnje čase tudi likovni umetniki, fotografi in novinarji, so v osrčju prizadevanja Mednarodnega PEN-a in vseh 140 PEN centrov po svetu. PEN še zdaleč ni dosegel svojih ciljev, svet še zdaleč ne živi po načelih resolucije, ki jo je prav PEN oblikoval in potrdil ter poslal v Združene narode kot Resolucijo o pravici do miru. Vsak človek ima pravico, da živi v miru in da mu pripada pravica, da »si prizadeva najti svojo srečo«, ki je vpisana v znamenito ameriško ustavo. Prav na Bledu se že pol stoletja srečujejo tudi pisatelji iz sprtih držav. Ko si sežejo v roke, ne gre le za simbolično gesto. Vsakič izpade en kamen več iz zidu strahu in predsodkov.

Suzana Škof

Deklica in veter

Uspavanka

Naselil si se v moji notranjosti.
Težko pričakovani.
Spi dete, spi.
Opazujem tvoj obraz.
Božam tvoje roke.
Privijem te k sebi.
Spi dete, spi.
Oblačim te
v oblačila prihodnosti.
Spi dete, spi.
Ljubljeno.
Nerojeno.

Ciklus *Deklica in veter* je pesniški prvenec Suzane Škof (rojene 1972 v Ljubljani). V njih se avtorica dotika najintimnejših občutij, ki prečijo mejo med menoj in drugim, med rojenimi in nerojenimi, živimi in umrlimi. Na pesniško občuten način v svojih pesmih kaže na nevidno in nelahko vez žalosti med življenjem in njegovimi sencami, a tudi na upanje in pričakovanje, kot molitev, ki prihaja z druge strani tega sveta.

Molitev

Ta pesem ne bi smela biti o tebi.
Pa vendar – molila sem.
Saj si bil samo ubog zapuščen otrok.
Ki nisi znal ljubiti.
Ker te nihče ni ljubil.
Nezaželenega – pankrta, spečega v družbi živali v hlevih.
Osamljenega prestrašenega fantiča.
Ki si videl, česar ni videl nihče drug.
Duha umrlega dekleta v veži doma, ki ni bil dom.
Ki se ti je zahvalil, da si mislil nanjo.
In žaloval, ker nihče ni žaloval za njo.
Ko sem te zadnjič videla,
si rekel, da bi rad še ležal.
In si ležal, koža že prosojna, noge bele,
roke so segle k obrazu,
kot bi želele odstreti kopreno z oči.
Poljubila sem te v slovo, zašepetala sem ti,
da bo vse dobro in da se kmalu vidiva.
Nežno, počasi sem te še zadnjič pogladila
po rokah, licu in čelu.
Po tvojem obrazu se je razlezel nasmeh
in bil si spet nedolžen majhen otrok.

Česa se bojim

Bojim se zaprte betonske cevi
brez prehoda.
Kačjega gnezda
na sveže pokošeni travi,
sikajočega v bedra.
Hoje po robu mostu,
pod katerim hrumi reka.
Roke utapljajočega se otroka.
Pozabe nasičene otopelosti.
Človeka,
ki ničesar ne čuti
in ni več človek.

Ko se noč stika z dnevom

V razpoki časa
se svet živih
stika s svetom mrtvih.
Potrkajo na okna.
In povprašajo za pot.
Če dobro prisluhneš,
čutiš kaplje dežja,
ki pronicajo v speče duše.
In ne spiš.

Hava Pinhas-Cohen

Prevedla Barbara Pogačnik

Malikovanje

Kako zlahka zaznamujem meje tvoje odsotnosti:
pod posteljo par črnih delavskih čevljev,
na polici desno očala za branje
in na tvoji strani prazna blazina,
v grozi pograbljena na mojo stran –
mogoče je na njej še vedno sled telesne topline
za moje hladne noge, za to noč, za vsako noč.

Od žensk, kakršna sem sama,
iz noči, kakršne so te,
je na svet prišlo malikovalstvo.

Ob zori sem zbrala prah,
ki bi ga zgnetla, da bi dobil tvojo obliko
(bilo ga je malce premalo),
ga pokrila kot testo, ga potolkla,
ga potrepljala kot dojenčkov hrbet,
ga poljubila
in ga oblekla v bombažno srajco,
ki sem jo izvezla zate.

Vso noč sem ležala poleg prahu
in ga klicala in klicala
s tvojim imenom

in samo sebe sem videla, kako postajam
podobna nekomu, ki
je v svojem materinskem trebuhu

od nekdaj gojil čaščenje malikov.

Ko se ženska zlomi

Ženska se zlomi. Kako se zlomi ženska?
Iz pasu.
Zlomi se v pasu,
njeno telo se nagne kot metronom –
takti, ko se njena glava nagne do tal in zaniha nazaj,
takti, ko se njeno čelo dotakne neba, ki pade nanjo.
Včasih njeno čelo trešči ob zemljo in
njeni dojki se umakneta kot dve laneni torbi,
v katerih se mleko pretresa, dokler ne postane skuta.

Kako se zlomi ženska –
iz pasu.
Ženska se zlomi v pasu in njeno telo
v nagibanju nazaj sledi njenemu grlu,
njeni lasje se zvijejo do zemlje,
ko se obrne okoli lastne osi z nadzemeljskim
gibom bolečine, kot če bi si jo njen oče v nebesih
vzel s silo.
Takšna je bila videti Astarte mojim očem –
kadilo in malik zlomljene ženske
v izložbenem oknu.

Hava Pinhas-Cohen je izraelska judovska pesnica, rojena leta 1955 v Izraelu. Na Hebrejski univerzi v Jeruzalemu je študirala hebrejsko književnost in umetnostno zgodovino in je objavila osem knjig poezije, pa tudi knjigo pogovorov o poeziji in umetnosti. Pesnica, predavateljica, prevajalka in esejistka je tudi ena izmed prvih urednic na izraelski literarni sceni, ustanovila je časopis za literaturo, umetnost in judovsko kulturo *Dimui*, kjer še vedno opravlja nalogo glavne urednice. Za svoje delo je prejela več nagrad: Premierovo nagrado, nagrado Kugel, nagrado ACUM za najboljšo pesniško zbirko leta in nagrado Alterman. Je tudi umetniški vodja Jeruzalemske konference *Kisufim* za judovske pisatelje. V Jeruzalemu poučuje literaturo, uredila pa je tudi več prevodnih antologij v hebrejščini, med drugim prvo antologijo slovenske poezije v hebrejščini, v souredništvu s slovensko pesnico in prevajalko Barbaro Pogačnik.

Pietà

Za Ruth Carton-Blum

Bil je trenutek, ko me je držala v naročju
in njeno naročje je bilo moj dom
in njeno naročje je bilo miza
in njeno naročje je bilo oltar
in njeno naročje je bilo prostor, kjer si lahko majhen.
Kaj sem videla za njenim ramenom,
kaj je ona videla za mojim –
točno tistega trenutka se ne morem spomniti.

Vseeno zaprem oči, da bi videla
samo sebe, kako jo nosim v svojem naročju,
in roke se ji povesijo ob moje boke,
oči moje matere, ki zrejo v moje oči,
moje oči, ki zrejo v njene,
in reče mi, naj se ponoči pokrijem,
in jaz ji rečem, naj vztraja, vztraja, vztraja,

in medtem ji kalcij beži iz kosti
in njeno telo šklepeta v mojem naročju.

In tedaj iztegnem roko,
da bi jo dvignila
in jo ponesla navzgor.

Ona, jaz in Johanan[1]

Ona mi šepeta, mi govori in še govori,
šepeta mi in govori in šepeta, šepeta, da mi govori,
kaplja mi v možgane, se mi zavrta v glavo in govori in šepeta, kako
mi spet govori in govori …

V jeziku te, ki v deželi živi in ta jezik pozna,
a ga sin te dežele ne govori,
v jeziku, ki izvira iz kuhinje,
iz košare umazanega perila,
ki pripada tej družini,
ki izginja,

mi ona šepeta in govori in še govori,
šepeta mi in govori in šepeta in šepeta, da mi govori
in kaplja mi v možgane, se mi zavrta v glavo in govori in šepeta,
kako mi spet govori in govori …

Njene besede mi kipijo
po očeh in po ramenih,
po volnenem šalu z rožami na črni barvi.

Le zakaj si manem očesne beločnice,
kot da bi ji hotela nastaviti tuje in hladno ogledalo.
Kajti tistega dne, ko boš odprla oči, o mati
moja in moja hčerka, boš spoznala, da si gola, sama,
da si sama, sama in nezaščitena, kot poljska živalca.

Jaz pa se bom pognala v reko, ki vodi v njegov objem,
proti Johananovi svetli polti, k njegovi lepoti, ki
ni od tega sveta,
da bom utonila med njegovimi stegni.

[1] Eden od rabinov, znan lik iz *Talmuda* iz 3. stoletja. Opisi lepote, posebno moške, niso del judovske tradicije. Izjema je Rabin Johanan, ki je bil zelo razgledan in zelo svetle polti. Noseče ženske so iz vraževerja hodile mimo njega, da bi bili njihovi otroci tako lepi kot on. Umrl je od žalosti nad smrtjo enega izmed svojih součencev (op. prev.).

Hashizume Bun

Dragi soljudje!

Objemimo ljubezen in modrost – iz Hirošime

Prevedla Ifigenija Simonović

Jaz sem preživela žrtev bombardiranja Hirošime.

Šestega avgusta leta 1945 sem šla, kakor po navadi, na poštno banko v Hirošimi, kjer sem delala kot študentka, ena od mnogih, ki smo bili mobilizirani zaradi vojne. Takrat so bili vsi zdravi japonski moški vpoklicani v vojsko, ženske in študentje pa smo morali delati namesto njih. Stara sem bila štirinajst let.

Prišla sem malo čez osmo in sem stala ob oknu v drugem nadstropju naše betonske zgradbe. Nenadoma se je strahovito zabliskalo, pomislila sem, da je sonce padlo predme. Zdelo se mi je, da je v mojih očeh nenadoma eksplodiralo na tisoče mavric naenkrat. Verjetno sem v istem trenutku izgubila zavest.

Ko sem se zavedela, sem sedela sredi sobe ob nosilnem stebru. Učili so nas, da moramo v primeru atomske bombe leči na trebuh, da ne bi dobili poškodb notranjih organov. Učili so nas, da naj si z dlanmi pokrijemo oči in s palci zamašimo ušesa. Poskusila sem tako narediti, a bilo je temno in zdelo se mi je, da ni prostora, da bi se lahko zleknila na tla. Sledila je strašna tišina. Začutila sem nekaj toplega in vlažnega, teklo je po mojem desnem delu obraza. Pomislila sem, da kaplja olje z bombe, ki nas je zadela. Takrat so Američani vsa japonska mesta nenehno bombardirali.

Sključena sem sedela na tleh, mašila sem si ušesa in pokrivala oči, mislila pa sem na študente v tretjem nadstropju, ki so bili zajeti v požar.

Ko se mi je začel vračati vid, sem previdno umaknila dlani z obraza. Bile so oblite s krvjo. Pomislila sem na vrečko s prvo pomočjo, ki sem jo imela v miznem predalu. Vstala sem. Zgrožena sem opazila, da so bili stoli in knjižne police razmetani po prostoru. Našla sem svojo mizo med razbitinami. Ravno sem si obvezala glavo, ko je nekdo pritekel in zavpil: »Ven, hitro, vsi ven!«

Drug za drugim so se moji sodelavci pomaknili skozi zadimljeno temo proti izhodu. Kos žice električne napeljave se je utrgal in vrglo ga je v našo pisarno. Ovil se je okrog enega od naših kolegov. Bil je mrtev. Vedno smo ga klicali z ljubkovalnim imenom, vsi smo ga imeli radi. Njegov obraz je bil pepelnato siv. Preplavila me je groza. A to je bil šele začetek; to, kar sem izkusila pozneje, lahko opišem samo kot pekel.

Posuta sem bila z drobci stekla. Posebej močno sem krvavela iz rane v glavi. V trenutku sem bila oblita s krvjo. *Gospa Tomoyangi*, eden od kolegov je zakričal, ko me je zagledal, in me odnesel v bolnišnico Rdečega križa, ki je bila v bližini. Na poti do tja sem videla plamene, ki so žgali golo prst.

Bolnišnica je bila polna ljudi: bili so opečeni, obraze so imeli napihnjene, velike kot buče, iz njih se je cedilo. Koža se je kot cunja vlekla za njimi ali visela z iztegnjenih rok. Ljudje so si potiskali očesna zrkla nazaj v jamice, tlačili so notranje organe nazaj v telo – ali pa so hodili okrog z organi, ki so jim viseli iz ran. Bili so ožgani do črnega, tako da ni bilo mogoče videti, ali so moški ali ženske. Bilo je tako, kakor če bi bila vstopila v pekel.

Mirnega mesta, ki je bilo tam še zjutraj, ni bilo več: ničesar drugega kot ruševine. »Kaj neki se je zgodilo? To so nočne more,« sem si mislila.

Gospa Tomoyangi je našla zdravnika. »Izgublja kri. Ne smete dovoliti, da zaspi. Če bo zaspala, bo umrla.« Slišala sem korake, ki so se oddaljevali. Gospa Tomoyangi me je začela klicati po imenu. Čudovita omedlevica me je preplavila. Začutila sem, kako sem se začela pogrezati nekam v temo, nekam daleč, a ko sem zaslišala svoje ime, me je gospa Tomoyangi priklicala nazaj. Ne vem, koliko časa sem lebdela med zavestjo in nezavestjo. Bledo se spominjam šuma dežja in brnenja sovražnikovih letal.

Kazalo je, da bom preživela. Gospe Tomoyangi je odleglo in zapustila me je, da je šla iskat svoje starše. Ko je odšla, je bolnišnica nenadoma zagorela. Šestnajst let star mladenič Yoshiaki Iida me je rešil.

Tisto jutro, ko je padla bomba, sta bila Yoshiaki in njegova sestra doma. Uspelo se mu je splaziti iz ruševin njunega doma, njegova sestra pa je bila pokopana pod ruševinami. Slišal jo je stokati, a ji ni mogel pomagati. Hiša je začela goreti.

»Ah, tako zelo vroče je,« je zaklicala sestra. »Polij me z vodo, prosim!«

Vedro za vedrom vode je zlil tja, od koder je prihajal sestrin klic. Plameni so se začeli ovijati okrog njega.

»Hvala, Yoshiaki, zdaj pa teci, teci, da se rešiš!« je rekla.

Celemu v plamenih mu ni preostalo drugega, kakor da je sestro prepustil plamenom in zbežal.

Njegova sestra je bila stara štirinajst let, toliko kot jaz. Morda sem ga spominjala nanjo, vsekakor je ostal v bolnišnici, ob meni, ko so vsi, ki so lahko zbežali, že odšli.

Ves dan in ves naslednji dan je Hirošima gorela. V bolnišnici je ogenj zblaznel, goltal je vse, ob kar je naletel. Velikanski zublji so bruhali skozi okna. Tisti, ki so lahko hodili, so že zdavnaj zbežali, tisti, ki so se lahko plazili, so se splazili na varno. Samo mrtvi in umirajoči so ostali. Ležala sva zunaj na tleh v zlati svetlobi ognja, vroč pepel je padal na naju kakor zlat prah. Lasje so mi goreli in presketali.

Vso noč je Yoshiaki tekal naokrog in dajal vodo umirajočim. On je bil edini, ki je lahko stal in hodil.

Petnajsti avgust: vročina je tolkla opustošeno mesto smrti. V moji bližini je bilo okrog deset preživelih. Naredili smo si zavetišče iz tistega, kar je ostalo od požara – les, pločevina, da smo se ponoči zaščitili pred deževjem. Bili smo lačni in ranjeni, a bili smo v tako obupnem stanju, da se nismo menili ne za lakoto ne za bolečino. Nihče ni prinesel hrane, obleke ali zdravil. Pozneje sem izvedela, da je bilo uničenje tako strašno, da sta ameriška in japonska oblast zamolčali resnico pred svetom. Ameriška vlada se je bala mednarodne obsodbe, japonska pa ni želela šokirati javnosti in povzročiti splošnega preplaha.

Petnajstega avgusta sem brezciljno tavala okrog v razbeljeni poletni vročini, napol nezavestna, ko sem nenadoma opazila nekaj belega in svetlečega, ki se je spuščalo iz nabuhlih oblakov, ki so se podili čez hribovje. Presenečena sem

pogledala gor in opazila letalo. Odvrglo je letake in poletelo dalje. Pobrala sem letak, ki je pristal blizu mene: oznanil je konec vojne. Bila sem fizično in čustveno izčrpana, ničesar nisem občutila. Vrgla sem letak na tla in šla dalje, naprej bo pogorišču. Nobeden od sotrpinov ni omenil letaka.

Zvečer smo si naredili ognjišče, se zbrali in se smejali ter klepetali pozno v noč. Izgubili smo domove, izgubili smo vse, kar smo imeli, izgubili smo vse upe in načrte, a tisti hip smo bili preprosto srečni, ker smo bili živi.

Pozneje, ko je šlo življenje svojo pot in se nekako normaliziralo, sem izvedela, da je gospa Tomoyangi umrla od radioaktivnega žarčenja. Tudi gospod Iida je umrl, v prometni nesreči.

Vsako leto, vsak šesti avgust začutim težo na ramenih in ves dan sem globoko potrta. Trideset let je minilo. Potem štirideset. »Živa sem, a dva, ki sta mi rešila življenje, sta mrtva.« Začutila sem, da moram nekaj narediti, da bom premagala bolečino tistega dne, ko je padla bomba na Hirošimo. Spomin je bil tako boleč, da me je navdajala slabost.

Pred desetletjem (zdaj že pred tremi desetletji, op. prev.) se je ameriška podmornica, ki je nosila jedrsko orožje, približala pristanišču Yokosuka, ki leži v bližini mesta Kamakura, kjer zdaj živim. Eden od sinov mi je povedal, da se bo pridružil protestnikom, ki so nasprotovali približevanju ameriške jedrske podmornice. Star je bil šestnajst let, prav toliko, kolikor je bil star Yoshiaki Iida, ki me je rešil. In spet sem pomislila, kaj naj naredim kot preživela žrtev atomske bombe. Bila sem pesnica. Začela sem pisati pesmi o Hirošimi. In za čuda, teža, ki sem jo nosila štirideset let, mi je začela odpadati z ramen.

Počasi sem začela govoriti o izkušnji; lahko sem spregovorila o smrti mlajšega brata.

Sedem let je bil star, ko je padla bomba na Hirošimo. Tisto jutro se je igral na šolskem dvorišču. Žarčenje ga je zadelo v hrbet. Baje je bila njegova obleka kepa ognja, ko je pritekel domov.

Čeprav je bila tudi mama ranjena, si ga je zadala na hrbet in se napotila proti reki. Tam je bila že zbrana velika gruča ljudi. Sedla je na breg, z otrokom v naročju. Umiral je, neprestano je prosil za vodo. Ljudje so podajali vodo drug drugemu z golimi rokami. Ko je prišla do mame, je bila dlan tako rekoč prazna. Dala je sinu vsako kapljico.

»Strah me je,« je rekel bratec, ko se je stemnilo. Prosil je, naj ga pokrijejo z nečim. Hrbet je imel popolnoma ožgan, koža na nogah in rokah se je luščila, odstopila je in se zvila kot velika popečena hobotnica. Za naše področje so določili zbirališče v osnovni šoli Tozaka, štiri kilometre severno od Hirošime. Odločeno je bilo, da se bomo naslednji dan premaknili tja. Tiste, ki so bili hudo ranjeni, so prepeljali s čolnom, drugi so se odpravili peš. Moj brat je bil hudo ranjen in prepeljali so ga s čolnom, drugi člani moje družine, kljub ranam, pa smo šli peš. Še preden smo prispeli v zatočišče, je moj brat preminil.

Ko je mama stekla k njemu, je hudo ranjeni mlajši moški poleg njega rekel: »Pokliči ga, prav ta hip je preminil.« V trenutku, ko je mama objela sina in se razjokala, je tudi tisti mladi moški umrl.

Ko govorim o tej izkušnji, ljudje rečejo: »Ah, torej ste žrtev atomske bombe.« Vendar to, kar imam povedati, ni v zvezi z žrtvami ali napadalci. Tisti dan sem se soočila s pomenom življenja.

Vojna – dvajseto stoletje je stoletje vojn.
Vojna – spremeni ljudi v norce.
Vojna – popoln zločin.

V Hirošimi je majhen kamnit spomenik, kip, ki predstavlja čoln. V kamen so vklesane naslednje besede: »Nikoli ne bomo ponovili iste napake.« Te besede so opravičilo človeštvu današnjega časa za povzročitev vojne in za atomsko bombo. Te besede so tudi zaprisega, da česa takega ne bomo nikoli več storili.

Pred nekaj leti, ko sem imela priložnost obiskati Havaje, sem šla v Pearl Harbor. Na obali stoji bel kamen, spomenik žrtvam napada na Pearl Harbor. Preden sem bila tam, sem videla fotografije pogumne japonske vojske, tudi fotografijo japonskega cesarja na konju, videla sem film o nenadnem napadu na Pearl Harbor – nekateri pravijo, da napad ni bil nepričakovan, in obstajajo dokumenti, ki podpirajo to mnenje; na primer, kot dejstvo navajajo, da so Američani razvozlali japonsko geslo in da so beležili podatke o gibanju japonske vojske. Še več, Washington je že umaknil letalonosilke. A na Havajih ni bil nihče obveščen. To bi pomenilo, da so bili Havaji žrtvovani s političnim ciljem.

Potem so nas do spomenika prepeljali s čolnom, v skupinah, ki so štele dvajset do trideset ljudi. Spomenik stoji nad vojno ladjo Arizona in ponuja odličen pogled na ogrodje potopljene ladje. Nafta je še razlita okrog dimnika ladje, ki štrli iz vode. Rekli so nam, da so trupla umrlih mornarjev pustili v rjavečem trupu ladje, zdaj so tam že pol stoletja (70 let, op. prev.). Objedajo jih ribe, gotovo jih ni več mogoče prepoznati. Stresem se ob misli, da bi bili tam lahko moji sinovi, in ne gre mi v račun, zakaj bi pustili trupla v tako nizki vodi tako blizu obale. Ampak vidim le norost tistih oblastnikov, ki zagovarjajo vojno in silijo ljudi na bojišče. Sem se motila?

Prelepe rože so krasile spomenik. Stala sem tam precej časa, zrla v imena žrtev, vklesana v kamen. In v mislih sem se pogovarjala z mrtvimi vojaki, pogovarjala sem se z njimi kot s soljudmi.

Tudi v Hirošimi je spomenik okrašen z rožami. Ampak v Hirošimi ni velikih vencev, ki jih ob spomenik na Havajih polaga ameriška mornarica. Tukaj so majhni šopki, skromne cvetice, polagajo jih posamezniki, iz ljubezni in sočutja.

Še nekaj bi rada napisala. Po vojni so Američani (Occupied Forces) postavili A.B.C.C. – Atomic Bomb Casualty Commission na hribu nad Hirošimo, nad mestom smrti, in začeli raziskovati posledice atomske bombe. Večina Japoncev se niti ne zaveda, da so zbrali tiste, ki smo preživeli bombardiranje in ki smo se borili za življenje. Brez kakršne koli zdravstvene oskrbe so začeli raziskovati na živih primerih. Fotografirali so naše rane, opekline, jemali so vzorce naše krvi, kolikor smo je še imeli, beležili so razvoj sramnih dlak pri otrocih in mladoletnikih. Ko je nekdo od žrtev umrl, so vzeli notranje organe in na njih izvajali razne teste. Niso nas obravnavali kot ljudi, temveč kot raziskovalne objekte.

Še več, svoje raziskave so monopolizirali. Nikomur niso dovolili vstopiti v Hirošimo ali v Nagasaki. Prepovedali so vsako novinarsko poročanje o dogodkih v teh dveh mestih. Tako smo bili brez vsakršne pomoči. Tisti, ki smo preživeli, smo gasili žejo z deževnico, hranili smo se z rastlinjem, zdravili smo se z zelišči. Težko je verjeti, da se je to dogajalo po vojni.

Jedrsko orožje ni le grožnja človeštvu, temveč tudi živalim in rastlinam ter drugim oblikam življenja na Zemlji. Radioaktivno sevanje krade prihodnost celemu planetu. Zato moramo uporabo jedrskega orožja razumeti kot največji zločin proti vsemu in vsem – to je zločin, ki ga ne bi smeli nikoli zagrešiti.

Petdeset let (73 let, op. prev.) je minilo, odkar je bila napisana resolucija Združenih narodov o enakopravnosti vseh ljudi, pa vendar se vojne nadaljujejo prav na podlagi diskriminacije in boja za oblast. In čeprav vemo, kakšno uničujočo moč ima jedrsko orožje, ga še vedno mnogi zagovarjajo, izvajajo jedrske poskuse, mnogi pa zagovarjajo zaustavitev razvoja jedrskega orožja, medtem ko pričakujejo, da bodo varni prav zato, ker ga že imajo. Kakšna norost!

Prav vsak, ki je preživel atomsko bombo v Hirošimi in Nagasakiju, mora do smrti živeti z bolečim spominom na ta dogodek. Potrebovala sem štirideset let, preden sem zmogla spregovoriti. Naj še več pišem, nikoli mi ne bo uspelo izpovedati vse groze te izkušnje. Ko pa pomislim na mnoge atomske bombe in na velikansko nevarnost jedrskega oboroževanja, si rečem, da je izpoved moja dolžnost.

Dan po bombardiranju sem hodila domov, proti severu, čez celo mesto. Nikjer ni bilo znaka življenja. Hirošima je bila mesto smrti. Vendar rastline so pognale iz počrnele prsti (današnje jedrsko orožje je močnejše in strašnejše, ne upam upati, da bo lahko vzklilo novo življenje).

Hočem verjeti v človeško ljubezen in modrost. Moj prispevek je morda neznaten, a če lahko v nekom vzbudim zavest o dragocenosti življenja, potem bom imela občutek, da je bilo smiselno živeti kot žrtev atomske bombe.

Slovenski PEN je skupaj s Spominskim muzejem Hirošima ob 51. Mednarodnem srečanju pisateljev na Bledu pripravil razstavo v Muzeju novejše zgodovine Slovenije o bombardiranju Hirošime in Nagasakija. Japonska pesnica Hashizume Bun je preživela to strahoto, in ko je že sama imela otroke, je spregovorila o tej izkušnji, saj je spoznala, da samo s pripovedjo lahko pomaga ohraniti spomin in preprečiti, da bi se kaj takega še kdaj zgodilo. Pred desetimi leti je bila tudi gostja blejskega srečanja, zdaj pa živi v Tokiu.

Hashizume Bun

Matija Remše

Vse se uglasi in izpolni

Še šest knjig s področja logoterapije, dve teoretični, dve povezovalni in dve poetični, je pri Mohorjevi izšlo kronološko posejanih med Franklove od leta 1993 do leta 2017. Napisala jih je Elisabeth Lukas, Franklova učenka. Rojena je bila na Dunaju in leta 1972 doktorirala z disertacijo *Logoterapija kot teorija osebnosti*. Ustanovila je in dolga leta vodila Južnonemški logoterapevtski inštitut v Münchnu, ki je ena najuglednejših tovrstnih ustanov v svetu. Za razliko od prejšnjega prispevka naj bo tu na prvem mestu stvarni opis vseh šestih knjig, potem pa zarisana sinteza vsebine predvsem skozi izbrane navedke iz posameznih.

Družina in smisel (13,5 cm x 19,5 cm, broš., 224 str., Družinska knjižnica 27, 1993). Prevedel je Jože Urbanija, opremil Marjan Paternoster, urednik Janez Jeromen.

Smiselnice – Logoterapevtske modrosti (12,5 cm x 19,5 cm, vez., 86 str., 1994). Knjiga ni paginirana. Prevedli so jo Vital Klabus, Janez Jeromen in dr. Jože Ramovš. Fotografije je prispeval Andrej Hudnik, opremo pa Mihaela Svetek.

Podobe smisla – Biblioterapevtske modrosti (12,5 cm x 19,5 cm, vez., 94 str., 1995). Knjiga ni paginirana. Prevedli so jo Vital Klabus, Janez Jeromen in dr. Jože Ramovš. Fotografije dodal Andrej Hudnik. Opremila Mihaela Svetek.

Tudi tvoje trpljenje ima smisel – Logoterapevtska tolažba v krizi (13,7 cm x 19,2 cm, broš., 224 str., Družinska knjižnica 41, 2001). Predgovor Kazimierza Popielskega. Prevedel Jože Stabej.

Vse se uglasi in izpolni – Vprašanja o smislu, ki si jih zastavljamo na starost (13,7 cm x 19,5 cm, broš., 67 str., Družinska knjižnica 43, 2002). Prevedla Alenka Lobnik Zorko in Janez Jeromen. Opremil Janez Fajfek. Fotografijo na naslovnici prispevala Alenka Veber.

Osnove logoterapije – Človeška podoba in metode (13,9 cm x 21 cm., broš., 372 str., 2017). Prevedel Jože Stabej. Izšlo v zbirki Smisel, ki jo ureja Jože Ramovš.

Avtorica v eni od knjig zapiše o sebi takole:

> Ljubi Bog mi je v zibko položil talent, ki je resničen dar in nikakršna osebna zasluga: lahko tekoče pišem. Pisanje besedil je zame preprosto. Vendar pa mi spoznanje, da sem nadarjena za pisanje, ni bilo položeno v zibelko. Že kot šolarka sem pisala zgodbe, balade in radijske igre, vendar nisem nikoli opazila, da bi za tem tičalo kaj drugega kot zadovoljno preživljanje prostega časa. Ob študiju, ustvarjanju družine in zaposlitvi nisem imela časa, da bi ta konjiček dalje negovala. Ko pa so me pozneje ob opravljanju poklica pogosto prosili, da bi predavala o različnih psiholoških temah, sem

> se, ker sem bila govorjenja manj vešča kot pisanja, začela na predavanja pripravljati tako, da sem jih vnaprej napisala.
> V začetku leta 1979 je prišel k nam na obisk moj učitelj Viktor E. Frankl. Že večkrat sem mu poslala v branje kak svoj rokopis, tudi tega zadnjega, da bi ga morda popravil. To je bil rokopis mojega predavanja. Z njim je bil zadovoljen in dejal z nasmehom, da si pred smrtjo želi še nečesa, namreč, da napišem knjigo, v kateri bi zapisala svoje izkušnje o metodi psihoterapije, ki jo je on utemeljil: o tako imenovani logoterapiji. To bi še rad doživel … je rekel. Počaščena sem mu vrnila nasmešek, vendar se v meni ni nič zganilo, dokler nisem čez nekaj dni izvedela, da je imel srčni napad in so ga odpeljali v bolnišnico. Tedaj sem vedela, kaj moram storiti, in v dveh mesecih sem napisala svoje prvo delo. Med pisanjem se nisem – kar se danes zdi neverjetno – niti enkrat samkrat vprašala, katera založba bi to moje delo sploh lahko izdala. Kajti takrat mi je bilo pomembno le, da bom stopila pred svojega starega učitelja, ki me je spodbujal in izobrazil, in mu predala dokončano knjigo. Pomembno je bilo samo, da mu željo izpolnim pred smrtjo.
> Od takrat je minilo petnajst let, napisala sem petnajst knjig, ki so izšle v enajstih jezikih. Ob uspehu svojega prvenca sem končno dojela, da mi je bil podarjen talent, ki sem ga dolžna negovati za druge. Želela sem izpolniti neko željo in pri tem sem odkrila smisel …

Kot praktična psihoterapevtka se Lukasova zaveda, da veliko iskalcev potrebuje pomoč, ker lastnemu trpljenju niso več kos, vendar pozna tudi drugo različico, ko človek ni kos sreči. V ponazorilo navaja v neki drugi svoji knjigi tale primer:

> Zdravnik je poslal k psihologu neko žensko, staro okrog 30 let, ker mu je čisto brez razloga povedala, da se ukvarja z mislijo na samomor. Najprej se je dala preiskati, ali ji mogoče manjka kar koli organskega, češ da se v zadnjem času počuti tako neuravnovešeno in izrazito dremotno. Zdravnik je opravil vse polno krvnih in drugih preiskav, potem pa jo je poklical k sebi na pogovor o tem, kar je ugotovil. Ko ji je razkril, da je povsem zdrava in ji ni treba prav nič skrbeti, mu je nepričakovano odgovorila, da ji, če je zares zdrava, nihče ne more pomagati in se ji ne zdi več vredno živeti. Zdravnik se je tako ustrašil, da ji je nujno svetoval psihoterapevtsko pomoč. Ko je ženska prišla k meni, se je njen negativni pogled na življenje močno utrdil in tudi ni mogla ničesar povedati o svojih težavah. »Dobro mi gre,« je odklonilno dejala, ko sem jo vprašala, kako se počuti, »vendar pa me življenje ne veseli.« »Vam je šlo zmeraj dobro,« sem jo vprašala. Pomislila je in nazadnje povedala, da je kot otrok zaradi ločitve staršev morala zapustiti gimnazijo in je potem obiskovala neko trgovsko šolo. Vendar je bila častiželjna in je pozneje, ko je že bila v državni službi, opravila abituro v večernih tečajih, to pa je bilo vse prej kot lahko. Potem si je prizadevala za uradniško službo in je v ta namen zelo pridno delala. Pred pol leta je postala uradnica in s tem ji je bilo zagotovljeno varno življenje, saj ne more izgubiti službe in je prešla na najvišjo stopnjo, ki ji je dosegljiva.
> »Se je mogoče šele potem začela vaša otopelost in vas je minilo veselje do življenja,« sem jo vprašala. Spet je skrbno pomislila. »Da, lahko da je

bilo tako,« je priznala. »Potem pa vem, kaj vam manjka,« sem nadaljevala. »Manjka vam cilj. Ste častihlepni, vedoželjni in zmeraj ste si prizadevali, da bi kaj dosegli, zdaj pa ste nenadoma na cilju in vam ni treba naprej. Vendar imate v sebi veliko preveč moči, da bi mogli kar obstati na mestu. Ta moč hoče biti spodbujena in porabljena in zdaj pogreša kakšno dejavnost. Če komu dobro gre, mu to še ne zadostuje, da bi bil srečen, človekovi naravi ne ustreza, da bi ostal na mestu.«

Medtem ko sem ženski razlagala to povezavo, se je v njej nekaj spremenilo, poslušala me je z zanimanjem, sploh ne več dremavo ali zdolgočaseno. »Imate čisto prav,« je vzkliknila, »in zdaj, ko ste to povedali, vem čisto natanko. Moj Bog, jaz pa sem mislila, da boste razčlenili vse moje otroštvo in iz ločitve staršev sestavili potrdilo o tem, da nisem zmožna živeti naprej …!« Obe sva se zasmejali, led je bil prebit. /…/ Vprašala sem se, ali ne bi bila zmožna uresničiti posplošenih vrednot stališča. »Stojite na gorskem vrhu in gledate v dolino,« sem začela, »vendar ob pogledu v dolino postanete potrti, saj ste bili zmeraj vajeni gledati navzgor. Drugi pa tipajo po gorskem vznožju in ne najdejo poti navzgor. Bi se bili pripravljeni še enkrat spustiti dol k njim in jim pokazati pot? Zavest, da lahko zelo pomagate drugim ljudem, bi vas napolnila z radostjo in vaš pogled bi bil spet – uperjen navzgor.«

Takoj me je razumela. »Vem, kaj mi hočete dopovedati,« je rekla. »Ves čas sem mislila nase, druge pa spregledala.« Vstala je. »Še bom prišla,« je obljubila, »in zadovoljni boste z mano.«

Navedka sta vzeta iz dveh knjig, ki ju imenujem povezovalni: *Vse se uglasi in izpolni* in *Tudi tvoje trpljenje ima smisel*. Sta teoretični pa tudi bogato pojasnjeni s praktičnimi primeri iz avtoričinih doživetij ob srečanjih z ljudmi. Temeljno spoznanje v obeh je, da človek ne pride k sreči in smiselni izpolnjenosti po neki alpinistični »diretissimi«, ko bi se neposredno vzpenjal za njima, ampak po ovinku, ki vključuje obrat pozornosti od sebe k bližnjemu, vključitev bližnjega, drugega, drugih ljudi. Sam bi iz po svoje doživetega evangeljskega izročila parafraziral: »Kdor svoje življenje izgublja, ga bo našel, kdor pa išče le svoje življenje, ga bo izgubil.«

Dve avtoričini teoretični knjigi sta *Družina in smisel* in *Osnove logoterapije*. Razglabljanje o družini in preživetju v njej se loteva tematskih sklopov potrebe bo osmišljanju družinskega življenja, vprašanja bivanja za nekoga ali za nekaj, razumevanja družine kot gravitacijskega središča ljubezni, razpoznavanja priložnosti za družino, sobivanjskih dejanj ljubezni v njej pa tudi k smislu osredotočene družinske terapije in vprašanjem, kako postati in ostati oseba v družini. Osvetljuje razmerje med ljubeznijo in spolnostjo, Jože Ramovš pa razmišlja o družini kot metropoli človeških izkušenj. Iz *Osnov logoterapije* navajam z zadnje platnice besedilo Lukasove:

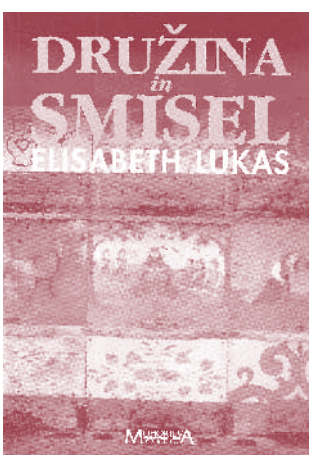
> Med pionirji psihoterapije se je šele Frankl ponovno zavedel elementa človekove duhovne svobode, ki pa seveda ni svoboda »pred« nečim, ampak svoboda »za« kaj, in sicer svoboda, da se lahko ponovno postavi na stališče do vseh danih vplivov, jim pritrdi ali jih zanika, jim sledi ali se jim upre. Človek se torej pokaže kot nekdo, ki lahko svobodno odgovarja na svoje usojene pogoje, in ko tako ravna, je za svoje odgovore tudi odgovoren.

> Po mnenju logoterapije usoda nikoli ne pojasnjuje vedenja kakega človeka, kajti človek ni žrtev, ampak sooblikovalec svoje usode.

In potem sta tu še dve literarni knjigi logoterapevtskih in biblioterapevtskih modrosti, izpisanih v poetični obliki, ki besedo ali misel v obliki osami in izpostavi, tako da pride v tej izpostavljenosti bolj do izraza njen pomen, kakršnega ima sama v sebi po eni strani, po drugi pa za vsakega posameznega bralca kot prav poseben in oseben nagovor njemu samemu. V *Smiselnicah* je izpisala izkušnje, v katerih odzvanja hrabrilna spodbuda, da ima vse svoj pomen, da svet okoli nas sicer ni zdrav, je pa ozdravljiv. V *Podobah smisla* pa iz človeške kulturne dediščine vsega sveta osvetljuje spoznanje, kako majhne modrosti lahko močno delujejo, če dojamemo njihovo prispodobnost.

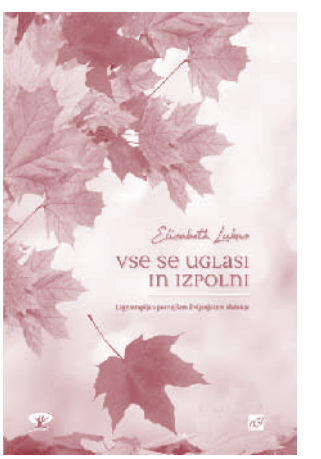
> Si obupan, o človek? / Preveri se, ali nisi / povzdignil v nebo česa, / kar sodi na zemljo!
> Kdor kaj previsoko ceni / in tega noče izpustiti, / pade prav globoko, ko pride / usoda in zahteva svoje.
> Kdor pa se zaveda, da je najemnik, / da bo moral nekoč vse vrniti, / se lahko odkrito veseli – / tudi sreče, ki jo je doživel nekoč.
>
> Pogosto se ji smehljamo, / ko govori, / pogosto jo preslišimo, / ko govori, / pogosto je ne ubogamo, / ko govori, / pogosto jo preglasimo, pa / kljub vsemu / neomajno govori – / vest.
> Zrno semena, / ki leži spodaj pod zemljo, / je dobro zavarovano / pred nalivi in točo.
> Brž ko pa / predre zemeljsko skorjo / in raste proti soncu, / postane silno ranljivo.
> Tako morajo skorje / na poti k soncu razpokati / in cena rasti / je ranljivost.

Knjige, stisnjene na polico med druge v javni ali zasebni knjižnici, so le speča možnost. Njihovo življenje je v človekovih rokah in pred njegovimi očmi. Takrat odigrajo svojo namenjeno jim vlogo. Prav vesel sem bil, ko sem jih v Škofijski pastoralni knjižnici pred časom prejel iz rok gospe knjižničarke, ki mi jih je izročila s prijaznim nasmehom in izjavo, da so ji polepšale dan, ko mi jih je pripravljala, zlasti tista z naslovom *Vse se uglasi in izpolni*, s svojimi odgovori na vprašanja o smislu, ki si jih zastavljamo v poznih zrelih letih. Tudi potrditev za Mohorjevo! Upam, da tale lepljenka koga izmed bralcev spodbudi še k nadaljnjemu ali pač ponovnemu branju in razmišljanju.

Elisabeth Lukas, *Družina in smisel*, Mohorjeva družba, 1993

Elisabeth S. Lukas, *Smiselnice*, Mohorjeva družba, 1994

Elisabeth Lukas, *Vse se uglasi in izpolni*, Celjska Mohorjeva družba, 2017

POGOVOR

Foto: Pavšič – Zavadlav

Nataša Konc Lorenzutti

Nič ne vzgaja bolj kot lepota

Pogovarjal se je Jože Kurinčič

Nataša Konc Lorenzutti (1970) se je rodila v Kranju. Po izobrazbi je diplomirana igralka in magistrica umetniške besede. Dela kot profesorica igre in govora na umetniški gimnaziji smer gledališče in film v Novi Gorici in kot samozaposlena v kulturi. Z možem in otroki živi v Oseku na Goriškem. Doslej je izdala enaindvajset knjižnih del, večinoma za otroke in mladino, občasno objavlja v revijah *Ciciban* in *Mavrica*. Nominirana je bila za nagradi izvirna slovenska slikanica (leta 2007 s slikanico *Ravno prav velik*) in modra ptica (*Kava pri dišečem jasminu*) ter z mladinskimi deli trikrat za večernico in štirikrat za desetnico. Njena zbirka kratkih zgodb za otroke *Kdo je danes glavni* je dobila priznanje zlata hruška za najboljše mladinsko leposlovno delo v letu 2015. Za roman *Bližina daljave* pa je prejela svetlobnico, literarno nagrado založbe Družina.

Z dijaki umetniškega oddelka Gimnazije Nova Gorica uprizarja avtorske mladinske igre in pripravlja uprizoritve del, ki so predpisana za esej pri splošni maturi. Poleg tega režira proslave, sodeluje pri bralni znački in v projektu Vključujemo in aktiviramo, ki prek Javne agencije za knjigo s podporo Evropskega socialnega sklada v branje in ustvarjanje vključuje različne ranljive skupine tako, da z njimi delajo slovenski literati in ilustratorji.

Kako se znajde Gorenjka na Primorskem? Niso primorska dvorišča preveč razmetana in neurejena za redoljubno gorenjsko dušo in Vipavci preveč brbljavi?

Tudi če bi ostala na Gorenjskem, bi bilo moje dvorišče razmetano, ker nikakor ne zmorem imeti vsega v najlepšem redu. Dvorišče je svet brez konca, kakor pisanje, a od tega, kar napišem, vsaj nekaj ostane, na dvorišču pa znova in znova požene plevel. V brbljavosti pa za Primorci čisto nič ne zaostajam. Vsekakor mi je na Primorskem zelo lepo in se ne bi vrnila živet na Gorenjsko. Rada pa obiščem starše.

Študirali ste v Ljubljani na AGRFT. Očitno zelo uspešno, saj ste si prislužili fakultetno Prešernovo nagrado. Potem ste bili zaposleni kot igralka, a ste se nato od gledališča poslovili, se posvetili svoji družini, postali samostojna ustvarjalka in profesorica na novogoriški gimnaziji. Imate pet otrok, ki so vas temeljito zaposlili. Kaj vas je »odtrgalo« od gledališča? Verjetno ne samo zavezanost svoji družini?

Tudi zavezanost družini, ampak res ne samo to. Obdobje študija igre je bilo čudovito, čeprav zelo naporno in bi me lahko zlomilo, vendar me ni. Za moj ustvarjalni razvoj je bil ta čas ključnega pomena in iz njega še vedno črpam. Ko sem z akademije prestopila v gledališko ustanovo, pa sem dobila občutek, da sem obtičala na mestu. Znotraj primeža raznih zamisli, ki zahtevajo skupinsko sledenje, se nisem znašla. Hotela sem biti bolj samosvoja in pisateljski poklic je bil dobra zamenjava, čeprav nekoliko zastrašujoča, saj sem se v gledališču ravno začela uveljavljati, zato mi je bilo zelo težko sestopiti nazaj v dolino in začeti novo smer, ki še ni bila označena. Do prve objave sem se prebila tri leta po tem, ko sem se začela resno ukvarjati s pisanjem.

»Modno vrtenje okrog sebe in svojih čutenj se mi globoko upira,« ste izjavili v nekem intervjuju. Kakšne posledice ima ta drža za vaše življenje?

Če bi se preveč ubadala s svojimi čutenji, bi bilo življenje v veliki družini eno samo trpljenje. Mame smo tako ali

tako »vsega krive«. Če se ne bi naučila preslišati besed, izrečenih v mladostni ihti, bi lahko samo jokala.

Pisanje je nasprotje samopomilovanja, ker zahteva neizprosnost do sebe.

»Poučevanje je najlepši izvleček tega, kar je ostalo od moje izobrazbe,« pravite. Veliko delate z mladimi, na goriški gimnaziji in drugod. Kako mladi sprejemajo literaturo? Mnogi se pritožujejo, da mladi nočejo brati, da so raztreseni …

To je velika in globoka rana družbe, ki bo imela daljnosežne posledice. Vsa moja izobrazba izvira iz bralne vzgoje, ki so mi jo dali starši, pa se mi še vedno zdi, da sem v nekem obdobju brala premalo in da tega ne bom nikoli nadoknadila.

Danes so otroci, ki rastejo s kakovostnim branjem, velika redkost.

Šola sicer lahko nekoliko izboljša bralno kulturo, ampak tega, česar otroku niso dali starši, ne more popraviti. Iz leta v leto se pismenost slabša. Upam si trditi, da je v prvem letniku gimnazije zelo veliko nepismenih otrok. Le redki, recimo, vedo, da se »v redu« ne napiše »uredu«. In jaz učim na umetniški gimnaziji. Morala bi dobiti dijake z dobro jezikovno podlago, pa moram začeti pri abecedi. Ni čudno, da so raztreseni, saj nimajo več trenutka miru. Kdaj ste nazadnje videli mladostnika, ki zasanjano nekje poseda in premišljuje, bere, piše? Jaz že dolgo ne. Večina se utaplja v kanalizaciji plehkih informacij. Kako naj jih potem pritegne gostobesedno Tolstojevo pripovedovanje o Levinu, ki je vzel koso in delal z mužiki, da bi začutil svojo prvinsko naravo? Ko so dijaki brali Ano Karenino za maturo, jih je ta del najbolj dolgočasil. Seveda, ko pa nimajo več želje, da bi zavohali zemljo, travo in sebe. Saj niso sami krivi. Mi smo dopustili, da so se odtrgali od korenin in zdaj rastejo v zraku, kot nekakšne orhideje.

Nekateri pravijo, da so literarna dela, ki jih dijaki oziroma učenci obravnavajo v šoli, prezahtevna, drugi, da jih je preveč, tretji, da so dela neprimerna s stališča razvojne psihologije. Kaj pa pravite vi?

V trenutku, ko se začnemo pogovarjati o tem, ali sta morda Tolstoj in Dostojevski prezahtevna za gimnazijce, smo razvrednotili program. Gimnazija naj bi vzgojila široko razgledane ljudi, ne pa napiflane črede, zasičene z neuporabnimi podatki. Kdor ne bere, sploh ne more povezovati svojih znanj, zato njegova prizadevanja vodijo v mlatenje prazne slame.

Vaša prva knjiga je *Pod Marijinim plaščem*, šmarnice za otroke (2004). Kaj je prepričalo mlado profesorico in umetnico, da se je lotila tako »uporabnostnega« pisanja? Ni šmarnično branje skoraj sinonim za cerkveni kič?

Ravno zato, ker se mi je šmarnično branje zdelo zelo slabo in mi je bilo žal otrok, ki morajo to poslušati, sem se šmarnic lotila sama. Ampak to so bili moji začetki. Zdaj takšnih poučnih zgodb ne pišem več, ker to ni leposlovje.

Skozi nevsiljivo leposlovje se namreč da povedati veliko več kot z nauki, predvsem zato, ker leposlovje otroka privlači, pridiganje skozi »poučne zgodbe« pa ga odbija.

Ob branju leposlovja se bralec najde v nepopolnem junaku in si sam ustvarja

spoznanja o tem, kaj je dobro in kaj ne. Poučna zgodba pa mu ponuja lik popolnega otroka, ki se ga bralec ustraši in se ob njem ne počuti dobro.

Ko sem prebiral vaše knjige za otroke in mladostnike, se nisem mogel ubraniti vtisa, da se vse skupaj dogaja v vipavski dolini, v Oseku, v vaši družini. Kako je z avtobiografskostjo v vaših delih?

V vsakem mojem literarnem otroku, v vsaki mami, celo v vsakem očetu je delček mene.

Skoraj noben dogodek ni popolnoma izmišljen, ampak tudi nobeden ni zgodovinska resnica. Čisto vse je na meji med resničnim in izmišljenim. Zgodbe pa seveda postavljam v okolja, ki jih poznam, drugače se ne morem vživeti v dogajanje. Tega niti ne skrivam.

Vaše knjige za otroke, na primer slikanica *Mi smo slike* (2007), navdušujejo otroke za »klasične« vrline in vrednote, kot so družina, čvrstina duha in telesa, zdrava pamet, možatost in ženstvenost, proč od televizije … Vaše pisanje se kaže kot nasprotje duha sodobnih genderskih in feminističnih gibanj. Je ta ideologija tako popularna in opazna le zato, ker je glasna in agresivna? Je morda zasedla tudi uredništva slovenskih otroških in mladinskih revij?

O tem si ne bi drznila razpravljati, ker nočem spadati v nobeno skupino, ki razvija teorije zarote in trobi v skupni rog. To, da se v krogu raznolikosti pisateljev, posebno mladinskih, čutim sprejeta, pa že moram povedati, saj se z njimi lahko pogovarjam v jeziku ljubezni do besede. Enotni smo si v tem, da nobeno leposlovje ne dopušča vdora ideologije, ne »naše« ne »njihove«. Zato se lahko družim z ljudmi, ki nekatere stvari vidijo čisto drugače kot jaz in se o mejnih temah z njimi ne pogovarjam. V tem vidim bistvo spoštovanja in ljubezni do bližnjega.

Nekatere vaše otroške knjige z družino kot osrednjo vrednoto so izšle pri Družini. Kako pa so za tako »nesodobno« vzgojo odprte druge založbe? Kako se odziva na vašo mladinsko literaturo sodobna slovenska kritika?

Dober založnik skrbi za kakovost izdanih del. Moja založnika sta predvsem založba *Miš* in *Mladinska knjiga*. Dela, ki jih napišem, pa niso, to še enkrat poudarjam, nikakršna vzgojna literatura, ampak leposlovje. Strokovno so največkrat poimenovana »sodobna proza za otroke in mladostnike«. Zato prvič slišim, da so morda »nesodobna«. Tudi za Družino nisem hotela napisati nobene »vzgojne« zgodbe. Gre za čisto leposlovje, ki ga je pač izdala založba Družina. Izjema so Jezusove prilike v knjigi z naslovom *Nihče ne ve*, ki sem jih napisala v verzih in jih je ilustrator Peter Škerl upodobil v obliki stripa.

V knjigi *Nisem smrklja* (2017) glavna oseba šolarka Polona piše svoji pokojni sošolki Leili med drugim tole: »Otroci smo ob grobu. Duhovnik je drugače oblečen kot naš župnik in govori v tujem jeziku. Možje počepnejo in dvignejo roke proti nebu, otroci naredimo enako. Vem, da je to molitev. Mama mi je že prej povedala, da imate vi drugačno vero kot mi, da ste muslimani in da Boga Očeta imenujete Alah. Saj moji bratranci v Ljubljani tudi drugače kličejo svojega očeta kot mi. Oni rečejo oči, mi pa tati.«

S to širino marsikdo na tako imenovani političnoideološki desnici ne bi bil zadovoljen. Ob prejšnjem odlomku se odpira tudi vprašanje priseljencev. So ti po vašem mnenju grožnja za našo identiteto ali bolj priložnost, da začnemo razmišljati o svoji identiteti in kulturi ter o tem, s čim nas oni lahko obogatijo in s čim mi njih?
Ob vseh teh vaših vprašanjih se držim samo enega načela:

Spoštuj tuje, ohranjaj svoje.

Ob knjigi *Bela, bela lilija* (2006) bi vam kdo oporekel, da odpirate vprašanja, ki jih je sodobna literatura že »prerasla« (na primer vprašanje zvestobe, čistosti pred zakonom …) in da ste pisateljica »klasičnih« ali celo preteklih vrednot.
Bela, bela lilija je moje začetniško delo, v katerem sem hotela vse preveč poenostavljeno povedati. Bila je manifest mojega odpora do navidezne svobodomiselnosti družbe, vendar se danes pod njeno literarno obliko ne bi želela več podpisati, kar seveda ne pomeni, da sem spremenila svoja stališča, le svoj slog sem izbrusila, tudi s pomočjo te zgodbe. Ampak je ne morem niti brati več. Brez literarne vrednosti je.

Vaše zgodbe nimajo srečnega konca, literarne osebe niso idealizirane, so ranljive in nepopolne. Ne vodijo jih samo načela, ampak tudi strast, gon … Pred bralca stopajo kot ljudje, s katerimi se lahko identificira. V ospredju so ženske predstave, hrepenenja in čustva, ženski čustveni ritem z velikimi in hitrimi nihanji. Knjige nevsiljivo odpirajo vprašanja o ljubezni, zvestobi, spolnosti, družini.
Če res tako mislite, sem zadovoljna.

Vsaj štiri vaše knjige so take, ki bi jih lahko opredelili kot »knjige za odrasle«. Med njimi izstopata romana *Kava pri dišečem jasminu* (2013) in *Bližina daljave* (2017). Dogajalni prostor prvega romana je Goriška, problematika pa zasvojenost z igrami na srečo in z odnosi. O tem pisanju pravite: »Odločila sem se, da bom zelo ›na živo‹ zarezala v tkivo odvisniškega odnosa.« Je bil povod za pisanje romana tudi vaš angažma v boju proti temu, da bi postala Nova Gorica slovenski Las Vegas in s tem prostor »iger na nesrečo«?
Med drugim tudi.

In kaj je še tisto »drugo«. Morda kaka resnična zgodba?
Za bralca to ni pomembno. Pogosto se sklicujem na pred kratkim umrlega izraelskega pisatelja Amosa Oza, ki je v romanu *Zgodba o ljubezni in temnini* napisal, naj bralec v delu, ki ga bere, išče sebe in ne avtorja.

V romanu je tematizirana tudi odvisnost od odnosov. Glavna oseba Jasmina se nikakor ne more odtrgati od svojega od iger na srečo zasvojenega moža Primoža, človeka, ki je popolnoma nesposoben možate odločitve, nekakšen bohemsko-umetniški *puer aeternus*. Gotovo ste v svoji igralsko-umetniški karieri imeli priložnost spoznati veliko takih »tipov«.
Niste se zmotili. Takim ljudem se danes na daleč izogibam. In zelo hitro prepoznam odvisniško vedenje. Tega je vedno več. Tudi med mladimi, ki se ne zasvajajo samo s kemičnimi substancami, ampak zapadajo v »nevidne« odvisnosti. Zasvojen človek pa izgublja občutek za ljudi okrog sebe in jih začne zapletati v svoj peklenski krog.

V romanu zelo močno izstopa motiv ločitve, ki je prikazana kot nekaj hudo bolečega in težkega. V nasprotju s pogostim prikazovanjem ločitve kot nekaj vsakdanjega, nebolečega, v duhu TV-nanizanke *Moji, tvoji, najini*. Ni ta podoba lahkosti ločevanja le ena od oblik sodobnega sprenevedanja?

Ob vsaki ločitvi, še posebno, ko ta zadeva otroke, me spreleti srh.

Zakonci si moramo prizadevati, da ostanemo skupaj in da ob tem ohranimo ljubezen. Tega nismo dolžni samo svojim otrokom, temveč vsemu človeštvu. Brez bolečine in padcev pa najbrž ne gre nikomur.

»Takoj, ko je v zgodbo vtkan namen, to ni več leposlovje,« pravite nekje. »Kdor ustvarja, govori iz viharja, z nameni, z moralo, se nič ne ukvarja,« pravi Oton Župančič. Vaša literatura odstira resnico bivanja onkraj ideologij. V njej pa vseeno kot vrednota izstopa neka elementarna človečnost in pa kritika posameznikovih in družbenih grdobij in anomalij – od brezhrbtenične permisivne vzgoje, zasvojenosti vseh vrst do krutega vojnega nasilja. Torej umetnost vendarle vzgaja – četudi ne eksplicitno?
Seveda. Pesnik je to zelo lepo povedal. Nič ne vzgaja bolj kot lepota.

»Vsaki strahoti botruje tudi lepota,« ste povedali v intervjuju za Buklo. Kaj je po vašem lepota? Še posebej literarna?
Ustvarjalci smo poklicani, da odstiramo pogled na lepoto. Tudi če govorimo o grozotah, je to treba narediti na tak način, da stvaritev pusti estetski vtis. Anne Michales je v romanu *Ubežni delci* geologu Athosu položila v zapise tole modrost: »Ni je stvari, ki je človek ne bi storil človeku, in ni stvari, ki je človek ne bi storil za človeka.«

Tam, kjer se torej zgodijo najhujše stvari, vznikne tudi človečnost. Lepota pa seva iz tistega, kar se nas dotakne v naši najgloblji ranljivosti in v nas prebudi najvišje dobro, ki zla dejanja obsodi in jih zavrže.

V intervjuju za *Ognjišče* ste rekli: »Ko sem se lotevala romana *Bližina daljave*, sem se bala, da bi vse skupaj izpadlo preveč dokumentarno, pričevanjsko, premalo leposlovno.« Zakaj?
Ker gre za resnično zgodbo, ki mi je bila zaupana z veliko težavo, zaradi bolečine in strahu. Zato sem si vzela dovolj časa, da sem jo »posvojila« in jo napisala, kot da je moja. Zato pravim, da je vsaka zgodba po svoje avtobiografska, pa čeprav se mi nič od tega, kar sem napisala, ni v resnici zgodilo.

Zgodba romana daje po eni strani vtis pripovedi o resničnih dogodkih, po drugi strani pa je estetizirana, tako da se skoznjo kot rdeča nit vleče neka trpka lepota. Od kod ta lepota? Je povezana tudi s prvoosebno pripovedjo, ki naredi Aničino usodo bolj živo navzočo? Je lepota v nekem skrivnem sorodu z minljivostjo, usodnostjo, enkratnostjo človekove eksistence v svetu?
Brez posebnega tuhtanja sem sklenila, da zgodbo napišem v prvi osebi in v sedanjiku, kot da se odvija ta hip. In če ste v zgodbi našli trpko lepoto ob skrivnostih minljivosti, usodnosti, enkratnosti nekega življenja, sem pomirjena.

Morda tudi s slogovnim postopkom, ki bi ga bilo moč imenovati »prospektiva«, ko se zgodba nekako pretrga in sledi nekakšen pogled, preskok v prihodnost – tako v *Kavi pri dišečem jasminu* v obliki Jasmininega dnevnika, v *Bližini daljave* kot spomin ostarele Anice, zapisan v pretekliku? Ali ima morda ta slogovni postopek kak popolnoma drug namen in pomen?

V sosledje dogodkov iz preteklosti so se mi začeli vrivati delčki, postavljeni v prihodnost, ki je v resnici naša sedanjost, torej pogled ostarele Anice nazaj in vase. Nisem vnaprej vedela, kakšen pomen bo v časovnih preskokih videl bralec. Tega tudi zdaj ne vem.

***Bližina daljave* je roman o težkem medvojnem in povojnem času, o tem, kako so različni režimi mlinčili neko ženo Anico iz idrijskih hribov in njeno družino. Umetniška pripoved izraža globok humanizem, ki je onkraj ideologij. Vsi nastopajoči so najprej ljudje; njihova politična, nazorska opredeljenost je drugotna. Prav tako to, ali so bili med vojno poraženci ali zmagovalci. Dramatik Ivan Mrak je napisal drami s pomenljivim naslovom: *Gorje zmagovalcev* in *Blagor premagancev*. Se vam zdi, da je teže priti do tega uvida potomcem »zmagovite revolucionarne strani« kot poražene?**

Živeti z lažjo je gotovo veliko težje kot živeti z resnico, pa če je ta še tako boleča. To velja za obe strani. Vsak zase ve, kdaj se je nekaj narobe odločil.

»Kazen« za napačne odločitve prestaja vsak, ne glede na to, ali mu je bila izrečena pred sodiščem ali ne. Še vedno pa mislim, da je lažje nositi krivico kot krivdo zanjo.

Živite na Goriškem, sorazmerno blizu italijanske meje, v deželi, ki je odprta v italijanski prostor, iz katerega so k nam vedno prihajali različni vplivi. V polpreteklem obdobju smo se Slovenci vplivov iz italijanskega prostora bolj kot ne bali in postavljali proti njim okope, namesto da bi se z njihovo kulturo bogatili. V času fašizma je bilo to razumljivo. Kako je danes s tem? So napisi TITO na hribih v okolici Nove Gorice relikt neke pretekle zgodbe ali odraz žive zdajšnjosti?

Oh, ti napisi so nam pa res v sramoto, saj so odraz nevednosti, ki se jo vidi krepko čez državno mejo.

Ampak bolj kot zadnji del vprašanja me nagovarja prvi – kako se lahko bogatimo s kulturnim vplivom sosednjega naroda. Na trenutke se mi zdi, da nam gre dobro, potem pa se na lepem pojavijo nove fašistične akcije, ki še mene prizadenejo in si ob tem lahko predstavljam, kako boleče so za potomce tistih, ki so v času fašizma utrpeli nepopravljivo škodo. In se moramo spet, namesto da bi sodelovali, postavljati na okope. Drugače pa bi se morali mi, Slovenci v matični domovini, kulturne in narodne pripadnosti učiti od naših rojakov v zamejstvu. Kakšen odnos do jezika imajo, kakšno močno kulturo! Letos sem bila na uradni Prešernovi proslavi Slovencev v Čedadu, ker moje hčerke pojejo pri slovenskih zborih v Italiji. To je proslava vseh Slovencev, tako kristjanov kot tistih, ki to niso, popolnoma nepolitična, saj je osredotočena na eno samo vrednoto: na jezik in pomen jezika za ohranitev kulture, ki je bila in je še vedno zatirana. Zanje umetnost ni nekaj, kar bi bilo namenjeno samo sebi, ampak je preživetvena nuja.

Mi se valjamo v izobilju narodnostnih pravic, zato jih ne znamo ceniti. Kadar namreč živimo v izobilju, hrano mečemo v smeti. Ko pride pomanjkanje, pa se pobere vsako drobtinico kruha.

V tem je razlika med njimi in nami. Samo na drugo stran meje stopiš in ugotoviš, da ni tako samoumevno imeti svoje kulture.

Katoličtvo vam ni bilo položeno v zibelko. Do njega ste prišli pozneje. Gotovo po tehtnem premisleku in po strugah dvomov. Predstavljam si, da so vas prizadele, morda še bolj kot za tradicionalne vernike, afere v zvezi s spolnimi in finančnimi škandali v Cerkvi, ki jih je v zadnjem času poln medijski prostor. Kako vse to odmeva v vas?

To je res grozljivo. Ne morem se sicer znebiti vtisa, da se je morda komu zlorabe tudi podtaknilo, saj sem že slišala za primere, ko je nekdo samo objel otroka, pa so ga že osumili. Sama po naših premierah zelo prostodušno objamem vsakega dijaka posebej. Če bi bila moški, si tega najbrž ne bi upala, ker bi se bala, da mi bo kdo kaj podtaknil. Ampak če je vse to, v Cerkvi, resnica, sem ogorčena.

Po »strugi dvomov« pa teče vsako življenje. V tem je srž njegove lepote. In zato pripadnosti religiji, čeprav smo včasih mlačni ter negotovi, ne bom zavrgla, že zaradi njenega izročila, ki ima zgodovinski pomen za naš jezikovni in kulturni prostor, ne.

Če tega, kar je dobro, ne bomo negovali, bo v Cerkvi prevladalo tisto, kar nam je v sramoto. Kajti Cerkev je bila nekoč prostor umetnosti, v njej in zanjo so nastale največje stvaritve, danes pa dopuščamo kič in škandale.

Poleg tega mnogi duhovniki (nekoč so bili ravno oni ohranjevalci omike) ne skrbijo več dovolj za svojo jezikovno in splošno izobrazbo. Na to se mi zdi pomembno opozarjati. Želim si, da bi bila Cerkev manj plehka in bi črpala iz lastnega izročila na tak način, da bi izstopalo tisto, kar je v njem bistveno in čudovito.

Foto: Pavšič – Zavadlav

Ddr. Anton Stres

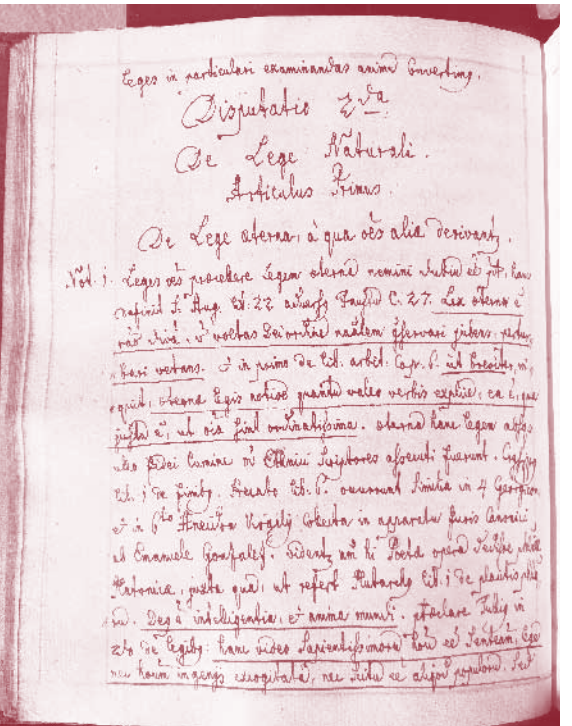
Ferdinand Tirnberger

Na Ptuju se je pred tristo leti, 6. maja 1719, v družini stavbenika Ferdinanda Tirnbergerja rodil sin Ferdinand. Stopil je v minoritski red, saj je bil ptujski minoritski samostan, katerega ustanovitev postavljajo v davno leto 1239, eden najpomembnejših v takratni štajerski minoritski provinci (*Provincia Styriae*), ki je obstajala kot samostojna enota vsaj od 1528 do 1841, ko jo je sekovski škof Zängerle – reforme Jožefa II. sta namreč »preživela« samo samostana na Ptuju in v Gradcu – pripojil avstrijski provinci. Ferdinand se je šolal v Mariboru, Gradcu in na Dunaju, a glede njegovega slovenskega rodu nimamo podatkov. Ferdinand je imel mlajšega brata Karla (1731 – po 1780), ki je postal jezuit in se je posvetil matematiki, fiziki in predvsem astronomiji ter pedagoško in znanstveno deloval v jezuitskih znanstvenih in šolskih ustanovah v Gradcu. Po redovnih zaobljubah (1735), duhovniškem posvečenju in dokončanem študiju je p. Ferdinand deloval kot predavatelj in predstojnik na visoki šoli (*studium generale*) svojega reda v Gradcu in na Ptuju. Na Ptuju je bil trikrat gvardijan (samostanski predstojnik), zadnjega mandata ni dokončal, ker ga je prehitela smrt. V letih 1764–1767 so mu zaupali službo provincialnega predstojnika celotne štajerske oziroma štajersko-koroške province, ki je tedaj obsegala okrog dvanajst samostanov, od Wolfsberga (mogoče tudi Judenburga) na severu do Trsta in Gorice na jugozahodu.

Pozornost so vzbudila njegova znanstvena, filozofska in teološka dela, ki se v usnje vezani rokopisni izdaji nahajajo v samostanski knjižnici na Ptuju. Lepopisno napisane in vezane rokopisne izdaje, namenjene osebni izposoji, so namreč obstajale še v novem veku. Preučevala jih je prof. dr. Alma Sodnik v okviru raziskav o vplivu Descartesove misli na filozofijo na naših tleh. Njeno raziskovanje se omejuje na dve filozofski deli, v katerih Tirnberger predstavlja filozofijo v celoti. Ena knjiga je obsegala logiko skupaj s spoznavoslovjem, druga pa metafiziko, ki so jo od Chr. Wolffa naprej delili na ontologijo, racionalno psihologijo in naravno teologijo. Tirnberger naj bi v ta del uvrstil še kozmologijo. Tretja knjiga naj bi obsegala filozofijo narave. A. Sodnik je prva dva zvezka zagotovo imela v rokah in ju preučevala, za tretje delo pa je že ona ugotovila, da je izgubljeno. Nesreča je hotela, da danes tudi prvih dveh filozofskih del, o katerih je poročala, ni mogoče najti. Še leta 1939 zatrjuje gvardijan samostana p. Mirko Godina, da so minoriti na Ptuju »do časov cesarja Jožefa II. (1780–1790) /.../ imeli svojo bogoslovnico, na kateri so poučevali modroslovne in bogoslovne nauke razni znameniti člani minoritskega reda, kakor p. Ferdinand Tyrnberger, ki je napisal vso specialno filozofijo, katera se v rokopisu še danes nahaja v samostanski knjižnici«. Tudi iz starih katalogov sledi, da so te knjige pripadale minoritski knjižnici na Ptuju, vendar jih po vojni ni več mogoče zaslediti. Tako smo glede vsebine teh filozofskih del odvisni od tega, kar je zapisala Alma Sodnik v svojem delu o Descartesu in v razpravi o vplivu Boškovićeve filozofije narave na naše mislece 18. stoletja.

Toda p. Ferdinand ni bil samo filozof, bil je tudi *S.S. Theologiae Doctor*. V knjižnici so tudi tri njegova teološka dela, prav tako v rokopisni izdaji. To so: (1) *Nauk o učlovečenju* (*Tractatus Theologicus De Incarnatione Verbi Divini*), (2) *Nauk o vojskujoči se, očiščujoči se in zmagoslavni Cerkvi* (*Tractatus Theologico – Dogmaticus de Eccclesia. Militante. Purgante. et Triumphante*) in (3) *Teološka razprava o pravu in pravilih*, se pravi zakonih, ki vodijo in krotijo človeške nravi (*Tractatus Theologicus De Juris atque Regulis, id est de Legibus quae humanos mores dirigunt. et coercent*). Na naslovnih straneh teh rokopisov (prva dva iz leta 1762, tretji iz leta 1759) je naznačeno, da jih je napisal p. Ferdinand Tirnberger s Ptuja, »sedanji ravnatelj« (*a /.../ Regente actuali*) visokošolskega študija minoritskega reda v Gradcu (*Ordinis Minorum Conventualium Studii Generalis Graecensis*). Poleg teh treh teoloških del je v ptujski minoritski knjižnici še Tirnbergova rokopisna izdaja dela, posvečenega matematiki, iz leta 1758: *Institutiones Physicae quibus Elementa Matheseos, Scilicet Arithmetica, Geometria, et Trigonometria continentur.* Avtor se predstavlja kot *Philosophiae Lector.*

Že iz naslovov teh sedmih del, od katerih so filozofska za zdaj neznano kje (odlični poznavalec minoritske knjižnice na Ptuju, pokojni J. Emeršič je domneval, da sta vsaj dve, ki jih je preučevala A. Sodnik, morda nekje na ljubljanskem območju), je razvidno, da je bil p. Ferdinand Tirnberger široko razgledan univerzitetni učitelj, ki se je močno zanimal tudi za izkustvene vede. To je razvidno iz del drugih avtorjev, ki jih zdaj hrani knjižnica, pa jih je p. Ferdinand imel pri sebi in jih uporabljal. Takih knjig, ki so označene kot na uporabo dane (*ad usum*) p. Ferdinandu Tirnbergerju, je petindvajset. Med njimi je tudi nekaj naravoslovnih in matematičnih. Za tistega, ki raziskuje vire Tirnbergerjeve filozofije, je še posebej zanimivo delo *Philosophia mentis* (izd. 1749), katerega pisec je Tirnbergerjev redovni sobrat minorit p. Fortunatus a Brixia (Girolamo Ferrari, Brescia 1701 – Madrid 1754). Iz zgodovine sholastične filozofije vemo, da Fortunat iz Brescie ni bil samo pomemben predstavnik skotizma, nauka blaženega Janeza Dunsa Skota, da je bitje enoumen pojem, da je razlika med bistvom in bitjo zgolj umska s podlago v stvareh in da je počelo individuacije bitij njihova »totost«. Ta skotistična stališča ugotavlja Alma Sodnik pri Tirnbergerju. A Fortunat je bil tudi pomemben predstavnik prehoda od sholastike k bolj modernemu in racionalističnemu filozofiranju, katerega začetnik je Descartes in ki doseže svoj vrhunec pri Leibnizu in Wolffu. Vse kaže, da je Fortunat iz Brescie že presegal stari frančiškanski skotizem s takrat prevladujočo racionalistično Descartesovo, Leibničevo in Wolffovo filozofijo. Tudi Tirnberger je še pripadal skotizmu, vendar se je od njega oddaljeval v smeri modernejšega racionalizma. Ko pa je 1784 umrl v dvorcu na Hamrah pri Majšperku (danes Breg), je to bilo tri leta po tem, ko je Kant že izdal svojo odmevno *Kritiko čistega uma*, namenjeno zavrnitvi iste racionalistične filozofije, ki je na naša tla šele prihajala.

Rokopisna stran Tirnbergerjeve knjige *Tractatus Theologicus De Juris atque Regulis*

Lojze Peterle

Dr. Tomáš Valena
(1950–2019)

Foto: Ulrich Holzscheiter

Mož, oče, brat in prijatelj Tomáš je bil človek, ki življenja ni meril v urah in dnevih. Ko mu je bolezen napovedala odštevanje, ga ni zgrabila panika. Celo čudil se je, zakaj se drugi toliko ukvarjajo s tem. Življenje je meril z nalogami, ki si jih je sam postavljal. Zato je veliko delal. Kar je delal, je delal temeljito. Za njim ni polovičnih del, ne v filozofiji, ne v arhitekturi, ne v pedagoškem delu.

V polstoletnem prijateljstvu sem imel priložnost spoznati, kaj je Tomášu pomenila svoboda, kaj kritična distanca, kaj refleksija, kaj pristnost in kaj glasba. In seveda topografija z vso odnosno napetostjo. Večkrat se mi je zdelo, da Tomáš ni izgubljal časa, da je bil vedno nečemu posvečen. Pri njem se ne spominjam ne ležernosti, ne poljubnosti, kar pa ne pomeni, da ni lahko zaživel polne prešernosti ali z vsemi vlakni presunjeno zabrnel ob neki besedi, pogledu, gesti ali podobi.

Tomáš ni maral površnosti, samoumevnosti, nereflektirane prepuščenosti glavnemu toku. Z bistvoglednostjo je vzdrževal tonus kritične distance. Svoje bližnje in študente je navajal na preverjanje predpostavk, konceptov, modelov, miselnih vzorcev. To je bil njegov način bližanja k resnici – dosleden, premočrten, vendar brez bližnjic.

Z njim smo doživeli kruti čas, ki se je znesel nad njegovim očetom. Ob tem pa tudi čas neomajne družinske sloge, moči in solidarnosti cele Valenove družine, ki je živela z upanjem proti upanju. Z njim smo doživeli ponižanje Češkoslovaške in videli goreti Jana Palacha. Skupaj smo nato ustvarili naše družine, skupaj smo doživeli nasmeh zgodovine in ustvarjali v novih razmerah.

Tomáš je pripadal generaciji, ki si je za nalogo še postavljala izboljševanje sebe in sveta. Rekel bi, da je živel projektno – ko je študiral, ko je gradil hišo, ko je raziskoval Plečnika, ko je učil. Živel je življenje z jasnimi cilji in smerjo. Živel je tudi življenje z več identitetami. Trikotnik Praga–Ljubljana–München je rodovitno pretakal v dodano vrednost.

Kot ga je vznemirjala arhitekturna topografija, ga je vznemirjala tudi človeška. Ves čas je poglabljal odnos do prezgodaj umrlega očeta in ga kronal s knjigo o njem. Temeljito je raziskoval Plečnika in z velikim zamahom se je kot avtor lotil Plečnikove razstave na Hradčanih. Ta je bila najmočnejši kulturni dogodek Češke tisto leto. Ko so tam, v grajski romanski kleti, v našo zavest vstopali mistično predstavljeni Plečnikovi kelihi, je predsednik Havel dejal: »To je srce razstave.« S tem ni označil samo razstave, ampak Tomáša v celem. Želel se je gibati v območju srca, v resnični naravi stvari. Ko je svojim študentom v Bosni razlagal bogomilske stečke ali pri nas topografijo Pirana, ali pa, ko sva v Kataloniji in Pirenejih občudovala srednjeveške cerkve in samostane, je bil duh srca temeljen, ne kot čustvo, ampak kot bistvo stvari. Zato sta imeli jasnost in pristnost pri Tomášu tako veljavo.

Iz govora ob pogrebu dr. Tomáša Valene

Bil je človek, iskalec, ustvarjalec in prijatelj, ki je zares vzel svoj čas in vlogo v njem. Nas je obogatil, čas pa zaznamoval s svojimi deli.

Foto: Miha Turk

Andrej Arko

Ivan Malavašič
(1927–2019)

»... in kristjan bom tudi umrl!« je v enem izmed intervjujev napovedal književnik in upodabljajoči umetnik Ivan Malavašič, ki je nedavno končal svojo skoraj dvaindevetdesetletno življenjsko pot. Na njej se je uspešno preizkusil v književnosti, slikarstvu, glasbi ...

Rodil se je 30. septembra 1927 v Rovtah nad Logatcem in se vse življenje zadrževal na Notranjskem. Najdlje v Podlipi, nazadnje na bližnji Vrhniki. Ko je med najboljšimi končal osnovno šolo, v sedemčlanski družini ni bilo dovolj denarja, da bi ga poslala na nadaljnje šolanje, ki mu ga je dodatno preprečil izbruh druge svetovne vojne. Toda odločil se je, da se bo izobraževal sam. Pri tem se je opiral na svojo nadarjenost. Sicer je pa najprej služboval pri podjetju za urejanje hudournikov, nato pa v Industriji usnja Vrhnika, kjer je bil tudi član uredniškega odbora njenega glasila *Usnjar*. V njem se je prvič pojavil kot črtičar in risar.

Z ustvarjanjem je potem nadaljeval in se uvrstil med najplodovitejše slovenske književnike, čeprav je s pisanjem začel šele pri svojih štiridesetih letih. Objavil je štiri pesniške zbirke, devet romanov in povesti, pet povesti za mladino ter štiri slikanice. Več kot 130 črtic je izšlo priložnostno, prav tako na desetine povesti, humoresk in šmarničnih besedil. Nekaj njegovih knjig je izšlo tudi pri Mohorjevi družbi. Ob tem je še zložil nad tisoč sedemsto besedil za narodnozabavne skladbe.

Že od malih nog se je predajal risanju. Preizkusil se je tudi v karikaturi. Strokovno znanje pa si je pridobival v slikarski šoli Rajka Slapernika. K slikarstvu, zlasti v oljni tehniki, se je potem vračal vse življenje. Najbolj priljubljena zvrst sta mu bila krajina v različnih letnih časih in tihožitje. Njegova dela so bila na ogled na številnih skupinskih in na več kot dvajsetih samostojnih razstavah.

Pregled Malavašičeve ustvarjalnosti bi bil nepopoln, če bi v njem umanjkala omemba njegove dejavnosti na glasbenem področju. Ne le, da je sestavil nekaj pesmaric, bil je tudi dirigent cerkvenega pevskega zbora in organist. Povrhu tega se je uspešno preizkusil kot pritrkovalec in o tej dejavnosti tudi pisal.

Čeprav Malavašičevo življenje ni bilo kratko, je to, kar ostaja za njim, vendarle vredno zavidanja, saj je poleg vsega zgledno skrbel za svojo šestčlansko družino. Seveda pa je bil že od mladosti vajen dela. Izšel je iz zelo skromnih razmer, poleg tega je v povojnih pokolih izgubil očeta in se je moral hitro sam postaviti na svoje noge.

Njegove izkušnje in preizkušnje odsevajo tudi v delih, posebno leposlovnih. Ne glede na njihovo izrazito domačijsko ubranost, saj se je loteval slikanja pretežno podeželskega sveta, velja biti pozoren na pristnost pisanja tega samorastnika in samouka, častnega občana občine Vrhnika.

Jože Faganel

Dr. Zinka Zorko
(1936–2019)

Foto: arhiv Celjske Mohorjeve družbe

Zaslužna profesorica Univerze v Mariboru in dobitnica Zoisove nagrade za življenjsko delo akademkinja dr. Zinka Zorko je bila rojena 24. februarja 1936 na Spodnji Kapli na Kozjaku. Kot jezikoslovka in dialektologinja je preučevala govore v koroški, štajerski in panonski narečni skupini. Prva je, denimo, celostno predstavila haloško narečje.

Večkrat je pripovedovala, kako je na domačiji dedka in babice prebirala Mohorjeve knjige in se tako (osnovna šola je bila nemška) naučila knjižne slovenščine. S pokojnim možem, arhitektom, sta si zgradila dom v Selnici ob Dravi, kjer so živeli tudi njeni starši. Na obletnico očetove smrti se je pri njih vsako leto zbrala vsa družina. Zinka Zorko je bila nekaj mandatov tudi članica upravnega odbora Mohorjeve družbe.

Redna članica SAZU profesorica Zinka Zorko (1936–2019) je, ob akademiku Tinetu Logarju (1916–2002), po akademiku Franu Ramovšu (1890–1952) in skupaj z njim, del nenadkriljive trojice ne samo slovenskih, ampak slovanskih dialektologov. Po temeljni razčlenitvi neverjetne narečne razslojenosti slovenskega jezika, ki jo je utemeljil Ramovš, sta Logar in Zorko sinhrono, a brez medsebojnega načrta, dopolnjevala začrtane osnove najprej s podrobnim zbiranjem bogatega gradiva za posamezna narečja in celo znotraj njih za posamezne govore na vseh jezikoslovnih ravneh, ne samo glasoslovni. Gradiva pa nista samo zbirala, ampak ga uredila in umestila v sistem in objavljala v strokovnih publikacijah. Zinka Zorko se je posvetila vzhodnim govorom, ob čemer pa ne gre pozabiti še na četrtega, dopisnega člana SAZU, Pavla Merkùja, ki je poskrbel za dopolnitev opisa najzahodnejših govorov, za katere so slovanski jezikoslovci celo postavljali teorije o nepripadnosti rezijanščine slovenščini. Prav za enakovrstno vključitev v del slovenskih govorov je poskrbela Zorkova na vzhodu.

Kdor se je kdaj pobliže srečal s študijem slavistike, je dialektologijo spoštoval kot njeno najzahtevnejšo in najkompleksnejšo panogo. Zato ni čudno, da je vse njene slovenske raziskovalce krasila ponižna skromnost v zavedanju prepletenosti tega bogastva na ravni jezika, ki so ga odkrivali v literarnih govornih zvrsteh, rokopisnih zapiskih, petih ljudskih pesmih ali celo igrah. Zato ni nenavadno, da je bila Zinka Zorko ne samo oseba izredne topline (kako bi se sicer približala informatorjem, da bi od njih slišala pristni, sproščeni organski govor), ampak široko razgledana na področju kulturne zgodovine. Prav posebej je cenila vlogo Mohorjevih družb, ki so s svojimi knjigami vzpostavljale ravnotežje med organskimi govori in standardnim govorom, tj. knjižno slovenščino. Ob tem ni nikoli poudarjala strokovne motiviranosti, ampak prej čustveno, ko je pripovedovala o vlogi mohorjevk v njeni širši družini. O tem, kako je starejša generacija prenašala spoštovanje do Mohorjeve na naslednjo, med drugim tudi tako ali pa zlasti tako, da je obdarovala svoje otroke in vnuke ob božiču z Redno zbirko. Temu izročilu je sledila Zorkova vse do lanskega božiča.

Spoštovanje do Mohorjeve jo je privedlo ob prehodu v novo tisočletje med odbornike Celjske Mohorjeve družbe, organa, ki je odločal zlasti o knjižnem programu založbe, če nanj gledamo s kulturnozgodovinske perspektive. Na seje se je temeljito pripravila in se nanje pripeljala večinoma s svojim župnikom. A v razpravi se ni vedno pridružila stališčem stanu svojih »prevoznikov«. Pogosto se je odpirala razprava, kaj je primerno za tako imenovano »preprosto« ljudstvo. Mirna gospa je vselej podprla ideje, ki jih je uveljavljal že Fran Saleški Finžgar, ko je Mohorjevo vzpostavil kot vodilno kulturno založbo tudi z objavljanjem vrhunskih strokovnih del vseh področij, ne samo verskih in ne samo humanističnih.

V svoji skromnosti v debatah ni silila v ospredje, čeprav bi ji kot članici SAZU to pripadalo. A znala je spoštljivo ugovarjati, kadar se je razmišljanje odbornikov začelo nagibati proti ideologizaciji, bodisi verski bodisi politični.

Dr. Janez Bogataj

Šege in navade velikonočnega časa

Velika noč je poleg božiča največji in tudi najstarejši krščanski praznik. Datum praznika ni stalno določen v koledarju, ampak ga moramo vsako leto določiti po luni. Velika noč je vedno na prvo nedeljo po prvi pomladanski polni luni, torej med 22. marcem in 25. aprilom. Seveda v zvezi s praznovanjem velike noči ne moremo govoriti le o enem ali dveh dnevih, ampak kar o celem obdobju od srede po pustnem torku (pepelnična sreda) do velikonočne nedelje. Širši pojem predstavlja velikonočni čas, ki sega vse do binkošti. V tem celotnem obdobju je vrsta šeg in navad, ki ne izvirajo le iz najstarejših obdobij krščanstva in niso samo spomin na pomembne dogodke v Bibliji, ampak so veliko starejše, saj segajo v davna predkrščanska, torej poganska obdobja. Krščanstvo je veliko predkrščanskih sestavin prevzelo in jih navezalo oziroma prilagodilo svojim pogledom in seveda koledarju.

Teden pred veliko nočjo se imenuje **veliki teden**. Uvaja ga **cvetna nedelja**, ki je sicer krščanski spomin na sprejem Kristusa ob njegovem prihodu v Jeruzalem, toda vsa stvar je veliko starejša. Praznovanje cvetne nedelje je izpričano že v 9. stoletju, vendar so že v predkrščanstvu ljudje praznovali praznik, povezan z verovanjem v neko posebno, nadnaravno moč rastlinja, dreves, grmov, zelišč in cvetlic. Te naj bi pospeševale plodnost, odganjale zle duhove, varovale pred strelo in drugimi nezgodami ljudi in živine. Praznovanje cvetne nedelje je povezano s prinašanjem najrazličnejšega svežega zelenja in rastlinja, spetega v velikonočne butare, ter oljčnih vejic k blagoslovu v cerkev. Vendar nas morajo butare na Slovenskem zanimati tudi kot del naše ustvarjalnosti. Ta nam odkriva veliko bogastev, ki se razlikujejo po posameznih slovenskih pokrajinah. Ne le po obliki butar, ampak tudi po njihovih nazivih. Ti nam povedo, da so današnje butare le sodobna inačica nekih pradavnih verovanj, v katerih so ljudje uporabljali kombinacije kruha ali peciva, okrašene z mladim, pomladnim zelenjem. To so kot darove prinašali duhovom in demonom za zagotovitev vsega tistega, kar so v nastopajočem letu potrebovali. Ohranjeni starejši nazivi za butare, na primer *prajtelj*, *presnec*, *potica*, *pegelj*, *beganca*, *žegenj*, *vivnik*, *presta* in drugi, pomenijo neko pecivo, kruh ali nekaj, kar je narejeno iz presnega testa. Med butarami so tudi take, ki so razvojno razmeroma mlade. Zlasti velja to za **ljubljanske butarice**, ki jih izdelujejo v vaseh na severovzhodnem delu Ljubljane in prodajajo na tržnici od konca prve svetovne vojne dalje. Okrašene so z barvnim oblanjem in zimzelenim rastlinjem. Od drugih vrst cvetnonedeljskih butar na Slovenskem naj omenim še ***potice*** iz **Ljubnega ob Savinji.** Te so v primerjavi z drugimi figuralne. Predstavljajo najrazličnejša kmečka orodja in naprave, predmete za osebno rabo, motive iz verskega življenja in celo nekatere duhovite prizore iz

Žegn, Laze nad Krko

»Potica« kot poštni nabiralnik, Ljubno ob Savinji

kmečkega življenja. Vse to je seveda izdelano, oblikovano iz svežega mladega zelenja, rastlinja, vej, lubja, jagodičja in drugih naravnih gradiv, ki jih je moč dobiti v gozdu ali v domačem vrtu.

Poleg izraza velika noč poznamo tudi izraze *vazem* (Istra), *vüzem* (vzhodno Štajersko, Prekmurje), *vuzem* ali *vuzam* (Bela krajina), *vezom* (Kostelsko) idr. Ti izrazi povedo, da pomeni velika noč tudi veliko slavje, ko so ljudje po dolgotrajnem postu lahko spet vzeli oziroma uživali tudi meso. Praznik je torej pomenil hkrati tudi konec posta in poleg mesa so bile in so še danes praznične mize polne **velikonočnih dobrot**. Vendar je krščanstvo tudi te dobrote poskušalo pojasniti. Tako naj bi na primer hren pomenil žeblje, s katerimi je bil Kristus pribit na križ itd.

Eno najstarejših velikonočnih jedi predstavljajo **jajca**, pobarvana in okrašena z najrazličnejšimi ornamenti. Ta velikonočna jajca se na Slovenskem tudi različno imenujejo, tako *pisanice*, *pisanke*, *pirhi*, *remenke*, *rumenice*. Jajce je nasploh najnaravnejša podoba rodovitnosti in simbol izvirov življenja v pomladanskem času, zato se je v zvezi s poslikavanjem in ornamentiranjem razvila cela paleta ustvarjalnosti.

Agresivnost globalne trgovine tudi tem praznikom iz leta v leto ponuja več že »izdelanega« praznovanja. Med večje neumnosti sodobnega časa spada ponudba že pobarvanih ali kako drugače okrašenih jajc (pirhov) v trgovinah in na trgih. Zadnja leta smo med njimi opazili na primer celo take, ki so bili poslikani z industrijskimi barvami za kovine. Kot pravo nasprotje tem in podobnim agresivnostim sodobnega časa zadnja leta opažamo povečano zanimanje med mladino za najrazličnejše zvrsti velikonočne dediščine. Na primer razne vrste iger s pirhi predstavljajo del splošnega velikonočnega veselja, obliko tekmovanj in zabave. Praznične sestavine in njihova dediščina torej lahko pomagajo pri sooblikovanju kakovosti sodobnega življenja, kar je prav gotovo ena od pomembnejših žlahtnosti ali poslanstev ne le velikonočnega, ampak pravzaprav vsakega praznovanja.

Renato Podbersič st.

Kadar moj tovorić zarúje, deveta vüra je

Duhoviti in šaljivi pregovori na Goriškem in v Istri

Da, pregovori in reki so lahko zelo duhoviti in šaljivi. In še nekaj: duhovitost in šaljivost rasteta s pomanjkanjem in revščino. Verjetno je bil to način, kako nekdaj v revščini in splošnem pomanjkanju preživeti. Glede tega je precejšnja razlika med Goriško in Istro: istrski pregovori so bolj duhoviti in šaljivi kot goriški. Vzrok je verjetno dvojen: poleg revščine je v istrskih pregovorih tudi več južnjaškega smisla za humor, saj številni prebivalci Istre prihajajo iz različnih kolonizacij, ki so segale v južne kraje, kot so Hrvaška, Dalmacija, Bosna in Hercegovina, pa tudi Romunija. Od tu večja iskrivost misli, volja po preživetju v veliki revščini in pomanjkanju. Drugi vzrok je treba iskati v dejstvu, da goriški pregovori in reki prihajajo iz pretežno industrijskih vasi v bližini dveh mest, Gorice in Nove Gorice, medtem ko istrski izhajajo iz zaledja, ki je precej bolj kmečko in je vpliv mesta (Kopra, Izole in Pirana) manjši.

V članku navedeni pregovori so za pokušino. Tega je še in še. Pričajo o lepoti naročnega izražanja, duhovitosti, šaljivosti pa tudi ironiji in ujedljivosti kmečkega človeka, ki se je oblikoval ob vsakdanjem trdem delu in boju za preživetje. Zaradi omejenega prostora ni mogoče pokazati več različic istega pregovora ali reka, na primer ko gre za debelost ali suhost človeka, kar bi bilo za bralca zelo zanimivo.

Kriterij za izbiro pregovorov in rekov v sestavku je predvsem ta, da so manj oziroma da niso povezani z znanimi slovenskimi pregovori. Koliko je to uspelo, bo bralec sam presodil. Pri navajanju pregovorov, rekov in primerjalnih rekel uporabljam kratice v oklepaju: P, R in PR; prav tako za kraj, od koder izvirajo: za Goriško Gab (Gabrje v Italiji), Ore (Orehovlje) in Vrt (Vrtojba); za Istro pa Dek (Dekani), DpH (Dol pri Hrastovljah), Gol (Golac), Hra (Hrastovlje), Kas (Kastelec), Kor (Korte), Krk (Krkavče), Pod (Podpeč), Pre (Pregara), Puč (Puče), Soč (Sočerga), SvP (Sveti Peter) in Zaz (Zazid).

Sestavek je razdeljen na dva glavna vsebinska poudarka iz podnaslova: duhoviti in šaljivi. Seveda med obema ni ostro začrtane meje. Na koncu je za lažje razumevanje dodan slovarček manj razumljivih narečnih besed.

Pržón je za móže, ne za osle

Duhoviti pregovori, reki in primerjalna rekla

Prvo zaokroženo skupino sestavljajo pregovori, reki in primerjalna rekla o človeku. Najprej tisti, ki se nanašajo na človekovo osebo in njene značilnosti: *Dónjer ne ɣre človek énkrat dŕžat na krst, bet za kúmeta, je oš smíron u svinjskin koriti.* (R, Pre) – *Ku néjsi kosec, néjsi nánka človók.* (P, DpH) – *Jóžić je šòu, Jóžić je pȁršu.* (R, Pod) – *Nə znaš ku je pečen ali ćúhən.* (R) 'Ne veš, kakšen človek je.' (Pod) – *Ni mímo, ni u rit.* (R) 'Lahek, nezaupljiv človek.' (Gol) – *Si kuj svetoɣa*

Blaža sestre, nídar nisi konténт. (PR, Pre) – *Njèmu sə je ustàula ùra.* (R) 'Se ne razvija.' (Vrt) – *Sə pozna človeka po koγén smərdí.* (R) 'Človeka se spozna na prvi pogled.' (SvP) – *Pržón je za móže, ne za osle.* (R, Pre) – *Íməš lədí, kə ti nərdíju z dréka várcu.* (R) 'So ljudje, ki iz nič naredijo vršo. Drek se v vodi stopi in ga ni nič.' (Gab) – *U críkvi je bilo tako malo ledí, da bi laχko u zadnjem delu voz sena obárnu.* (R, Krk) – *Je blo təkú malo ledí u církvi, də láχko plesəš udzát.* (R, Zaz) – *Kədər γreš po sveti, múrəš jəmət učí u riti in u γlávi.* (R, Zaz) – *Ta je velik, jáma kləbúk nə γlavi.* (R) 'Postal je ošaben.' (Zaz) – *Rəd skáka s kóuca nə frásku.* (R) 'Rad menja svoje politično prepričanje.' (Ore)

Skupina P, R in PR, ki opredeljuje človekovo zunanjost, je seveda bolj obširna od prve, ki zarisuje človekovo notranjost. Tu so nakazani predvsem nekateri najznačilnejši: *Líəpə žíənskə ráseje u robidi.* (R, Ore) – *Z ósleγa repa – žídno sito.* (R) 'Imenitno dekle.' (SvP) – *Zlátna žlica, usran rep.* (R) 'Človek, ki se drži gosposke, pa ni.' (Pre) – *Ne daj ti Boγ s škrbastin jísti i s šepastin hoditi.* (R, Gol) – *Boj da γleda u križ néγo u vraγa.* (R) 'Se reče, kadar kdo škili.' (Pre) – *Káda ti póčnedu dlake z úχa i nosa résti, i bradavice, ti je vraγ sríču úza.* (R, Gol) – *Duγ káko pandíljak.* (PR, Gol) – *Vélik ku padovánski uòsu.* (PR) 'Padovanski osel je večji in močnejši od istrskega, primeren tudi za voz.' (Pod) – *Íma straníšče na visóken.* (R) 'Je velik.' (SvP) – *Ánka tu je koštálo, préku je pə́aršu γuòr.* (R) 'Besede debelega človeka, ko so mu očitali debelost.' (DpH) – *To nísu mrávi navúkli, to su zúbi natúkli.* (R) 'Debel človek.' (Gol) – *Γa je zə nu žbrìnčlju.* (R) 'Obilen. Debel.' (Vrt) – *Jíma rit káko Velebít.* (PR, Gol) – *Ta íma rjet za dve karjóle.* (R) 'Ima zelo debelo rit.' (Soč) – *Lej kášnu líəpu pəríəvəncu íma.* (R) 'Ženska s široko zadnjico.' (Ore) – *Je ku də nej dàu žìuγa kə́rsta u usta.* (R) 'Suh človek.' (Zaz) – *Bíja je táko blid i švóχan, káko da se je ud mrtviχ ústa.* (PR, Gol) – *Je tášən, ku smərt nə dopústi.* (PR) 'Bled.' (Pod) – *Táko je uγlómban i suχ, da bi kozu mež roγe cékija.* (PR) 'Zelo mršav.' (Gol) – *Débeu kuj koza na koleni.* (PR) 'Suh.' (Preg) – *Ta íma sámo kus i kúžo nə sébe, ku də ni jèu vre an mésoc.* (R) 'Suh človek.' (Soč) – *Bíja je táko blid i švóχan, káko da se je ud mrtviχ ústa.* (PR, Gol) – *Je tášən, ku smərt nə dopústi.* (PR) 'Bled.' (Pod) – *Udzγóra χej, udzdóla fej.* (R) 'Umazanija pod lepo zunanjostjo.' (Gol) – *Lej, kə ti je pə́aršu čépet γuór γrábəc an sə ti je osróu.* (R) 'Se je reklo, če je imela bolj gospojska ženska umazan klobuk.' (Ore) – *Je táki, də mu mánka sámo, kúkər də lóχko γra pústa uózit.* (R) 'Se reče, če je kdo slabo opravljen.' (Ore) – *Si káko jedán ovčar.* (PR) 'Neurejen.' (Gol) – *Grédu sáme brγéše – káko χlad.* (PR, Gol) – *Umázən, də bi láχko repo sjáu.* (R, Pod) – *Smərdí, ku də bi pə́aršu u̯ən z lodríca.* (R, Ore)

Oráte per me, zate ku će ku ne

Šaljivi pregovori, reki in primerjalna rekla

Šaljivi pregovori, reki in primerjalna rekla so zbrani z raznih področij življenja. Nekoliko so urejeni po načelu od bolj do manj pomembnega. – *Mi smo Čiči, mali junačíči, sve ča jímamo, za slatko vince damo.* (P) 'Čiči šaljivo o svojem junaštvu in veseljačenju.' (Gol) – *Špárej sápu zə stárə lìətə.* (R) 'Šaljivo svarilo komu, ki preveč govori.' (Vrt) – *Úzmite rajši na tliχ delo!* (R) 'Šaljiva pripomba, ko se kdo loteva težjih del.' (Gol) – *Be kópav, ma je máša niska zémja.* (R) 'Šaljivo o delu.' (Pre) – *Káda vidiš človíka, da sidí, pomóri mu – sídi se i ti.* (R) 'Šaljivo o lenobi.' (Gol) – *Xíti se na zémlju, ki zémlja tríbe γnója.* (R) 'Šaljivo o lenobi.' (Gol) – *Ne načínji danáska unó ča moreš učeníti sútra.* (R) 'Šaljivo o lenobi.' (Gol) – *Búəχ méne zdráulje, mu̯əžu díəlo, šié γa bómo píli.* (R) 'Šaljivo o delu.' (Ore) – *Laχko nuć, γrem stavit noγe kámər*

snuć. (R) 'Šaljivo o spanju.' (Puč) – *Laχko nuć, dej γlavo kámər snuć.* (R) 'Šaljivo o spanju.' (Soč) – *Nič se ne boj, sámor u straχu búdi.* (R) 'Šaljivo: Pazi!' (Gol) – *Boγ te živi, dóklje te múχa s stola ne vrže!* (R) 'Šaljiva zahvala.' (Gol) – *Oráte per me, zate ku će ku ne.* (R) 'Šaljivo o lakomnosti: Molite zame, zate, če hoče ali noče.' (SvP) – *Mižérja je lépa, sámo ne je rábit.* (P) 'Šaljivo o revščini.' (Pre) – *Mižérja je lépa, sámo búžəc úni, ki ga təká.* (P) 'Šaljivo o revščini.' (DpH) – *Če siromak konja zəjaχa, konj cárkne.* (R) 'Šaljivo-tragična o revežu.' (Puč) – *Ta jáma srećo, usáka rəbida sə ga prime.* (R) 'Šaljivo: Nesrečen.' (Zaz) – *U nəbìəsa je duòsti škəlínou.* (P) 'Šaljivo: Pot v nebesa je dolga in težka.' (Kas) – *Ku će Buχ éno karabinjéri.* (R) 'Bo, kakor hoče Bog in karabinjerji. Šaljivo govorjenje o usodi pod Italijo.' (Krk) – *Boš šu kóvat pipe.* (R) 'Šaljivo: Boš šel kovat pipe; na pokopališče.' (Kor) – *Je šu pískat škrγáton.* (R) 'Šaljivo: umrl je.' (Pre) – *Ta je šu χ vojakon.* (R) 'Šaljivo: umrl je.' (Soč) – *Si vidu sm árt nə tárti?* (R) 'Šaljivo o smrti.' (Soč) – *Fínija je jísti paléntu.* (R) 'Šaljivo o smrti: Umrl je.' (Gol) – *Porúčiš se láχko več púti, a úmreš sámor dva púta.* (R) 'Šaljivo o smrti: umreš prvič in zadnjič.' (Gol) – *Úni, ki ud straχa umira mi s párdci zγunijo.* (R) 'Šaljivo.' (Puč) – *Mrtvi ne nájdedu cájta za dójti názeda.* (R) 'Šaljivo o mrtvih.' (Gol) – *Nej še prəstùərja γuòr, mu̯ərən še tárpet.* (R) 'Šaljivo o nebesih.' (Hra) – *Tukaj znamo, tən ne vemo po čem je kru̯χ.* (R) 'Šaljivo o posmrtnem življenju.' (Kor) – *Će poć tan, kamor zóbe ne bolijo.* (R) 'Šaljivo: Na pokopališče.' (Pre) – *Će prić bŕzo nózot.* (R) 'Hitro bo nazaj – se je šaljivo reklo za koga, ki je umrl pred dolgim časom.' (Pre) – *Na, šié dvía šúblə!* (R) 'Šaljivo pri pokopavanju koga, ki je bil v življenju lakomen.' (Ore) – *U áni χiši sta dve ženski složni, če je ána živa, ána nə tleχ.* (R) 'Šaljivo o ženski slogi.' (Puč) – *Ádən vleče zə rúγe, ádən zə rep en vokát múze.* (R) 'Šaljivo o pravdanju.' (Kor) – *Dokír smo bli dəkórdo, smo šli ku úra, an zdej smo ku úra, kə je šla šúšta.* (R) 'Šaljivo o medsebojnem nerazumevanju.' (Ore) – *Jímadu malu χížicu, káko jedán dobár prkát.* (PR) 'Šaljivo o majhni hišici.' (Gol) – *Zbogom püst!* (R) 'Šaljivo: tako se reče, ko nekaj propade.' (SvP) – *Tuje χočemo, svojeγa ne damo.* (R) 'Šaljivo govorjenje o lastnini po drugi svetovni vojni.' (Puč) – *Tujiγa néćemo, nóšiga nimamo.* (R) 'Šaljivo govorjenje o lastnini po drugi svetovni vojni.' (Pre) – *Gorje únmi, ki γre zə nevesto k šíši.* (R) 'Šaljivo: gorje moškemu, ki pride za nevesto k hiši.' (DpH) – *Dve ženski u áni χiši sə složni, če je ána nə sliki nə zidi, ána pa živa.* (R) 'Šaljivo o ženski slogi.' (Puč) – *Ko bu ča, ne bu nič, a ko ne bu nič, če biti tri γroše.* (P) 'Šivilja šaljivo fantu, ki ji je dvoril: Če se bova vzela, bo brezplačno, v nasprotnem primeru boš plačal tri groše.' (Gol) – *Réjac nima pastóle vézane žúžnjami, nego špáγon.* (R) 'Šaljivo ironično o zetu.' (Gol) – *Se je obéso, je príšo bróve.* (R) 'Šaljivo. Poročil se je in se umiril.' (Pre) – *Čémo ti dati staru χížu i sve za γrížu, stari voz i fiγu pod nos.* (R) 'Šaljivo govorjenje o doti.' (Gol) – *Ponoči se jin pərdí, prek dan se ločjo.* (R) 'Šaljivo o ločitvi.' (SvP) – *Óne, ki umré, je udóvoc, óne, ki ostane živ, ni.* (R) 'Šaljivo o vdovstvu.' (Pre) – *Sínko edínko je an viélik petelínko.* (R) 'Se je šaljivo reklo komu, ki se je postavljal, kdo, da je.' (Gab) – *Zətúə smo ádna žláχta, zətu̯ə kə sə usá mátərə γríələ ret pər ístin su̯ənci.* (R) 'Šaljivo o sorodstvu.' (Ore) – *Ljubi te brat šákon za vrat.* (R) 'Šaljivo o bratovski ljubezni.' (Gol) – *Kadar moj tovorić zarúje, deveta vüra je.* (R) 'Šaljivo o uri spanja.' (Pre) – *An, cvaj, draj, obárni ret nəzáj!* (R) 'Šaljivo: Obrni se hitro!' (Ore) – *Pes ga, pes ga, nej múči!* (R) 'Šaljivo o dežju.' (Zaz) – *Xíti se na zémlju, ki zémlja tríba γnója.* (R) 'Šaljivo.' (Gol) – *Tudi doktori je ne bi vlíkli van s kolína, da je voda dobra.* (R) 'Šaljivo o vodi.' (Gol) – *Da je voda dobra, bi bíle žabe vélike káko krave.* (PR) 'Šaljivo.' (Gol) – *Brat γóri, brat*

dóli, z moje čerîšnje dóli! (R) 'Šaljiv odgovor lastnika češnje tistemu, ki je češnje kradel in se pri tem izgovarjal, da mu je brat dovolil.' (Gol) – *Karta kánta, Džórdžo dórme.* (R) 'Šaljivo: dokument dokazuje, Jurij spi. Tako se reče za koga, ki hoče kaj dokazati, pa za to nima dokumentov. Džordžo – Jure, ki velja za zabitega.' (Puč) – *Íman dve mətíki, ána səz drúgon si dájo korájo.* (R) 'Šaljivo.' (Kor) – *On reže kárko vidi.* (R) 'Se šaljivo reče, ko nož noče rezati.' (Kor) – *Ána fiγa je χítla uòsla duòl.* (R) 'Šaljivo o oslu, ki je padel zaradi ene smokve.' (Zaz) – *Təkú je nərédu špaχ, ku də bi scàu in χuòdu.* (R) 'Šaljivo o neravni vrvi.' (Kas) – *Tu ni kosirîć, tu je zvirić.* (R) 'Šaljivo o krivcu, ki dobro reže: To ni krivec, to je zverinica.' (Pre) – *Ko sə ćeš nəvádit klet, kə́pi kozo.* (P) 'Šaljivo: Koza gre, kamor ne bi smela, in povzroči jezo, kletev.' (Kor) – *Kə́dər je ána ćúχərca u šíši, je kosilo ob anájstiχ, kə́ dər so dve, je ob dvéji popədán ánka.* (P) 'Šaljivo.' (Zaz) – *Ma kəkúə ləpúə díši pə́rvəs dánəs!* (R) 'Šaljivo laskanje, ko se pride v hišo, kjer se kaj dobrega kuha.' (Ore) – *Si pərnésu žlico; boš jèu z nami.* (R) 'Šaljivo vprašanje tistemu, ki pride v hišo med jedjo.' (Kor) – *Ta ne jé sámo séno, ta jé ánka zémjo.* (R) 'Šaljivo o avtomobilu, ki se pogosto kam zaleti.' (Pre) – *Ríži – kəkúšji straχ.* (R) 'Šaljivo o nezabeljenem rižu.' (DpH) – *Muòja žena je təkú duòbra ćúχərca, də z duòbre rụəbe člòuk kar poje, s slabše nánka χudić nə bi jòu.* (R) 'Šaljivo o ženi – kuharici.' (Hra) – *Právi γlad je, káda ti se pavučína na škúlji ud γúzice načínje.* (R) 'Šaljivo: Nisi bil na stranišču, ker si lačen, zato se ti dela pajčevina …' (Gol) – *Kompér će me zros u štómiγe.* (R) 'Šaljivo o krompirju, kjer je stalno na jedilniku.' (Pre) – *Jo, jo, tu će trójat kuj na püs makaróne.* (PR) 'Šaljivo: Če je hrana dobra, se hitro poje.' (Pre) – *Vino je zə pit, voda zə sə umit.* (R) 'Šaljivo.' (Puč, Zaz) – *Méne víne, van tropine.* (R) 'Šaljivo o vinu.' (Pre) – *Bụəχ dej méne zdráulje, mụəžu díəlo, šié γa bómo píli.* (R) 'Šaljivo nazdravljanje žene.' (Ore)

Slovarček narečnih besed

An, cvaj, draj 'ena, dva tri', *ána* 'ena', *ánka* 'tudi', *bet* 'biti', *bíja je* 'bil je', *brγéše* 'hlače', *bŕzo* 'hitro, naglo', *búžəc* 'ubožec', *cékija* 'poljubil', *críkva* 'cerkev', *ča* 'kaj', *čerîšnja* 'češnja', *ćúχən* 'kuhan', *ćúχərca* 'kuharica', *danáska* 'danes', *dəkórdo jət* 'soglašati, ujemati se', *dójti* 'priti', *dokír, dóklje, dónjer* 'dokler', *duγ* 'dolg', *fínija je* 'končal je', *fráska* 'veja', *γríža* 'kamniti svet', *χíti se* 'vrzi se', *χlad* 'senca', *jə́-mət* 'imeti', *karjóla* 'samokolnica', *koγén po* 'po čim', *konténт* 'zadovoljen', *korája* 'pogum', *kosirîć* 'vejevnik', *koštálo* 'stalo', *kóuc* 'kol', *kuj* 'kot, kakor', *kúme* 'boter', *lodríca* 'podlgovat valjast sod za prevažanje tekočin, zlati gnojnice', *máša* 'zelo', *mež* 'med', *mižérja* 'revščina', *mrávi* 'mravlje', *múči* 'moči', *načínji* 'naredi', *nájdedu* 'najdejo', *nánka* 'niti', *natúkli* 'natolkli', *navúkli* 'navlekli', *názeda* 'nazaj', *néγo* 'kakor', *nídar* 'nikdar, nikoli', *nózot* 'nazaj', *oš* 'še', *pandíljak* 'ponedeljek', *pastó* 'čevelj', *pəríəvənca* 'pralna deska', *pə́ršu* 'prišel', *pískat* 'igrati', *pomóri* 'pomagaj', *préku* 'preden', *prić* 'priti', *prkát* 'svinjski hlev', *pržón* 'zapor', *püs* 'pust', *put* 'krat', *réjac* 'zet', *rjet* 'rit', *smíron* 'vedno', *snuć* 'sinoči', *sútra* 'jutri', *šáka* 'pest', *šíša* 'hiša', *škəlínou* 'stopnic', *špaχ* 'vrv', *špárej* 'hrani, varčuj', *štómiγ* 'želodec', *šúbla* 'lopata', *šúšta* 'vzmet', *švóχan* 'šibak', *təká* 'doleti', *tovorić* 'osliček', *tríba, tríbe* 'potrebuje', *učeníti* 'narediti', *udspóda* 'spodaj', *udzát* 'zadaj', *udzγóra* 'zgoraj', *uγlómban* 'mršav', *úza* 'vzel', *úzmite* 'vzemite', *və́rca* 'vrša (za lovljenje rib)', *vokát* 'advokat', *zarúje* 'zariga', *zγunîjo* 'zvonijo', *zúbi* 'zobje', *žbrínčlja* 'vrsta lesene košare, spletene iz vrbovih šib za prenašanje listja in sena', *žídno* 'svileno', *žúžnja* 'usnjena vezalka'.

Dr. Primož Kuret

Ljubljana in Haydn

Letos, 31. maja mineva 210 let od smrti enega od velikanov dunajske klasike, skladatelja Josepha Haydna. Rojen je bil leta 1732 v vasici Rohrau na Gradiščanskem. Glasbeno izobrazbo je dobil v deškem zboru cerkve svetega Štefana na Dunaju. Kmalu se je uveljavil kot glasbenik in sprejel službo pri grofu Morzinu, leta 1761 pa je postal kapelnik kneza Esterhazyja in pozneje še njegovega brata ter ostal pri Esterhazyjih v službi skoraj trideset let. Tu je imel svoj orkester, s katerim je lahko preizkušal svoja dela. Leta 1790 je knezov naslednik orkester razpustil, Haydn je dobival še naprej plačo in se preselil na Dunaj. Naslednja leta so zaznamovala potovanja v London, kjer so ga posebej počastili. Umrl je 31. maja 1809, ko so Francozi zasedali Dunaj. Njegova dela preveva optimizem, veselje in smisel za humor. »Ker mi je Bog dal veselo srce, mi bo že odpustil, če mu tudi veselo služim«, je branil svoje vriskajoče kolorature in melodije svojih mašnih skladb. Veliki skladatelj je bil povezan tudi z Ljubljano, saj ga je ljubljanska Filharmonična družba leta 1800 izvolila za častnega člana.

Ljubljanska Filharmonična družba (ustanovljena 1794) je v svojem statutu v dveh členih določila tudi častno članstvo. Pri izbiranju častnih članov je imela družba dva namena. Predvsem je želela s tem izraziti hvaležnost svojim rednim članom, ki so morali zaradi različnih razlogov zapustiti Ljubljano. Če je bilo takšno priznanje skoraj avtomatično za člane Filharmonične družbe, pa je bil drugi namen opredeljen v 25. členu: »Tudi tuji prijatelji glasbe, ki so se s svojim odličnim glasbenim talentom izkazali in tako lahko koristijo družbi, bodo z zadovoljstvom sprejeti kot častni člani.« Pozneje so to določilo še precizirali: »Častni člani lahko postanejo le tiste osebe, ki kot skladatelji, glasbeni pisci ali izvajalci uživajo pomemben sloves ali ki so si pridobili posebne zasluge za družbo.«

Seznami častnih članov so se ohranili šele od leta 1800. Med prvimi je bil morda češki skladatelj František Benedikt Dusík (1765/6–1816?), ki je družbi med svojim bivanjem in delovanjem v Ljubljani (1790–1800) zapustil nekaj simfonij in drugih skladb, ki jih omenja katalog Filharmonične družbe (pet simfonij in tri serenade) in so danes v NUK-u.

V tem času je bil Haydn od leta 1798 že član kraljeve švedske glasbene akademije in od leta 1801 častni član družbe za zasluge Felix meritis v Amsterdamu ter zunanji član pariškega Institut de France. Že prej, leta 1791, je postal častni doktor univerze v Oxfordu. Po Ljubljani sta ga imenovali za častnega člana še Société académique des enfants d'Apollon v Parizu in leta 1808 Filharmonična družba v St. Petersburgu. Haydn je v pogovoru z ljubljanskimi gosti posebej poudaril zadovoljstvo, da mu je dalo priznanje domače (mislil je na avstrijsko) društvo.

Tako je bil med prvimi častnimi člani ljubljanske Filharmonične družbe leta 1800 prav Joseph Haydn, takrat na vrhu slave, imenovali so ga »ljubljenec naroda« (»der Liebling der Nation«, *Wiener Diarium*, 18. 10. 1766) pa tudi »prvi glasbeni genij časa« (»das erste musikalische Genie des Zeitalters«, *The Morning Chronicle*, 11. 3. 1791).

Skladatelj je ljubljansko povabilo z zadovoljstvom sprejel. Nekaj podrobnosti o sprejemu je bilo v pismu, ki je zdaj izgubljeno. O njem sporočata prvi zgodovinar Filharmonične družbe Friedrich Keesbacher[1] in zgodovinar Peter Radics.[2] Keesbacher je napisal naslednje:

> Leta 1800 je nesmrtni skladatelj Haydn sprejel članstvo društva. V zvezi s tem bi rad navedel nekaj podrobnosti. Družba je na Dunaju imela častnega člana, rojenega na Kranjskem, upokojenega deželnega trobentača Wolfganga Schmitha, ki je na Dunaju marsikaj opravil zanjo. V tem času je kanonik Jožef Pinhak prek Dunaja potoval na Češko in Moravsko. S priporočilnim pismom v žepu je imel nalogo prositi Haydna za sprejem častnega članstva. Naš ljubljeni Haydn pa je bil prav ta čas pri knezu Esterhazyju v Železnem, je poročal Schmith v Ljubljano. Pinhak je potoval naprej, s Haydnom pa se je srečal ob vrnitvi. O tem srečanju piše Schmith mlajši, ki je bil prav tako navzoč, svojemu prijatelju Johannu Novaku: »Brez dvoma bo vso hvalevredno Družbo zelo razveselilo, da je naš nesmrtni Haydn z veseljem pripravljen postati njen član in s svojim pristopom prispevati k njenemu ugledu. Rekel je: ›Zavedam se časti, ki mi jo je Filharmonična družba v Ljubljani izkazala s svojim vabilom. Znam jo ceniti, obžalujem pa, da ji s svojim pristopom ne bom mogel zelo pomagati.‹ Zelo ga je veselilo, da je tudi domača družba tako lepo napredovala. Kako ponosen sem bil tistikrat na svoje rojstno mesto. Na našo prošnjo nam je dal novo mašo, za prepis sem izročil 12 fl. Na klavir je zaigral in še zapel večino začetkov, da bi gospoda kanonika seznanil tako z različnimi tempi, pa tudi tu in tam s pravim izrazom, da bi vse to prenesel cenjenemu glasbenemu direktorju, ga podučil in ga s tem predvsem odvrnil od vsakršne vrste okraševanja, ki samo izmaliči takšno nadvse delikatno kompozicijo, saj je že vsestransko izrazna, polna največje lepote. Kot sami veste, je vse odvisno od pravega tempa, ustreznega senčenja in osvetljevanja, pa tudi natančne izvedbe. Pišite mi, dragi prijatelj, ko boste to delo izvedli, kako vam je bilo vsem všeč. Če pa bi izvedli *Stvarjenje*, bi predvsem priporočil veliko vaj za natančnejšo izvedbo.«[3]

Anton Schmitt z Dunaja je bil doktor medicine in član ljubljanske škofovske kapele ter glasbeni učitelj Wolfgang, sprva ljubljanski meščan in deželni trobentač, član ljubljanske škofovske kapele (*Vice-Chordirector*) in violinist, ki je družbi daroval več notnih zvezkov. Leta 1800 je bil Wolfgang že na Dunaju, kjer je njegov sin Heinrich študiral. Prav ta sin naj bi z ljubljanskim predstavnikom družbe, kanonikom in dobrim tenoristom Jožefom Pinhakom obiskal Haydna in ga prosil, da bi sprejel častno članstvo. O tem je pisal Janezu Krstniku Novaku, glasbenemu direktorju družbe,[4] ki naj bi vodil izvedbo Haydnove maše.

Haydn se je za izvolitev oddolžil s svojo mašo v C-duru, imenovano *Missa in tempore belli* (*Maša v vojnem času*) ali tudi *Paukenmesse* zaradi značilnega sola pavk v zadnjem mašnem delu *Agnus Dei*. Ko je bil Haydn na svojem drugem potovanju v Londonu leta 1794, ga je knez Nikolaj II. Esterhazy prosil, da bi se vrnil in reorganiziral orkester ter vsako leto napisal mašo za god njegove žene, kneginje Marije Jožefe Hermenegilde. Kljub velikim uspehom v Londonu se je

[1] Friedrich Keesbacher, *Die philharmonische Gesellschaft in Laibach seit dem Jahre ihrer Gründung 1702 bis zu ihrer letzten Umgestaltung 1862*, Laibach 1862.

[2] Peter Radics, *Die Geschichte der philharmonischen Gesellschaft in Laibach*, 1908 (rokopis, NUK Ljubljana).

[3] Prim. Friedrich Keesbacher, *Die philharmonische Gesellschaft in Laybach*, Laybach 1862, 25.

[4] Janez Krstnik Novak (1756–1833). Med letoma 1809 in 1818 direktor Filharmonične družbe. Zložil je scensko glasbo k Linhartovemu delu *Ta veseli dan ali Matiček se ženi*.

Haydn vabilu odzval in do leta 1801 je nastalo šest velikih maš, med njimi tudi *Missa in tempore belli*. Maša je nastala za god knezove žene leta 1796 v času, ko je bila Avstrija zapletena v vojno s Francijo. Prvič so jo izvedli 13. septembra 1796 v župnijski cerkvi v Železnem (Eisenstadt). Mašo so ponovili 26. decembra 1796 v dunajski cerkvi Maria Treu. Leta 1797 so Francozi za krajši čas zasedli tudi Ljubljano. Haydn je aktualne dogodke tega časa v tej maši tudi glasbeno izrazil, kar ustreza njegovi do konca nezapleteni religioznosti, ki ni ločila med vzvišenim in zemeljskim.[5] Prav *Maša s pavkami*, ki jo je poslal v Ljubljano, je daleč od veselega »papana Haydna« in blizu njegovim londonskim simfonijam. Mašo so v Ljubljani res izvedli, in to 28. decembra 1800 v ljubljanski cerkvi svetega Jakoba. O izvedbi je pisal časopis *Laibacher Zeitung*:

> V nedeljo, 28. decembra, so v farni cerkvi svetega Jakoba darovali slavnostno mašo. Filharmonična družba je s polnoštevilnim ansamblom izvedla skladbo nemškega skladatelja Haydna. Umetnik je sam to delo podaril družbi, ko je bil imenovan za njenega *častnega člana*. V svečanih akordih njegove umetnine prepoznamo Haydnovega duha, pa tudi družba se je z vloženim trudom poklonila umetniku, posledica vsega tega je bilo splošno odobravanje, ki ga je bil ta podvig deležen.[6]

Prepis vseh instrumentalnih in vokalnih glasov maše (delo Haydnovega kopista Johanna Elsslerja iz leta 1800) je zdaj v Glasbeni zbirki NUK-a. Stike s Haydnom je imela Filharmonična družba tudi še leta 1808, ko se je obrnila nanj zaradi kanonov. Posredoval naj bi Anton Schmitt, vendar je sporočil, da Haydna že dolgo ni videl, ker stanuje zelo daleč iz mesta, da je zelo slab in skoraj nič več ne piše, da pa ga bo kljub temu obiskal in skušal dobiti kanone. Kaj se je s slednjimi pozneje zgodilo, ne vemo.

Kako je bil Haydn priljubljen skladatelj v Ljubljani, kaže tudi že omenjeni ohranjeni *Musicalien-Catalog der philharmonischen Gesellschaft in Laibach zum Gebrauch für auswärtige Mitglieder dieser Gesellschaft, No. 1, Seit 1. Nov. 1794 bis letzten Juni 1804* (*Glasbeni katalog filharmonične družbe v Ljubljani za uporabo za zunanje člane družbe, št. 1, od 1. nov. 1794 do zadnjega junija 1803*) iz prvega desetletja njenega dela. Katalog je sistematično urejen in ima tri poglavja: komorno glasbo, vokalno in cerkveno glasbo ter klavirsko glasbo. Vsako poglavje ima več podpoglavij. Med simfonijami so najštevilnejše prav Haydnove, saj jih navaja kar 42. Družba je imela tudi vse tri njegove oratorije (*Sedem besed*, *Stvarjenje*, *Letni časi*).

Zanimiv je tudi podatek, ki nam pove, kako je bil sestavljen takratni orkester. Imel je po štiri prve in druge violine, dve violi, dva violončela, po dvoje oboj, klarinetov, flavt, fagotov, rogov, po en klarino, pavke in kontrafagot, kar je povsem ustrezalo tedanji orkestrski praksi.

Velik uspeh Haydnove maše leta 1800 je Filharmonično družbo spodbudil, da je naslednje leto za božič izvedla izjemno Haydnovo mojstrovino oratorij *Stvarjenje*. Ves čas svojega delovanja (do leta 1919) je Filharmonična družba redno izvajala Haydnova dela tako kakor Beethovnova in Mozartova, ki jih je imela kar za domače skladatelje. Ta tradicija se je nadaljevala tudi v novih razmerah.

[5] Otto Biba, *Die Kirchenmusikalischen Werke Haydns*, v: *Joseph Haydn in seiner Zeit*, Eisenstadt 1982, 142–151.

[6] LZg, 30. XII. 1800.

Dr. Ignacij Voje

Diplomacija srednjeveškega Dubrovnika, namenjena interesom trgovine

1. del

Dubrovničani so bili znani kot zelo spretni diplomati. Le tako so ohranili svobodo svoji miniaturni državici tudi v najtežjih časih.

Res je, da Dubrovnik ni bil zibelka moderne diplomacije. Ta čast je pripadla Beneški republiki. Lahko pa bi rekli, da je Dubrovniška republika ena od soustanoviteljev konzulatov, saj v marsičem na tem področju pionirska vloga pripada prav Dubrovniku.

Čedalje živahnejši razvoj trgovine je silil Dubrovničane k temu, da so začeli ustanavljati konzulate v krajih, kjer so bivali njihovi trgovci. Na križiščih raznih trgovskih poti, v večjih mestih in trgih na področju Balkanskega polotoka so ustanavljali kolonije. Številne kolonije so imeli raztresene v mestih in deželah ob Sredozemskem morju, torej povsod tam, kjer so trgovali. Kmalu se je pokazala potreba po ustanovitvi organov, ki bi neposredno pri domačih vladarjih in predstavnikih mest branili interese dubrovniške trgovine in ščitili dubrovniške trgovce. To so bili konzuli. Konzula so izbrali iz vrst dubrovniškega plemstva in postavili za starešino v koloniji. Sodil je tudi trgovcem v njihovih sporih.

Prve sledove o dubrovniških konzulih v Sclavoniji (Srbija, Bosna) najdemo proti koncu 13. stoletja. Prvega konzula so imeli Dubrovničani v znanem rudarskem mestu Brskovo, kjer je bil rudnik srebra. Že leta 1325 je bil sprejet sklep, da je treba vsako leto znova imenovati konzula na dvoru srbskega kralja Štefana Uroša III. Dečanskega zaradi zaščite dubrovniške trgovine. Leta 1382 pa so Dubrovničani prenesli sedež generalnega konzula za Srbijo v Prizren, kjer je bila številna kolonija dubrovniških trgovcev.

V 16. stoletju Dubrovnik ni imel stalnih diplomatskih predstavnikov v evropskih prestolnicah. Mnoge diplomatske posle nižjega ranga in manjšega pomena so opravljali konzuli. Glavna skrb konzulov je bila zaščita dubrovniških pomorcev in trgovcev ter reševanje sporov, ki bi nastali med kapitani ladij in mornarji oziroma posadko. Na podlagi njihovih poročil je dubrovniška vlada določala usmeritve svoje pomorsko-trgovske politike. Prek mreže konzulatov je dubrovniška vlada nadzirala delo svojih meščanov v tujih mestih in pristaniščih. Dubrovniška republika je imela v 16. stoletju na področju Sredozemlja 50 konzulatov. Največ jih je bilo tam, kjer je bila dubrovniška trgovina najdejavnejša in najživahnejša, to je v Italiji (36). Opozoriti velja, da je imela Dubrovniška republika v Sredozemlju večje število konzulatov kot mnogo večje in močnejše tedanje pomorske države.

ESEJ

V Dubrovniku – kot tudi sicer v Evropi – so nekaj stoletij delovali le izredni diplomatski predstavniki. Odhajali so v tuje dežele, da opravijo določeno nalogo. Šele proti koncu 17. stoletja se je začela v Dubrovniku oblikovati nova organizacijska struktura diplomatskih predstavnikov; dobili so značaj stalnosti. Nekakšno izjemo predstavljajo poslanci, ki so vsako leto nosili na osmansko-turški dvor *harač*.

Ko so Turki v 14. stoletju prodrli v Evropo in postopno zavladali nad celotnim Balkanskim polotokom, so Dubrovničani skušali čim prej urediti svoje odnose s silo, ki je postala najmočnejša v Evropi. Začeli so plačevati poseben davek, leta 1481 pa je bilo dokončno sklenjeno, da bodo Dubrovničani odtlej plačevali Turkom letni *harač* v višini 12.500 dukatov. Za povračilo so si Dubrovničani zagotovili privilegije in zaščito na celotnem področju osmanskega cesarstva.

Harač so nosili na turški dvor v Carigrad posebno odposlanci, imenovani *poklisari harača*. Več stoletij je bila to najpomembnejša dubrovniška diplomatska misija. Po posebnem postopku sta bila v senatu izvoljena dva odposlanca za izvršitev te naloge in to izključno iz vrst dubrovniškega plemstva. Zanju je obstajal v Dubrovniku poseben ceremonial.

Slovesnost se je začela na dvoru v dvorani, v kateri je zasedal Mali svet. Seji je predsedoval knez, ogrnjen v slovesen škrlatni plašč. Na seji – udeležila sta se je tudi odposlanca – je imel knez kratek govor, v katerem je opozoril, naj opravljata svoje posle v interesu republike. Poslanca sta nato prisegla, da bosta delala le v korist Dubrovniške republike. Po sprejetih navodilih sta zapustila dvor ter se odšla na svoj dom preobleč v posebna oblačila.

Glavna poslovilna slovesnost je bila pred knežjim dvorom. Knez in člani Malega sveta so sedeli v preddverju dvora na bogato oblazinjenih kamnitih klopeh. Na trgu pred dvorom in v sosednjih uličicah se je trlo ljudstva. Nihče ni hotel zamuditi slovesnosti, ki je bila le enkrat na leto. Poslanca sta prijezdila pred dvor v slavnostnem sprevodu. Na čelu sprevoda sta jezdila dva turška janičarja, ki sta zaradi varnosti spremljala odposlanca na poti. V sprevodu so šli dubrovniški stražarji *zduri* ter drugo spremstvo; najpomembnejša med njimi sta bila tolmač in brivec. Sprevodu so se pridružili tisti dubrovniški trgovci, ki so imeli namen potovati na turško ozemlje. V spremstvu odposlancev harača je bilo njihovo potovanje varnejše. Sprevod se je končal s slugami, ki so nosili dubrovniške zastave. Vsi, ki so sodelovali v sprevodu, so se poklonili knezu. Sprevod se je zaustavil še pred cerkvijo svetega Vlaha, nato pa je krenil v predmestje Ploče. Tu sta odposlanca čakala nadaljnjih navodil. Običajno sta se nastanila v palači plemiške rodbine Sorkočević-Bobaljević. Živela sta ločeno od preostalega sveta in se pripravljala na pot. Omenjena palača je

Samostan svetega Jakoba v Višnjici

ESEJ

stala v bližini starodavnega samostana svetega Jakoba v Višnjici. Ta je bil zgrajen že leta 1222, sedanjo obliko je zgradba dobila v 17. stoletju. Samostan je prvotno pripadal redu benediktincev, po razpustitvi njihovega reda pa so ga uporabljali za različne namene.

Šele ko sta odposlanca prejela od dubrovniških blagajnikov denar in razna dragocena darila za turške dostojanstvenike in velikaše ter jima je državni tajnik izročil državne spise in pisma za sultana in druge turške funkcionarje, sta lahko krenila na pot. Potovanje je bilo v tistih časih izredno težavno in naporno. Do Carigrada so poslanci potrebovali 30 do 40 dni. Pri vhodu v Carigrad je odposlance pričakal dubrovniški konzul v Carigradu z vsemi člani dubrovniške carigrajske kolonije. V spremstvu turške straže so šli skozi Carigrad v slovesnem sprevodu do rezidence dubrovniškega konzula.

S prihodom v Carigrad se je pravzaprav začela diplomatska misija dubrovniških odposlancev harača. Čez nekaj dni je sledil slovesen sprejem pri sultanu. Odposlanca sta prišla na turški dvor v ponošenih popotnih oblekah. Na ta način so hoteli poudariti, da so Dubrovničani ubogi, revni ljudje (*poveri Ragusini*). Od sultana sta dobila posebna slovesna oblačila – *kaftane* –, da sta se lahko pojavila v avdienci. Šele nato sta odposlanca sultanu izročila *harač*. Ob tej priložnosti je imel starejši odposlanec pred sultanom pozdravni govor v hrvaškem jeziku.

To je bil *de iure* klasičen primer dubrovniške diplomacije *ad hoc*. Vendar je kot organ mednarodnih subjektov imel značaj stalne misije. Poklisari harač so namreč ostali v Carigradu vse dotlej, dokler nista prišla nova poklisarja naslednje leto in prevzela naloge misije.

Konzulska diploma (Državni arhiv v Dubrovniku)

Dr. Aleš Maver

Ob izdaji Kromacijevih *Govorov* in *Razprav* v slovenščini

Celo ljudem, ki se na naših tleh ponašajo s poznavanjem abecede patristike, ime oglejskega (pravzaprav akvilejskega, a pustimo to) škofa Kromacija ne zveni zares domače. Vendar gre za tistega možakarja med zahodnimi cerkvenimi očeti, ki je ob Viktorinu, Hieronimu ali Rufinu najbolj povezan z ozemljem, na katerem se danes govori slovensko. Z dvema med naštetimi je bil v življenju povrhu močno povezan. Tako ni neumno reči, da nam je Celjska Mohorjeva družba pripravila vsaj manjši praznik, ko je njegovo slovstveno tvornost v svoji zbirki Cerkveni očetje izdala v slovenskem prevodu. Slednjega imata na vesti že izkušena prevajalca besedil cerkvenih očetov. Širšemu občinstvu namenjene govore je poslovenil v Rimu delujoči Miran Sajovic, za ožji krog za Sveto pismo bolj zagretega poslušalstva pripravljene razprave o Matejevem evangeliju pa Bogomir Trošt. Prevod je tekoč in razumljiv, kar na veliko mestih pa sta se prevajalca odločila tudi, da bralki in bralcu omogočita vpogled v svojo prevajalsko delavnico, ko sta v oklepaju dodala še težje ali dvoumne besede in besedne zveze v latinskem izvirniku. Seveda sem si v udobnem domačem naslanjaču ali na mehkem sedežu na vlaku, kjer sem Kromacija najintenzivneje prebiral, tu in tam predstavljal, da bi sam zadevo izpeljal bolje. A sem se, ko sem hotel prijeti za rdeče pisalo in začeti šariti po besednem redu, k sreči pravočasno domislil bližnjega rojaka soprevajalca Bogomirja Trošta Sebastijana Krelja in njegove v vseh obdobjih slovenske kulture aktualne ugotovitve, da »znajo ljudje bolje opravljati kakor popravljati«. In sem raje nadaljeval z branjem v celoti, kot rečeno, izjemno užitnega prevoda.

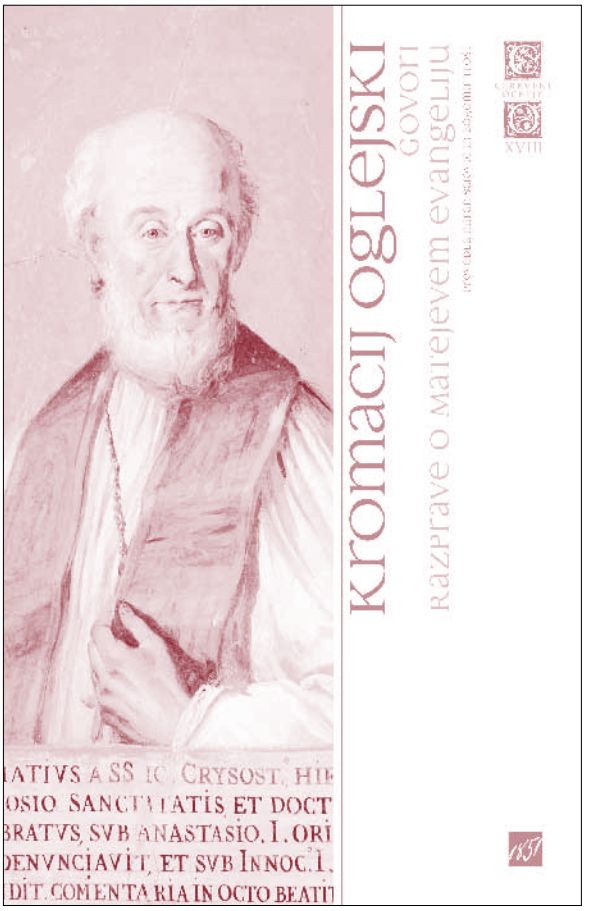
Pristaviti moram, da upošteva izdaja Mohorjeve družbe najnovejše kritične izdaje Kromacija, ki vključujejo tudi šele sorazmerno nedavno odkrite tekste; ti so bistveno pomnožili obseg doslej znanega opusa oglejskega nadpastirja. Kot utemeljeno poudarjajo pisci dodanih spremnih besedil, pa je pričakovati še kakšno odkritje. Navsezadnje bo že površen bralec prevoda hitro opazil, da je kar lepo število govorov in razprav ohranjeno zgolj deloma. Za lažji vstop v branje in razumevanje oglejskega škofa s preloma 4. in 5. stoletja ponuja pričujoča izdaja kar tri »bergle«. Nekako »najžlahtnejšo« med njimi je primaknil sam upokojeni papež Benedikt XVI., ki je Kromaciju v svojem času posvetil eno svojih sredinih katehez o cerkvenih očetih. Zdaj lahko iz nje osnovne poudarke škofovega delovanja razberemo tudi v slovenskem prevodu br. Mirana Špeliča. Slednji ima na vesti tudi sklepno besedo v knjigi, kjer se med drugim ukvarja s perečim vprašanjem Kromacijevega razmerja do judovstva, ki ga je ravno odkritje številnih novih besedil pokazalo v za škofa vsaj z današnjimi očmi ne pretirano ugodni luči. Eden od prevajalcev Miran Sajovic bralca po drugi strani

uvede v življenje in delo cerkvenega očeta s severovzhoda Italije. Razumljivo in privlačno razloži tiste podatke, ki so o njem sploh na voljo, in pojasni osnovni namen njegovih eksegetskih prizadevanj. Opisu temeljne razlike med govori in razpravami doda še nazoren prikaz Kromacijeve razlagalne metode, h kateri se bomo morali na kratko še vrniti v nadaljevanju.

Kdo je bil Kromacij?

Kot praktično ob vsaki knjigi se tudi ob Kromacijevih *Govorih* in *Razpravah* zastavlja vprašanje, koga in kako lahko slednji danes nagovarjajo. Mislim, da bo že bežno listanje vsaj po prvem delu v bralcu in bralki utegnilo ustvariti vtis, da je tistega, kar ju od nekdanjega oglejskega nadpastirja loči, več, nemara veliko več kakor pa onega, kar bi ju lahko z njim povezovalo.

Takšnega pomisleka se ne da odpraviti zgolj z zamahom roke. Vendar je moč opozoriti na okoliščine in čas, v katerih je Kromacij deloval. Če upoštevamo, da se je rodil nekje med letoma 335 in 340 in da je svojo življenjsko pot sklenil nekako leta 408 po Kristusu, vidimo, da je vsekakor živel v razgibanih, preobratov polnih desetletjih. Doživel je najprej zunanji triumf krščanske Cerkve in mlade krščanske kulture v času vladanja cesarja Teodozija Velikega. V neposredni bližini Ogleja je med njegovim krmarjenjem barke svetega Mohorja omenjeni cesar premagal svojega nasprotnika Evgenija v bitki pri Mrzli reki v Vipavski dolini. Čeprav je šlo pri spopadu zgolj za epilog ene od državljanskih vojn, ki so bile v 4. in 5. stoletju za rimske razmere bolj pravilo kot izjema, so ji že praktično najzgodnejši opisovalci, kakršen je bil milanski škof Ambrozij, podelili položaj s sijem božanskega posega razsvetljene odločilne zmage krščanstva nad poganstvom. Toda nad Teodozijevimi »krščanskimi časi«, v katerih so vsaj za kratek hip mnogi kristjani zdavnaj pred Francisom Fukuyamo uzrli konec zgodovine, so se zelo kmalu začeli zbirati temni oblaki. Kromacij je verjetno najbolj znan po tem, da je ob ujmi in šoku, ki ga je namesto previdnostnega konca zgodovine prinesel vdor prišlekov pod vodstvom Alariha, enega gotskih »veteranov« bitke pri Mrzli reki, v severno Italijo, menda predlagal prevajalcu

in zgodovinarju Rufinju iz Konkordije v današnji Furlaniji, naj za tolažbo zbeganemu ljudstvu v njegovi škofiji prevede zgodovino Cerkve izpod peresa očeta te zgodovinske panoge Evzebija iz Cezareje. Sodobni ikonoklasti med znanstveniki so sicer skušali razbliniti tudi to iluzijo in so ugotavljali, da si je Rufin Kromacijevo povabilo vsaj kot sprožilni moment svojega projekta izmislil, saj naj bi prevod Evzebija ustvarjal že prej. No, kakor koli, najzanimivejši del njegove latinske različice tega ključnega prikaza cerkvene preteklosti so po eni strani tista mesta, kjer je grško pišočega predhodnika popravljal ali krajšal, po drugi strani pa dve dodatni knjigi, ki ju je kot nekakšni »dve ribici« iz prizora s pomnožitvijo kruha, kakor pravi sam, dodal iz svojega (ali malo manj iz svojega, če verjamemo tistim zlobnežem, ki menijo, da je tudi ta del vsaj v glavnem prevedel iz grškega izvirnika, za katerega naj bi bil zaslužen eden Evzebijevih naslednikov Gelazij iz Cezareje).

Tudi on v trikotniku med pogani, Judi in krivoverci

Kromacij je torej dočakal krizo Teodozijeve »zlate dobe«, ni pa dočakal vrhunca omenjene krize s padcem Rima leta 410. Zato v njegovih spisih zaman iščemo tako resen poskus osmislitve novega zgodovinskega trenutka, ko prevlada krščanstva v rimski državi ni sovpadla z vsakovrstnimi uspehi na posvetnem področju, kot se ga je – seveda pod težo razmer, vsaj spočetka nikakor ne iz notranje nuje – lotil veliki Avguštin. Ta je na koncu povsem pokopal koncept »krščanskih časov«, komaj so se dobro začeli. Njegov slabi dve desetletji starejši kolega iz Ogleja je, vsaj tako se zdi, ostal bolj na terenu navdušenja nad vzponom Cerkve, ki mu je bil priča med svojim življenjem. Iz vsega, kar lahko bralec najde v slovenski izdaji spisov oglejskega škofa, veje nekakšna zdrava krščanska samozavest.

Slednja je sicer, kot je bilo pri sodobnikih našega cerkvenega očeta najbrž pravilo, pogosto zabeljena z opisovanjem napak, zmot in zlaganosti drugih. Kot spet ni nič nenavadnega, se tovrstna napadalnost v glavnem osredinja na dve skupini nasprotnikov, na Jude in na zagovornike drugačnih predstav o pomembnih vsebinah krščanske vere (ali po domače na krivoverce). Če je Rufin iz Konkordije v svojem delu *Cerkvene zgodovine* precejšen del svoje pripovedi, zlasti v drugi knjigi svojega dodatka, namenil orisu zmage krščanstva nad poganstvom, v kontekst katere je slednjič postavil bitko pri Mrzli reki, je njegov prijatelj poganom pravzaprav bolj naklonjen. Velikokrat namreč služijo za protiutež Judom, kot tisti, ki so vero v Kristusa nazadnje sprejeli, medtem ko so se ji Judje, čeprav bi morali v Nazarečanu prvi prepoznati Božjega sina, zaprli.

Kakor je bilo že omenjeno, Kromacijevo razmerje do Judov danes tudi sicer marsikomu povzroča glavobol. V časih, ko je k sreči udomačena predstava o tem, da so bili Jezus in vsi njegovi neposredni učenci Judje, in ko se je zato uveljavila podmena o njih kot starejših bratih kristjanov, ni povsem lahko razumeti besnih tirad človeško sicer toplega oglejskega škofa. Vendar se ponovno ni moč izogniti ponovitvi obrabljene fraze, da je možakar rasel iz razmer pozne antike, te pa so bile seveda postavljene na še starejše in trdovratnejše temelje pionirskih desetletij krščanstva. Mimo navedenega se seveda ob Kromaciju in njegovih tovariših, ki v svoji ostrini do Judov niso zaostajali za njim, zastavlja umestno vprašanje, v kolikšni meri je njihov protijudovski sentiment sad dejanskih srečevanj

s pripadniki starodavnega verstva, v kolikšni meri pa gre prej za topos, ki so ga povzemali (in mislili, da ga morajo povzemati) od predhodnikov.

Dejstvo je, da je bil krščansko-judovski odnos v antiki (in zaradi tega praktično do danes) kompleksen in poln paradoksov vsaj iz dveh razlogov, ki sta nedvomno odmevala tudi pri Kromaciju. Prvi razlog je, da je nadaljnji obstoj judovstva po Kristusovem prihodu postavljal kristjane v precejšnjo zadrego in pred komaj rešljiv paradoks. Glede na to, da so oni sprejeli vero v Božjega sina, Judje pa ne, so menili, da se smejo počutiti kot novi, pravi Izrael. V njihovem predstavnem svetu za »stari Izrael« ni moglo biti veliko prostora, zaradi česar je že zgodnje *Barnabovo pismo* poseglo po precej izključevalnem jeziku, ko je bilo treba spregovoriti o njem. Sočasno je priznanje izjemnega pomena Stari zavezi in Judom iz minulosti v sporu o zamislih Markiona, ki je priznaval samo močno okrnjeno različico Nove zaveze, na prvi pogled nepričakovano privedlo do zaničljivega odnosa do Judov iz sedanjosti krščanskih piscev. Delno olajšanje je prinesla šele v Kromacijevem času razvita Avguštinova teorija o tem, da morajo Judje obstajati do konca sveta, ker so živ dokaz za zgodovinskost evangelija.

Drugi razlog za težave je tisti, ki ga v svoji spremni besedi k prevodu Kromacija podčrta Miran Špelič. Rivalstvo v dokazovanju, kdo je pravi dedič Izraela, je imelo po vsej verjetnosti še konkretnejši odraz od prej navedenega. Čeprav so namreč kristjani ravno starodavnost judovskih izročil pogosto mobilizirali v boju z očitki, da na svet prinašajo neugledno novotarijo, je bilo v resnici judovstvo, kot je dejansko obstajalo v Kromacijevem času, samo sorazmerno nova zadeva, ki je »odraščala« tako rekoč skupaj s krščanstvom. Nepričakovano in po svoje nenavadno uničenje templja leta 70 je pač narekovalo preživeli farizejski smeri, da je marsikatero potezo judovskega verovanja iznašla domala povsem na novo. In lahko si predstavljamo, da je bilo z omenjeno svežino judovstvo marsikje v rimski državi dejanska resna konkurenca Cerkvi v prizadevanju za duše ljudi. To pa je spodbudilo številne podobno ostre odzive, kot so bili Kromacijevi.

Nazadnje se moram čisto na kratko dotakniti še razmisleka, kako bosta sodobna bralka in bralec sprejela temeljno značilnost eksegeze oglejskega škofa, njegovo skoraj nebrzdano poseganje po alegoričnem razlaganju svetopisemskih odlomkov. Zdi se mi, da bi znal biti tu prepad med poznoantičnim cerkvenim očetom in današnjim naslovnikom njegovih besedil največji. Marsikatero mesto bo neizbežno delovalo naivno, da ne rečem »za lase privlečeno«. Pri tem bi bilo prav, ko bi imeli pred očmi, da je ravno raba alegoričnih razlag kristjanom olajšala ohranjanje Stare zaveze (ali hebrejske Biblije) v časti, s čimer je ta (p)ostala samoumevni in pogosto celo najbolj prepoznaven sestavni del duhovne dediščine zahodnega sveta. Po drugi strani obstaja razlika med Kromacijevimi govori in razpravami o Matejevem evangeliju, na kar je, kot omenjeno, opozoril tudi Miran Sajovic v svoji spremni besedi. Če je za naš današnji okus v govorih res veliko divjih povezav na prvo žogo, se oglejski škof v razpravah ukvarja z nekaterimi dilemami, ob katerih si biblicisti glavo razbirajo še danes. Omenim naj le njegovo razpredanje o tem, kaj pomeni »dokler« v evangeljskem poročilu o tem, da Jožef ni spoznal Marije do Jezusovega rojstva, ali o Jezusovih bratih in sestrah.

Kromacijeva besedila ne glede na to, da bodo na nekaterih mestih delovala tuje, pričajo o obdobju, ko se je izoblikovala značilna krščanska samozavest. In v tem imajo veliko povedati sodobnemu bralcu.

Dr. Primož Lampič

O razgledničarstvu na Slovenskem

Zbiranje razglednic velja ob zbiranju kovancev in znamk za tretji najbolj razširjeni konjiček na svetu. Zgodovini in zbiranju razglednic se posveča celo posebna veda, imenovana deltiologija. A časi se vrtijo vse hitreje in morda je podatek o konjičku danes že zastarel. Produkcija razglednic namreč vse bolj upada. Sodobna sredstva za zajem in distribucijo fotografij in drugega slikovnega gradiva presegajo vsakršno izkušnjo z mediji izpred desetih, dvajsetih let. V teh razmerah se razglednice pospešeno selijo iz sveta popularne kulture med antikvarno blago, kar bo nedvomno dodatno poživilo ta segment trga s starinami, a dejstva ne bo spremenilo: razglednice »izumirajo«. Morda je zdaj pravi čas za poskus njihovega zgodovinjenja.

Kratka zgodovina razglednic

Če odmislimo predzgodovino razglednice, torej različne poenostavitve v poštnem prometu, ki so se v 19. stoletju pojavile predvsem na Zahodu, se je razglednica razvila iz dopisnice, ki so jo iznašli v nemško-avstrijskem prostoru in so jo povsod po razvitem svetu sprva izdajale državne pošte. Dopisnica kot »pismo malega človek« se je hitro uveljavila tudi v drugih državah in okoli leta 1880 postala svetovni fenomen.

Poleg dopisnice, zlasti, ko se je ta izvila izpod državnega monopola, so izumu razglednice botrovale še tiskane pisemske glave zlasti gostiln in hotelov, pogosto s krajinskim motivom ter z oglaševalskim namenom, oglasi različnih družb, tiskanih na dopisnice, tiskane novoletne in božične razglednice, po pojavu fotografije pa sredi 19. stoletja tudi portreti vizitnega formata.

Vprašanje, kje je prišlo do zlitja vseh novih oblik poštnih pošiljk in slikovnih zametkov v ilustrirano dopisnico, do danes ostaja odprto, dopisnice s pokrajinskim motivom, torej z malo, tiskano podobo krajine v zgornjem levem kotu strani, namenjene sporočilu, pa so začele svoj pohod v Nemčiji leta 1873. Prvi slovenski kraji so dobili svoje tovrstne razglednice v osemdesetih in v začetku devetdesetih let 19. stoletja, svojo današnjo velikost in videz, torej s sliko ali fotografijo na eni strani, na drugi s prostorom za sporočilo, poštni naslov prejemnika in znamko, pa je razglednica dobila na prelomu 19. stoletja.

V obdobju od okoli leta 1897 do srede dvajsetih let se je promet z razglednicami v zahodnem svetu izrazito povečal. Tudi slovenska deltiologija označuje ta čas kot zlato dobo. Tako v meščanskih krogih kakor tudi med nekaterimi nižjimi sloji se je razvila živahna zbirateljska dejavnost, razglednice so hranili v albumih, ustanavljali so društva zbirateljev, ki so od leta 1898 lahko vstopila v mednarodno razgledničarsko združenje, izdajali so revije in prirejali mednarodne kongrese.

V tem obdobju so bili v Evropi tako po količini kakor po kakovosti natisnjenih razglednic vodilni nemški tiskarji. Tiskali so jih najprej v litografski tehniki in

Članek posvečamo nedavno umrlemu slovenskemu fotografu – razgledničarju Cirilu Velkovrhu (*Vrhovci pri Ljubljani, 1935 – †Ljubljana, 2017), enemu zadnjih sistematičnih avtorjev in založnikov razglednic slovenske pokrajine in njene kulturne, predvsem sakralne nepremične dediščine.

ESEJ

v večbarvni kromolitografiji (večbarvnem kamnotisku). Prve razglednice kot prave fotografije so bile poslane ob koncu 19. stoletja. Sčasoma je bilo mogoče kupiti tudi fotografski papir v dimenzijah razglednice in z vnaprej potiskanim hrbtom, kar je omogočilo večjo proizvodnjo. Te podobe se odlikujejo po izjemni fotografski ostrini, intenzivni črnini ter bogastvu tonov. V Sloveniji so jih največ izdelovali poklicni fotografi v času med obema vojnama, nekako od srede dvajsetih let naprej.

Po odkritju fotografije so se za razglednice uveljavile tudi tiskarske tehnike, ki temeljijo na njej: svetlopis (kolotipija), fotokromolitografija, bakrotisk in knjigotisk ter po drugi svetovni vojni ofsetni tisk. V vseh omenjenih tehnikah so tiskali sprva črno-bele ali monokromne razglednice, v obeh primerih po črno-belih negativih.

Barvni tisk je bil načeloma kot kromolitografija na voljo od leta 1796, kot bakrotisk od leta 1812 in kot svetlotisk od leta 1874. Tiskanje v barvah po treh črno-belih fotografskih izvlečkih je bilo praktično mogoče od leta 1877, a tiskarska obrt temu množično še ni mogla slediti. Tudi poznejši večji premiki v barvni fotografiji, izum avtokromne plošče (1906) in drugih rastrskih barvnih tehnik niso prinesli bistvenega napredka glede barvne razglednice. Večinoma so tiskali po ročno obarvanih črno-belih razglednicah.

Šele diafilma ameriške družbe Kodak leta 1935 in nemške Agfa leto pozneje sta ponesla barvno fotografijo v središče zanimanja fotografskega sveta in s tem odpirala možnosti tudi za barvno razglednico. Prve so po barvnih diapozitivih natisnili v kromofotolitografskem postopku leta 1939. V slovenskem prostoru so jih, kolikor je znano, po posnetkih slovenskih avtorjev začeli izdajati šele med drugo svetovno vojno. Po štiribarvnem bakrotisku in knjigotisku so jih tiskali predvsem v Avstriji in Nemčiji.

Ofsetni tisk, pred vojno zelo redek, se je šele po drugi svetovni vojni uveljavil kot ob knjigotisku najpomembnejša tiskarska tehnika tudi za barvne razglednice. Te so se pri nas začele pojavljati v začetku petdesetih let in prevladale v šestdesetih. Sprva so bile še motnih površin, že v sedemdesetih pa so jih, da bi okrepili barve na slikovni strani, mehanično zaščitili, tj. lakirali ali na površino lepili celofansko folijo. Od tedaj do okrog leta 2000 so nanašali nanje svetlečo se ali matirano plastično polietilensko ali polipropilensko folijo, od začetka novega tisočletja pa se je postopoma uveljavil visoko svetleči se tako imenovani UV-lak.

Kar je danes ostalo od slovenskega razgledniškega trga, ga, pogosto ob knjižno-založniški dejavnosti, pokrivajo male zasebne založbe, kot denimo Sidarta in Veduta AŽ iz Ljubljane ali Prezlc iz Kranjske gore, ki vse temeljijo na enaki shemi: lastnik ali eden od lastnikov je tudi sam fotograf. V Sidarti je to Janez Skok, v Veduti AŽ Joco Žnidaršič in v Prezlcu Marko Čufar. Posamezno podjetje tako zalaga razglednice predvsem po posnetkih lastnika.

Funkcije razglednic

Primarna funkcija razglednic je bila tako kot prej dopisnic informativna in družabna, z razvojem slikovnega dela pa je dobila še dodatne poudarke. Začela je spremljati vzpon turizma od druge polovici 19. stoletja. Tudi te skromne sličice pričajo o hitrem razvoju zahodnega sveta. Relativno bogata družba je omogočila ne samo plemstvu in višjemu meščanskemu sloju, temveč postopoma

tudi srednjemu in delu nižjih slojev več sredstev in prostega časa za potovanja in oglede znamenitosti bližnjih, pa tudi zelo oddaljenih krajev. Komuniciranje na velike razdalje je omogočila učinkovita poštna služba. Krajinska sličica, zlasti barvna, je lahko vsaj do neke mere prejemniku ponazorila vidno ugodje, ki ga je bil v avtentičnem okolju deležen pošiljatelj. Hkrati je spodbujala prejemnika k popotnim sanjarijam in k temu, da bi se tudi sam lotil podobnih podvigov. Vsekakor je lahko bila znak pozornosti do naslovnika, lahko pa je pričala tudi o pošiljateljevem prestižu.

Ob koncu 19. stoletja so se pojavila prva združenja zbirateljev, izhajati pa so začele tudi strokovne revije. To je bil začetek deltiologije kot pomožne veje zgodovinopisja. Mnoge historično naravnane humanistične veje so namreč začele črpati informacije s teh sličic kot pomembnih virov vidne podobe preteklih dni. Danes lahko rečemo, da je njihova najpomembnejša funkcija prav zgodovinopisna. Razglednice hranijo podobe dogodkov ter videz posameznih krajev, mest in stavb, na njih pa lahko nastopajo tudi številne znane in manj znane osebnosti. Marsikatera podoba iz časa pred prvo svetovno vojno, pa tudi po njej, je preučevalcem nacionalne in lokalne topografije, razvoja mest, zgodovine umetnosti, arhitekture, urbanizma ipd. znana le preko razglednic.

Z množičnostjo so razglednice postale sicer obrobni, a živopisni sestavni del popularne kulture. Marsikaj lahko povedo o naravi in spremembah kolektivnega likovnega okusa skozi čas. Vidikov, ki se tičejo likovnosti, je več. Tako denimo odsevajo razvoj določenega segmenta risbe, predvsem tistega, namenjenega najširšemu krogu ljudi. Z razvojem fotografije se je razglednica tesno povezala z zgodovino tega medija, vpeta pa je tudi v razvoj tiska skozi čas.

Raziskovalci prek razglednic lahko zasledujejo še številne druge pomene, ki sežejo tudi na področja psihologije, antropologije, sociologije, raziskav nacionalne mitologije in nacionalnega karakterja ipd.

Razglednični motivi

Sprva še črno-bele ali monokromne razglednice so prinašale umirjene panorame in vedute, preproste podobe mestnih ulic, krajev, trgov, redkeje vasi ter posamezne objekte, kot so gostišča, mestni spomeniki, vodnjaki, parkovne zasnove ipd. Med gorskimi motivi so bili priljubljeni posnetki koč in panorame, kadar pa so bile kot fotorazglednice bolj ambiciozno zasnovane, so odstopale od preprostega realizma in prinašale tudi drzne in stilno izraziteje označene zimske prizore, nočne posnetke, krajinske detajle idr.

Zlasti s figuralnimi prizori je v svet razglednice vstopila tudi osladnost, infantilnost, sentimentalnost, nostalgija in erotika, kar je dalo temu mediju malomeščanski ali tudi lahkoživ, kičast prizvok. S prihodom barvnega tiska se je kičastost še okrepila. Tiskarji so začeli uporabljati bolj nasičene, žive barve, da bi ponudba ustrezala tudi najširši, najmanj zahtevni publiki. Na krajepisnih razglednicah so se znašle bolj ali manj znamenite mestne lokacije, pogosto od dveh do celo osem ali več prizorov naenkrat, in so skušale svet prikazati zanimivejši in lepši, kot dejansko je. Na stopetdesetih cm^2 skušajo prikazati preveč in dajejo vtis prenasičenosti. Zlasti iz časa med obema vojnama so velikokrat močno retuširane, poznejše imajo pogosto nestvarno modro nebo.

Množičnost in kričava barvitost teh sličic je vedno znova rojevala tudi reakcijo v obliki produkcije umetniških, barvno uglašenih in izčiščeno komponiranih podob, ki jih je vredno spraviti za spomin ali jih uporabiti kot knjižna kazala.

O slovenski deltiologiji

V svetu je ta veda razmeroma dobro opredeljena in razvita, pri nas pa je v marsikaterem pogledu še v povojih, čeprav smo tu in tam že lahko navedli nekaj slovenskih izsledkov. Seveda ima danes že vsaka slovenska pokrajina in tudi skoraj vsako večje mesto eno ali celo več monografij, ki prinašajo reprodukcije bolj ali manj antikvarnih razglednic. S tem izpričujejo deželno in krajevno pripadnost ter ohranjajo in popularizirajo ta del vizualne dediščine, hkrati pa se v spremnih besedilih avtorji ustavljajo predvsem ob krajepisnih dejstvih in domoznanstvu, ne raziskujejo pa naprej. Redkokateri se ukvarja še z risarji ali fotografi, o založnikih, tiskarnah in tiskarskih tehnikah, v katerih so bile sličice izvedene, pa pogosto ni najti besede.

Med temi pisci so vsekakor tudi izjeme. Če morda ne za prvo, pa vsekakor za do zdaj najbolj poglobljeno velja knjiga *Pozdrav iz Ljubljane: mesto na starih razglednicah* (Ljubljana, 1985) v uredništvu Marjana Krušiča, predvsem pa z izvrstno študijo Walterja Lukana z naslovom *H kulturni zgodovini razglednic*. Lukan je orisal razvoj razglednice v svetu, se posvetil prvim slovenskim primerkom, hkrati pa se lotil tudi terminologije in tiskarskih tehnik, nanizal dejavnike, ki so pospešili razvoj in potrošnjo razglednice, se dotaknil gospodarskih vidikov in založništva, zbirateljstva in mednarodnih združenj, povezanih z njim, političnih interesov, kakor so se kazali prek navajanja topografskih imen in še česa.

Glede na to, da razglednice odsevajo več kot stoletje življenja v slovenskem prostoru in pričujejo tako o duhovni usmerjenosti, kreativni moči, materialnih možnostih in marljivosti slovenskega človeka, kakor o udarcih in bremenih zgodovine, katerih znaki se še kažejo v našem okolju, so vsekakor vredne pozornosti in analitičnega pristopa. Ker je slovenska deltiologija še mlada, se za to področje hkrati oblikuje tudi naša strokovna terminologija.

Sklep

Živimo v dobi, v kateri zaradi tehnoloških in družbenih sprememb izginja na rob uporabe in s tem zavedanja mnogo predmetov, praks, spretnosti in znanj. Brez dvoma v zgodovini tempo minevanja starega in nastajanja novega še nikoli ni bil hitrejši. S pojavom digitalne fotografije so zato ogroženi tudi obširni avtorski analogni fotografski opusi ter javne in zasebne zbirke različnih drugih slikotvornih tehnik, tako tiskarskih kot fotografskih. S tem je prizadeto tudi razgledništvo. Podobno kakor je s pojavom elektronske pošte pošte in drugih načinov elektronskega komuniciranja skoraj v celoti izginilo osebno in celo poslovno pismo, bodo zdaj mobilna telefonija in družabna omrežja, kot je Instagram, postopoma potisnili v pozabo najširše javnosti vse, kar je povezano z razglednico.

Možna so – kot v vseh podobnih situacijah – nostalgična, tako imenovana retrogibanja, ki pa usihanja ne bodo mogla ustaviti. Zvesto pa bodo razglednicam še sledili zelo specializiran segment antikvarnega trga, zbiralna politika muzejev ter drugi zbiratelji in proučevalci starih tiskov, raziskovalci zgodovine fotografije in nenazadnje deltiologi kot strokovnjaki za ta del vizualne dediščine.

Peter Kovačič Peršin

Personalizem na Slovenskem

1. del

Personalizem je posebna filozofska orientacija, in ne sistematična teorija. Za personalistično označujemo tisto filozofijo, ki v središče svojega obzorja postavlja osebo kot nosilko etosa. Etika ostaja osrednja disciplina tega mišljenja. To je skupni imenovalec sicer filozofsko različnih usmeritev posameznih personalistov. Prav v tem, da postavlja osebo in njen etos v središče svojega zanimanja, je personalistična misel vse bolj upoštevana pri sodobnem razumevanju človeka. Francoski filozof Paul Ricoeur poudarja pomen osebnostnega etosa pri reševanju etične in družbene krize sodobnega človeka: »Etos osebe, ki je v trojnem ritmu: spoštovanje sebe, zavzetost za drugega in težnji, da bi živeli v pravičnih institucijah.«[1] Kot angažirana filozofija pa sledi smernicam, ki jih je začrtal Mounier v svojem personalističnem manifestu.[2] Vzpostavil ga je kot tretjo pot, ki presega individualizem in zavrača liberalizem in s tem tudi divji kapitalizem, hkrati zavrača kolektivizem in njegovo politično prakso stalinizma ter njegovih derivatov.[3] V tem pogledu je prav danes spet aktualna praktična filozofija.

Ideje personalizma so se k nam razširile že v prvih letih po prvi svetovni vojni pod vplivom krščanskega prenovitvenega gibanja nemške mladine, ki ga je ustanovil nemški filozof in teolog Romano Guardini. Kriza človeka, njegove etične in duhovne drže, je postala po vojni katastrofi ključno vprašanje evropske mladine. Guardini si je kot duhovno prebujen mislec in goreč duhovnik zadal nalogo, da definira nov krščanski nazor, ki bi nudil oporo za moralni preporod duhovno opustošeni povojni mladini. Evropsko krščanstvo je v vojni izkazalo globoko moralno erozijo, neživljenjskost in nesposobnost soočiti se z novimi družbenimi izzivi. Guardini je našel odgovor v teologiji nove stvarnosti (*Neue Sachlichkeit*), ki jo je zasnoval kot pot za moralni in verski prerod. Nova stvarnost se po Guardiniju poraja v človekovi osebi kot duhovna in etična drža, ki naj preoblikuje obstoječi družbeni ne-red v novo stvarnost.[4] Ta nazor je odločilno vplival na nastanek slovenskega križarskega gibanja. Svoje ime je povzelo po reviji katoliške mladine *Križ na gori*, ki je začela izhajati 1924/1925. Toda ideje so zorele že v predhodnici *Križa na gori* v *Almanahu katoliškega dijaštva*, ki ga je urejal pesnik Anton Vodnik, začetnik gibanja in pobudnik za ustanovitev *Križa na gori*. Po enoletnem prenehanju izhajanja se je leta 1928/1929 revija preimenovala v *Križ*, njen urednik pa je postal Edvard Kocbek, za njim pa teolog Jakob Šolar. Novi zagon in jasno idejno smer pa je križarsko gibanje dobilo po neposrednem stiku z Guardinijevim nemškim gibanjem *Quickborn*. Stike z njim sta vzpostavila bogoslovca Jože Pogačnik (poznejši ljubljanski nadškof)

in Anton Trstenjak (poznejši profesor na ljubljanski teološki fakulteti), tedaj študenta teologije v Innsbrucku.

Pobudniki križarskega gibanja so povojni razpad tradicionalnih družbenih struktur in njihovih vrednot, tudi Katoliške cerkve, doživljali kot čas vsestranske krize. Spoznali so, da je potrebna nova podoba človeka, ki bo živel iz polne človečnosti in pristne duhovnosti, da bo ustvarjal novo kulturo in socialno pravično družbo. France Vodnik je označil križarsko gibanje z besedami:

> Mladinsko gibanje je poudarjalo predvsem življenjsko pristnost in neposrednost človeške osebnosti, v zvezi z osebnim prerodom pa je skušalo vse javno življenje, versko, kulturno, umetnostno, narodno in politično prežeti z duhovnostjo, z etosom in s humanizmom … Ta pojav evropskega mladinskega gibanja je pomenil usoden spor v človeštvu, pri tem je šlo dejansko za tip novega človeka in za temelje novega življenjskega naziranja. Človek, življenje in kultura, kakor so jih izoblikovale sile liberalizma, prosvetljenstva in racionalizma, so nujno zahtevali preusmeritve in poglobitve. Ker se je vse življenje premaknilo od središča k obodu ter se zmehaniziralo v obliki ideologij, sistemov in organizacij, vodečih v splošni formalizem, je bila reakcija ne samo potrebna, ampak tudi nujna. Za najpomembnejše dejanje mladinskega gibanja moramo šteti prav to, da je znova odkrilo človeka, ustvarjalca kulture in pospeševalca vsega duhovnega in socialnega napredka na zemlji.[5]

Zato si je mladi rod postavil za svoj program celovito preobrazbo človeka in družbe, in sicer iz radikalno novih duhovnih in idejnih izhodišč, kakor jih je zagovarjal tedanji katolicizem in njemu nasprotujoči liberalizem. Te nazore so imenovali mehanske, ker niso več izkazovali življenjske moči. Kocbek je v *Križu* njihov novi nazor imenoval biocentrična metafizika: »Biocentrična metafizika je nazor, ki ima v biosu, pojavu organskega življenja, središče in izhodišče za enotno in zaokroženo pojmovanje sveta.«[6] Ta idejna izhodišča razkrivajo usmeritve porajajočega se personalističnega gibanja pri nas, ki je želel oblikovati novo duhovno, etično in družbeno zavest človeka, posledično pa izzvati korenite družbene spremembe. Iz tega iskanja in upora je rasla tudi vsa poznejša Kocbekova kritična misel in družbena angažiranost.

Dejavna vera za socialno pravično družbo

Edvard Kocbek – oseba v dejanju

Sredi tridesetih let prejšnjega stoletja sta začeli slovenski politični prostor pretresati socialna kriza in brezobzirna politična konfrontacija, zato je prihajal v ospredje krščanskosocialni angažma. France Vodnik je poudarjal: »Naslonili smo se na izročilo Janeza Evangelista Kreka, kot je živelo in se prilagajalo novim časom in krščansko socialističnemu gibanju.«[7] Utemeljitelj družbeno angažiranega personalizma je bil Edvard Kocbek. V tako delovanje ga je v že v študentskih letih usmerila Guardinijeva vizija, kakšen naj bo položaj osebe v svetu. Njegova predavanja je poslušal med študijem v Berlinu v letih 1929/1930. Med študijem v Lyonu in Parizu (1931/1932) se je spoprijateljil s francoskim personalistom Emmanuelom Mounierjem. Njegov idejni program *Manifeste au*

service du personnalisme ga je spodbudil k oblikovanju lastne teorije personalizma, ki ga je podal v predavanju *Oseba središče novega življenja*.[8] Oseba je zanj proces, in ne statični individuum meščanske družbe, kar je bila praksa individualističnih nazorov, niti ni dialektični izraz družbenih sil, kakor so poudarjali kolektivistični nazori, fašizem, komunizem in nacizem. Oseba mu je etično ozaveščen in delujoč posameznik. Tako pod vplivom Mounierjeve misli pride na Slovenskem do spoja mladinskega personalističnega gibanja s političnim delovanjem krščanskih socialistov.

Zaradi radikalnejše socialne dejavnosti je mladinsko gibanje prišlo v spor z vodstvom slovenske Katoliške cerkve. Vodilni člani križarskega gibanja so začeli s poglobljeno kritiko izpraznjene in neživljenjske neosholastične misli in njene socialne aplikacije, ki je postala ideologija slovenskega političnega katolicizma. Zato je bila ukinjena revija *Križ na gori*. To je sprožilo razslojevanje katoliškega tabora, ki se je poglobilo po letu 1932 zaradi polemike ob socialni okrožnici *Quadragesimo anno* (1931) Pija XI. Ta je namreč obsodila vsako socialistično teorijo in politiko, tudi krščanski socializem. Odklon evropskih katoliških politik v smer fašizma, čemur je sledil tudi katoliški politični tabor na Slovenskem, je izzval Edvarda Kocbeka, da je leta 1937 objavil v reviji *Dom in svet* odmevno kritično analizo španskega fašizma in državljanske vojne *Premišljevanje o Španiji*. V njej je obsodil špansko Cerkev fašizma in s tem opozoril na podobno ideološko zaslepljenost slovenskega katolicizma. Klerikalna politika se je takoj odzvala z napadi v *Slovencu* in zahtevala odstop uredništva, ki je ostalo solidarno s Kocbekom. Škof Rožman je v *Škofijskem listu* obsodil nekatere Kocbekove trditve kot heretične in s tem še poglobil razkol katoliškega tabora.

Ker je bil Kocbekov krog izločen iz revijalnega življenja, je naslednje leto ustanovil revijo *Dejanje* (1938–1941), ki je prebujala slovensko izobraženstvo za osebni angažma v pričakujočem, neizbežnem svetovnem spopadu, hkrati pa se zavzelo za družbeni dialog tudi z marksizmom in slovenskimi komunisti, ob odločni kritiki sovjetskega stalinizma. Posebno skrb je revija posvečala etični odgovornosti posameznika in utrjevanju narodne zavesti in enotnosti,[9] torej nadvse aktualnemu vprašanju zaradi nacifašističnega imperialističnega pohoda po Evropi. Zadnji podvig personalistov pred vojno predstavljajo Bohinjski tedni, ki jih je organiziral akademski klub Zarja. Posebno drugi teden leta 1939, ki je potekal v pričakovanju neizbežne vojne, predstavlja teoretični vrh predvojnega slovenskega personalizma.

Krščanski socialisti so poskušali leta 1939 ustanoviti svojo stranko, a jim oblast tega ni dovolila. Zato so se začeli povezovati z levo politiko. Predlagali so združitev levih političnih sil v ljudsko fronto po vzoru na špansko republikansko protifašistično zvezo, a je KPS sodelovanje odklonila. Šele okupacija je komuniste prisilila v enotno organizacijo OF slovenskega naroda, ki je bila koalicija samostojnih političnih subjektov: krščanskih socialistov, komunistične partije, levih liberalov in kulturnikov. Njihovo odločitev za osvobodilni boj in revolucijo je vodila zavest, da edino oboroženi upor proti okupatorju zagotavlja osvoboditev in socialno preureditev družbe, s tem pa preživetje slovenskega naroda, ki je bil obsojen na uničenje. Voditelji krščanskih socialistov so prevzeli pomembne funkcije v OF, saj so člani gibanja predstavljali najštevilnejšo skupino v OF. Kocbek je bil imenovan v Izvršilni odbor OF. A je že ob nastopu funkcije

zahteval, da se boj vrši po etičnih normah, kar naj bi povzročilo tudi moralno preobrazbo slovenskega človeka[10] in prerod slovenskega krščanstva. Zahteval pa je tudi za tedanji slovenski katoliški integrizem nekaj nezaslišanega, namreč, da mora dejaven kristjan pričati za čistost svoje vere v samem srcu revolucije.[11]

Če na kratko orišemo Kocbekovo življenjsko filozofijo, je treba poudariti, da pojem osebe kot duhovne bitnosti izvaja iz teološkega pojma inkarnacije. »Osrednji krščanski dogodek je inkarnacija … Osrednji krščanski dogodek se torej sam iz sebe upira sleherni dematerializaciji in begu v nedejavnost …«[12] »Kdor je resnično religiozen, bo z neustavljivo silo težil v inkarnacijo svoje vere. Hotel bo utelesiti vero v vsem svojem življenju …«[13] Dejavna vera je aksiom evangeljskega krščanstva. Zato je oblikovanje novega etosa temeljna naloga personalistov. Z udejanjanjem v snovnosti zgodovine se kristjan uresničuje tudi kot eshatološko bitje. Ta teološka utemeljitev razkriva Kocbeka kot bistvoglednega teološkega misleca, ki teži k pristni religiozni utemeljitvi svojega prepričanja in dejanja.

Kocbek izhaja tudi iz Guardinijeve vizije osebe. Človek mu je bitje bipolarnih nasprotij, ki se uresničuje kot celovita oseba s tem, ko svojo bipolarno danost prerašča v sobivanju z bližnjikom. Oseba ne more bivati brez drugega. Pesniško bi se Kocbek izrazil: *Sem, kolikor sem z bližnjikom, in imam, kar mu dam. Oseba gradi novi svet medčloveških odnosov z etosom medsebojnosti. To pa je aksiom krščanskega eksistencializma.*

Razumljivo je, da je iz teh stališč žigosal stranpoti slovenskega katolicizma, predvsem svetobežni spiritualizem, kazuistični moralizem in politizacijo vere. Vzroke za tako deviacijo slovenskega kristjana vidi v katoliškem integrizmu, ki enači verske smotre s političnimi interesi. Če kristjan posega v zgodovino, da bi jo prilagodil svojim interesom, izprazni svojo vero do ideologije. S tem bi »zapadel v eno največjih zablod sodobnega krščanstva – v klerikalizem.«[14] Klerikalizem prepoznava kot temeljno zablodo takratne slovenske cerkvene institucije. Korenine neživljenjskega svetobežnega krščanskega življenja pa vidi tudi v moralizmu. »Moralizem ni izraz kake subjektivne deviacije v verovanju, temveč je objektivni izraz vernikove izolacije sredi sveta, znamenje, da se je njegova dejanska ljubezen znižala v formalistično izpolnjevanje božje postave.«[15]

Podobno kritično stališče zavzema do komunističnega moralnega relativizma. Od revolucionarjev terja »posebno skrbno moralno higieno«,[16] ker »prvi cilj slovenske narodne osvoboditve ostaja dosledno izvedena demokratična revolucija … Pravi demokraciji je lastno, da garancije za uspešnost pravičnega reda ne vidi v ideologiji, temveč v morali svojih nosilcev.«[17] S tem je sledil stališču svojega vzornika Charlesa Peguya, da bo revolucija moralna ali pa je ne bo, ker bo v nasprotnem primeru le izbruh nasilja in vzpostavitev totalitarne oblasti manjšine nad večino.[18]

S takimi nazori je bil nesprejemljiv za komuniste, ki so z Dolomitsko izjavo ukinili koalicijski značaj OF. Z odstranitvijo Kocbeka iz Slovenije po II. zasedanju AVNOJ-a je krščanska skupina ostala brez idejnega vodstva in je pod pritiski partije usihala. Z uvedbo komunistične diktature po osvoboditvi je socialno angažirana smer slovenskega personalizma zamrla do vznika gibanja in revije *2000* v letu 1969. To pa sovpada z zametki procesa demokratizacije slovenske družbe, s študentsko vstajo 1968–1972. Družbeno politično predstavlja predvojno in medvojno obdobje najvidnejši zgodovinski podvig personalističnega gibanja pri nas. A Kocbek je tudi po vojni ostal glasen kritik komunističnega

totalitarizma, njegovega etičnega relativizma in političnega terorja. Takoj po vrnitvi iz Beograda v Ljubljano, oktobra 1946, je zahteval od partije pojasnitev glede poboja vrnjenih domobrancev, preganjanja duhovščine, zatiranja kmetov in zahteval obnovo krščanskosocialnega gibanja.[19] Bil je odstranjen iz politike in izključen iz javnega kulturnega delovanja. Svojo angažirano misel iz tega obdobja je povzel v stavku: »Etika, ki nas bo rešila, je mnogo več od družbene pravice in verskega moralizma.«[20] Zavzemal se je za novi etos solidarnosti, ki bo moral oblikovati življenje prihodnje dobe človeštva. Leta 1973 je dal za revijo *2000* intervju z jasnim pozivom: »Etika, ki jo imam v mislih, je etika medčloveške solidarnosti.«[21] Tako je prvi napovedal vznik novega družbenega gibanja, ki je privedlo do padca komunističnih režimov. Zahteval pa je tudi moralno očiščenje slovenske družbe in človeka s priznanjem povojnih zločinov komunističnega režima v prepričanju, da brez tega priznanja in narodne sprave ni mogoče graditi nove prihodnosti: »Gre torej za javno priznanje krivde, ki se tiče nas vseh … Brez tega dejanja Slovenci ne bomo nikoli stopili v čisto in jasno ozračje prihodnosti.«[22] Na to zahtevo je režim odgovoril z represijo, ki je povzročila Kocbekovo smrt, hkrati pa prebudila slovensko družbo za moralni in družbeni prerod, ki še ni dovršen.

[1] Paul Ricoeur, *Approches de la persone*, Esprit, marec 1990, 130; Edvard Kovač, *Personalizem Emmanuela Mounierja*, v: Emmanuel Mouniere, *Oseba in dejanje*, Ljubljana 1990, 245–246.

[2] Emmanuel Mounier, *Manifeste au service du personnalisme*, Paris 1936.

[3] Edvard Kovač, *Personalizem Emmanuela Mounierja*, v: Emmanuel Mouniere, *Oseba in dejanje*, Ljubljana 1990, 245.

[4] Neposreden odmev je nazor o novi stvarnosti dobil v Kocbekovi pesniški zbirki *Zemlja*, ki predstavlja prelomno pesniško dejanje med vojnama. Prav na programski način izpoveduje novo doživljanje stvarnosti kot poduhovljene bitnosti, novo samorazumevanje človeka telesno-duhovne enovitosti, nov odnos do zemeljske stvarnosti, narave in zgodovine. Tako doživljanje so izpovedovali v svojem leposlovju in umetniškem delovanju tudi drugi križarji, brata Vodnik, brata Vodušek, Jože Pogačnik, brata Tominec, Pino Mlakar, brata Kralj idr.

[5] France Vodnik, *Spremna beseda*, v: Edvard Kocbek, *Svoboda in nujnost*, Celje 1989, 9.

[6] Edvard Kocbek, *Biocentrična metafizika*, v: *Svoboda in nujnost*, Celje 1989, 22–23.

[7] France Vodnik, *Spremna beseda*, v: Edvard Kocbek, *Svoboda in nujnost*, Celje 1989, 8.

[8] Edvard Kocbek, *Oseba središče novega življenja*, Bohinjski teden, Ljubljana 1940.

[9] Bohinjske tedne je organiziral klub krščanskosocialistično usmerjenih študentov Zarja kot počitniški izobraževalni teden pri Svetem Janezu v Bohinju. Prvi je potekal leta 1937, naslednje leto sta škof Rožman in Katoliška akcija prireditev preprečila, leta 1939 pa je Zarja organizirala teden za svoje člane in predavanja vidnih slovenskih kulturnikov in strokovnjakov objavila leta 1940 v samostojni knjigi *Bohinjski teden 1939*.

[10] Edvard Kocbek, *Pogled na novo gibanje francoske mladine*, *Dom in svet* 48, 1935.

[11] Edvard Kocbek, *Pismo duhovniku Koširju* (*Osvobodilni spisi* 1, Ljubljana 1991, 367). Julija 1943 že po podpisu Dolomitske izjave je pozval Koširja, naj pride za kurata v partizansko vojsko z besedami, ki razodevajo njegovo pojmovanje dejavne vere: »Če hočemo krščanstvo znova zasaditi v človeka in zemljo, moramo storiti najdrznejše, najbolj tvegano dejanje današnjega časa: pokazati junaštvo, korajžo, čistost in svetost krščanstva in njegovih ljudi sredi novega sveta … Odvreči vse kvarno, krščanstvu tuje in nastopiti v samem krščanskem bistvu. In to takoj, danes, brez odlašanja, sredi med njimi, v srcu revolucije.«

[12] Edvard Kocbek, *Pogled na novo gibanje francoske mladine*, *Dom in svet* 48, 1935.

[13] Edvard Kocbek, *Tovarišija*, Maribor 1967, 69.

[14] Edvard Kocbek, *Kristjan v svetu*, v: *Svoboda in nujnost*, Celje 1989, 105.

[15] Edvard Kocbek, *O ateizmu*, v: *Svoboda in nujnost*, Celje 1989, 192.

[16] Edvard Kocbek, *Temelji osvobodilnega sodelovanja*, v: *Svoboda in nujnost*, Celje 1989, 124.

[17] Edvard Kocbek, *Temelji osvobodilnega sodelovanja*, v: *Svoboda in nujnost*, Celje 1989, 119.

[18] Edvard Kocbek, *Peguy*, *Dom in svet* 1936, 260.

[19] Edvard Kocbek, *Govor v CK KP Slovenije*, 4. oktobra 1946; *Revija 2000* 50/51, Ljubljana 1990.

[20] Edvard Kocbek, *Kdo sem*, v: *Svoboda in nujnost*, Celje 1989, 331.

[21] Edvard Kocbek, *Intervju*, *Revija 2000* 6, 1973; ponatis v *Svoboda in nujnost*, Celje 1989, 251.

[22] Boris Pahor, Alojz Rebula, *Edvard Kocbek pričevalec našega časa*, Trst 1975, 150.

Pierre Lunel

Mesto upanja Petra Opeke

Ob tridesetletnici Akamasoe

Izid: **april 2019**
Izdala in založila: **Celjska Mohorjeva družba**
Fotografije: **Rijasolo**
Prevedel: **dr. Drago Karl Ocvirk**
Uredila: **Tadeja Petrovčič Jerina**

Dragi bralci, dragi prijatelji!

Zgodba, ki jo boste brali, je resnična in traja že trideset let. Je zgodba ljudstva, ki je izkusilo trpljenje, tragedije, a je zmoglo znova vstati. Ljudstvo nam pripoveduje o svojem življenju, pripoveduje nam svoje življenjske zgodbe, polne veselja in upanja. Zgodbe, ki nas navdajajo z navdušenjem in upanjem, saj se je vseh teh poti dotaknila milost, dotaknila se jih je Božja moč in spremenila njihov tek. Z Božjo in lastno močjo so te ženske in ti moški pogledali svoji usodi v oči in jo vzeli v roke. Po evangeljskem navdihu smo skupaj zgradili MESTO UPANJA, ki je podobno družini. Vsi smo bratje in sestre, bratstvo je naš skupni temelj. Vsi ti ljudje, ki so skupaj gradili mesto upanja, so preprosti in junaški obenem, saj so se znali z vsemi svojimi močmi bojevati za to, da so se spet spravili v red, vstali in svojim otrokom podarili upanje prihodnosti.

Vsi smo člani iste verige – verige solidarnosti, ne glede na to, na katerem delu sveta živimo, kakšen položaj imamo, kaj delamo, kaj verujemo. Vsi moramo ustvarjati mesta upanja: mesta, osnovana na ljubezni, solidarnosti in bratstvu. Naše življenje nima nobenega smisla, če si ne prizadevamo za skupno dobro. Zgledujmo se po teh, ki so se rešili iz bede, ker so tudi sami postali glasniki upanja. Ne dopustimo, da bi nam zagospodovala ljubezen do imetja, ljubezen do posesti, ljubezen do nepomembnega. Ustvarjajmo oaze upanja. Če dvomite, da je to mogoče, potem preberite zgodbo, ki sledi.

Iz gore odpadkov je nastalo mesto, v katerem življenje seveda ni lahko, vendar oznanja srečo. Na krilih zgodb teh žensk, moških in otrok bi rad vse pozval: vsi skupaj se uprimo in delujmo v prid najbolj ubogim, zatiranim, preziranim, pozabljenim, otrokom z ulice in ostarelim, prepuščenim njihovi osamljenosti. V imenu človeškosti se odpovejmo hlepenju po dobičku in po časteh in se odločimo za življenje bratske povezanosti in delitve. Spomnimo se Jezusa, svetega Frančiška Asiškega in svetega Vincencija Pavelskega, ki so nam pokazali pot. Ostanimo pokončni in se do zadnjega diha bojujmo za najbolj uboge med ubogimi.

Zahvaljujem se Pierru, ki si je s svojo ponižnostjo in humorjem znal pridobiti zaupanje bratov iz Akamasoe, se zbližati z njimi in vstopiti v njihovo srce, prisluhniti njihovim življenjskim skrivnostim in zaupnostim. S tem, ko ubogim daš besedo, jim pomagaš k večjemu dostojanstvu. Hvala Pierru in Rijasolu, nadarjenemu fotografu, da sta pokazala vrednost našega vsakdanjega boja, razkrila naše drame, a tudi naše radosti, naše upanje, našo dušo!

Peter Opeka

Zô, mlada mamica, ki nikoli ne obupa

»Kaj vse je prestala! Pa nikoli ne obupa …« mi je nekoč namignil Peter Opeka, ko je govoril o Zô. Komaj sem čakal, da jo bom srečal! Predstavljal sem si gospo, zdelano od hudega, ki kljub vsemu ohranja nasmešek. Tako si predstavljamo ljudi, ki kljubujejo preizkušnjam … Kako presenečen sem bil, ko me je Zô sprejela v svoji mali hiški čisto blizu smetišča! Izjemno lepa in široko nasmejana mlada ženska je. Nikoli si ne bi mislil, da je preživela toliko hudega. Oče Peter me je posvaril: »Ti ne moreš razumeti bede teh ljudi. Sam sem z njimi že več kakor štirideset let pa jih tudi še ne razumem povsem.«

Očitno je, da jih v dveh tednih ne bom spoznal do dna srca. In tudi, da se jim moram približati po prstih, saj so ljudje, ki so veliko pretrpeli, zaradi tega nezaupljivi. Biti moraš preprost, naraven, spoštljiv, prijateljski in dobrohoten. To je ključ, s katerim seveda ni mogoče odpreti trdno zapahnjenih vrat njihovega življenja, ampak le predsobo. Kljub vsemu bo kaj ostalo tudi skrito.

Čeprav ima Zô 35 let, je videti kot deklica. Takoj sem začutil zaupanje, ona pa tudi. Njena mama Martine je spadala med »4 Mi«. Naziv izvira iz poimenovanja štirih nadlog, ki pustošijo po Madagaskarju med najrevnejšimi. V malgaščini se začenjajo z zlogom »mi«: *misotro* za alkohol, *mivaro* za prostitucijo, *midroka* za mamila in *miloka* za igre na srečo. Njen oče Samimanana je bil iz Antsirabéja. Zelo slabo se ga spominja, saj je imela samo štiri leta, ko je izginil. Šel je delat nekam proti Moramangi in rekel ji je, da ji bo od tam prinesel mango, vendar se ni nikoli vrnil … Lagati otroku je zločin. Šele pri devetih letih je dojela, da nima več očeta. Potem je njen brat hudo zbolel zaradi podhranjenosti. Odpeljali so ga v bolnišnico, kjer je več tednov nihal med življenjem in smrtjo. Mamica se je trudila preživljati s prodajanjem spodnjega perila na ulici, ko je prihrumel ciklon in jim uničil streho. Lahko ste še tako revni, toda dokler imate streho nad glavo, ni še nič izgubljeno.

Ko ni več strehe, se začne brodolom. Morali so prosjačiti. Zo je zdržala vse: splošno pomanjkanje, odsotnost higiene, napade in nespodobno nagovarjanje. Njeni bratje so bili bolj slabotni. Dva od njih, Toja in Tantelyja, so morali večkrat odpeljati v bolnišnico in dve leti sta se z mamo ob njiju izmenjavali kot bolniški strežnici. V drugem razredu je Zô nehala hoditi v šolo in odšla brskat po smeteh in beračit, da bi pomagala mami. To pošastno življenje je trajalo več let. Potem je Zô nekoč, medtem ko je njena mama ponovno šla v bolnišnico negovat sinova, opazila neka srčna gospa in ji rekla: »Za vas bi bilo bolje, da bi šli v Akamasoo.«

Zô je bila sprva nezaupljiva, potem pa je pristala. Kakor koli že, slabše kakor ulica ni moglo biti. Oče Peter jih je sprejel. Zô je bila še premajhna, da bi se spominjala, kaj točno jim je rekel, spominja pa se njegove blagosti.

Sezidali so si čisto majhno hišico na obronku smetišča in mamica je zidarjem pomagala s prinašanjem vode, potrebne za vezavo opeke. Za Zô in njene se je začelo novo življenje. Čeprav so bili še vedno revni, pa niso več živeli na ulici. Pri dvanajstih letih se je torej lahko vrnila v šolo, v devetem razredu pa se je odločila, da šolanje zaključi. Stara je bila štirinajst let.

»Veste, bila sem zelo velika za svoja leta! Fantje so se zato norčevali iz mene.«

Otroci znajo biti drug do drugega neusmiljeni. Konec šolanja je seveda pomenil, da je treba poprijeti za delo. Ničesar se ni branila, in ker so stanovali na obronkih smetišča, se je odločila, da si bo svoj kos kruha zaslužila tam.

»Moj Bog, kako je to drobceno dekle močno!« pomislim.

»Ampak Zô, kdaj pa kdaj ti pogum vendarle uplahne?«

»Se zgodi, kakor vsakemu, vendar se je treba spoprijeti z vsemi izzivi, mar ne? Če ne bom šla na smetišče, bom lačna in moji otroci tudi. Torej? … Sploh pa, veste, bilo je neizmerno manj hudo kakor v Tani … Ne, vi tega ne morete vedeti! Ne morete si predstavljati. Mislim, da tujec tega ne more razumeti.«

Zô ima prav. Mar lahko kaj bolje razumem življenje na gori odpadkov zato, ker sem šel dvakrat tja? Bil sem obut in sem še previdno gledal, kam bom stopil; oni so bili bosi. Zrak se mi je zdel kužno smrdljiv, čeprav sem bil tam samo pol ure, oni pa so tam po cele dneve. Ves razdražen sem bil zaradi nagnusnih muh, ki tam rojijo, oni pa jih še opazijo ne. Ali sem enkrat samkrat uporabil kavelj, da bi iz gnilobe izvlekel užiten ostanek? Seveda ne. Ne, ničesar ne vem o njihovem življenju. Kot pogosto pravi oče Peter, je samo ponižnost rešitev za to nevednost. Popolna ponižnost.

»Vidite, zato raje delam tukaj na smetišču, kakor prosjačim na ulici. Vendar ne bi hotela, da bi se s tem preživljali tudi moji otroci.«

Njen nasmeh mi pove, da sanja o boljšem svetu za svoje otroke. Dva ima: dekle, ki je na začetku gimnazije, in fantiča v osnovni šoli.

»Ko bom večja, ne bom šla delat na smetišče. Preveč bi me bilo sram. Raje ne bi jedla,« ji včasih zaletavo oporeka hči. Najstniki znajo biti kruti. Zô se za nič na svetu noče kregati s hčerjo, saj sta otroka vsa njena sreča. Zô se je poročila pri šestnajstih, dve leti po tistem, ko je pustila šolo. Faly, ki ga je spoznala na smetišču, ni bil napačen človek in se je vanj zaljubila na prvi pogled. Najprej se jima je rodila hčerkica.

»Ne, slab ni bil, gotovo pa ni bil zrel. Šele 18 let je imel. Za fanta to ni prav veliko, a ne?«

Rodila se je Rota, ki je stara petnajst let, potem je prišel Finaritra, ki jih ima devet. Zo ju zdaj vzgaja sama.

»Z Roto ni lahko, veste! Saj poznate najstnice. Zahtevne so. Ko ji česa, za kar me prosi, ne morem nuditi, se zapre vase in kuja. Vendar jo imam zelo rada. Pravijo, da mi je čisto podobna!«

Posvetilo se mi je, da mi Zô govori o otrocih v upanju, da je ne bi povprašal po možu. Lepi pogled se ji hipoma pomrači: »Pred štirimi leti sva se ločila … Ni bil zloben, toda storil je nekaj, česar mu nisem mogla odpustiti. Izkoriščal je mojo odsotnost, ko sem bila na smetišču, in v naš dom vodil ljubico. To je trajalo kar nekaj časa. Tega fanta sem imela rada, zato sem oklevala … Potem pa sem lepega dne od njega zahtevala, naj odide.«

Strašna rana, o kateri nikoli ne govori. Malo deklico, ki jo je nekoč zapustil oče, je zdaj izdal še mož. Se bo pobrala? Si človek lahko opomore po dvojni izdaji? Zô se povrne njen lep nasmeh. Zelo ganjen ji rečem, kako ji res privoščim, da bi ponovno srečala koga, ki je bo vreden.

»Nekoč, morda, toda za zdaj mi otroka zadoščata.«

»Spomnim se šoka, ko sem zagledal smetišče. Otroci ne morejo živeti tako nečloveškega življenja, sem si rekel. Zaradi njih sem se uprl.«

Peter Opeka

Doktor Jocelyn – prihodnost Akamasoe

Jocelyn je mlad zdravnik, zelo plah, četrti v družini sedmih otrok. Njihovi starši, Jean-Romain in Julienne, so prišli iz Vangaindrana. Jocelynova pot v Akamasoi lahko drugim služi za zgled. Je namreč sijajen fant, ki je končal študij medicine in ubranil doktorat o zapletih pri porodu, saj se je odločil za specializacijo iz ginekologije in porodništva.

Oče mu je umrl, ko je bil star komaj pet let. Starejši bratje, kmetje, so mu omogočili, da se je lahko šolal. Nekoč je najstarejši brat prišel v Tano, da opravi neka manjša dela. Tam je srečal svojo bodočo ženo, ki je bila doma v Akamasoi. Jocelyn je prišel sam, še zelo mlad, stanovat k bratu, ki je postal zidar v vasi Ambanalia. Tako je lahko končal šolanje najprej v osnovni šoli in nato še v gimnaziji v Andralanitri. Vedno je bil med najboljšimi tremi v razredu.

Ko se srečava, ga vprašam: »Od kod takšna zavzetost? Si se rad učil?«

»Videl sem, kako trpi moja mama, hotel sem se izvleči iz tega in ji pomagati,« mi odgovori z blagim glasom.

»Zakaj medicina?«

»V gimnaziji sem imel zelo rad naravoslovje.«

»Še vedno živiš pri starejšem bratu?«

»Ne, z ženo in sinovoma so bili preveč na tesnem. Zato mi je oče Peter dal hišo zame in za moja mlajša brata, ki sta se mi pridružila. Oba na univerzi študirata fiziko in kemijo.«

»Ni še nobene žene na obzorju?«

»Skrbeti moram za brata. Zato bova z dekletom še malo počakala. Zdaj opravlja medicinski staž v Fianarantsoi. Vidiva se enkrat na mesec.«

»V Akamasoi nimaš pravice delati. Če prav vem, zdaj čakaš, kam te bo dodelila država? Kaj torej narediš za ljudi tukaj?«

»Hodim od družine do družine in jim govorim o preventivi.«

»Kaj preventiva tukaj ne obstaja?«

»Pravzaprav ne. To ni v njihovi miselnosti. Malgaš gre na pregled samo, ko je bolan. Ne prej. In še takrat … Preden gre na pregled k zdravniku, si sam kupi zdravila na ulici ali v trgovini. Tukajšnja tradicionalna zdravila ali zahodna. Na ulici dobite vse, kar hočete. Celo antibiotike! Težava pa je v tem, da človek nikoli ne ve, kaj je zares v škatlici! Država ne stori ničesar, da bi ljudi glede tega ozavestila. To je ogromen projekt.«

Srečal sem zgleden primer mladega moškega. Jocelyn – z obrito glavo ob straneh ostrižen po modi današnje mladine – je zgled za vse tiste, ki si upajo spopasti se z izzivi in ki se želijo postaviti na noge.

Caroline Pigozzi, Giovanni Maria Vian

Skrivne vatikanske fotografije

Izid: **april 2019**
Izdala in založila: **Celjska Mohorjeva družba**
Prevedla: **Jasmina Rihar**
Uredila: **Tadeja Petrovčič Jerina**

Petdeset naslovnic za najmanjšo državo sveta

Je najmanjša država na svetu, vendar ni človeka, ki ne bi poznal imena njenega voditelja. »Papež, koliko razdorov?« je rekel Stalin. Nobenega, le milijarda in dvesto tisoč katoličanov na vseh zemeljskih celinah. Ni res, da svet spreminjajo le topovske krogle in revolucionarni bes. Sveti oče je v moči svoje duhovnosti in s svojim diplomatskim vplivom v prvih vrstah zgodovine. Vse od svoje ustanovitve *Paris Match* tej izjemni osebnosti namenja posebno mesto. *Match* svoje novinarje in fotografe pošilja na vsake volitve, vsak konklave, vsako sinodo in vsak drug pomemben dogodek. Od leta 1949 je naša revija spremljala sedem pontifikatov in Petrovim naslednikom posvetila 50 naslovnic. V tem času je zabeležila izjemne trenutke, majhne čudeže v življenju nekega časopisa, ki pričajo o naši močni povezanosti s papeštvom.

Leta 1958 je *Match* na naslovnici objavil Pija XII. na smrtni postelji. Prva tovrstna objava je pretresla na tisoče vernih. Šest let prej se je papež posebej za nas pustil fotografirati v vatikanskih vrtovih. Senzacija. Januarja 1964 se je *Match* lotil čisto drugačnega podviga, ki je mejil na norost, a je povsem ustrezal pomembnosti dogodka. Za spremljanje prvega papeževega potovanja po poldrugem stoletju zunaj Italije – obisk Pavla VI. v Sveti deželi –, je uredništvo najelo letalo! Na njem je bilo šestdeset novinarjev, foto studio, stenografi, oblikovalci … Številko smo uredili na nebu med povratnim letom in jo dokončali na letališču Orly, prek radijske zveze z uredništvom. Za uvodnik smo poprosili Françoisa Mauriaca. Dve barvni številki v celoti posvečeni »romanju« papeža Pavla VI. Edinstven dogodek v zgodovini tiska.

Janez Pavel II. in njegova odprtost v svet sta prav tako zaznamovala strani naše revije. S Karlom Wojtyło »zunaj obzidja« so naši bralci prepotovali ves planet. V anoraku, z romarsko palico v roki ali ko so mu vzklikali kot kakšni pop zvezdi: *Match* je sestavil zasebni foto album rimskega škofa.

Janez Pavel II. je razumel moč podobe, Benedikt XVI. moč besede, Frančišek pa je Vatikan umestil v digitalno dobo. Danes se s pomočjo novih tehnik sporočanja Petrov naslednik oglaša po Twitterju in Instagramu! Prek spleta se je papež katoličanom približal bolj kot kdaj koli prej. Kadar pa hoče pojasniti svojo vizijo sveta, izbere našo vatikanistko Caroline Pigozzi. Njen pogovor z njim leta 2013 je bil v frankofonem tisku prava premiera, nekaj posebnega: resnični izraz zaupanja.

Gregor Čušin

Moj mali besednjak od Ž do A

Izid: **april 2019**
Izdala in založila: **Celjska Mohorjeva družb**a
Uredila: **Cvetka Rezar**

V kot VESELJE

Če bi vas vprašal, kaj mislite, da je tisto, kar človek potrebuje, da pride v nebesa, bi mi poleg katekizemsko potrjene »milosti Božje« in evangeljsko izpričanega »Božjega usmiljenja« verjetno prav po veroučno začeli naštevati raznorazne lastnosti in dela, ki naj bi jih v Božje naročje namenjeni človek imel. Svetost, brez dvoma. Pa pobožnost. Trdno vero. Poštenje. Dobroto. Usmiljenje. Ponižnost. Neprestano molitev in pogost obisk svete maše. Trpežno potrpljenje z vsemi in z vsem, z eno besedo: trpljenje. In tako dalje in tako naprej.

Tale seznam bi znal zdrdrati vsak na pošteno darilo od botra in darove od Svetega Duha pripravljen birmanec, pa če ga opolnoči streseš s postelje. In bi podoben odgovor dobil tudi, če bi o nebesih povprašal od nedeljske maše odhajajočo mamko.

Morda – ne rečem, da ne – bi se našel kak liberalen nedeljnik ali »napiflan« birmanec, ki bi po hipijevsko rekel: »Ol ju nid is lav!« [*All you need is love!*] Vse, kar potrebuješ, je ljubezen!

In če potegnemo črto pod vse naštevanje, je to čisto res. Na koncu »ostanejo vera, upanje in ljubezen, to troje. In največja od teh je ljubezen« [1 Kor 13,13]. Ljubezen do Boga, do bližnjega, do samega sebe, in to seveda ne le v teoriji, ampak stvarno in zares: dela ljubezni, življenje ljubezni.

Kar me čudi in nemalokrat tišči, je, da bi le redki med »nebeške potrebščine« uvrstili veselje, pa še med redkimi le redki, ki bi ga uvrstili v prvo jakostno skupino, med prvih deset.

Kristjani, katoličani pa sploh, znamo biti strašanski dlakocepci.

Neprestano poudarjamo, da je naše oznanilo – veselo oznanilo. Kajti evangelij je – seveda, kdo pa tega ne ve? – vesela novica! Govorimo o veselju pri Bogu; o veselju v Bogu; o veselju pastirja, ki je našel izgubljeno ovco; o veselju vdove, ki je našla izgubljeno drahmo; o veselju očeta, ki je objel izgubljenega sina; skratka: govorimo o veselju nad spreobrnjenimi

grešniki; govorimo o veselem darovalcu, ki ga Bog ljubi; o veselju, ki je sad Svetega Duha … In še in še in še … Hkrati pa se pri vsem, kar počnemo, še posebej pri tem, za kar trdimo, da je sveto in božje, držimo smrtno resno. Kar poglejte naše obraze pri obredih: duhovnik nam prebere evangelij, se pravi veselo novico, a če bi kdo gledal le naše obraze, bi lahko sklepal, da so nam prebrali smrtno obsodbo.

Kot da nam je krst, ki nam izbriše izvirni greh, izbrisal tudi nasmeh z obraza. In veselje. In smisel za humor.

Morda pa se res vse začne z blagoslovljeno vodo? Že kot otroke so nas namreč učili in vzgajali, da se moramo, čim prestopimo prag cerkve in se seveda pokrižamo z blagoslovljeno vodo, obnašati »pridno in lepo« – kar koli že to pomeni?! –, predvsem pa, da ne smemo klepetati in se, Bog ne daj, smejati. Tega se v cerkvi pač ne počne. Tega se ne sme! To je greh! In kot se navadimo obnašati v cerkvi z malo začetnico, tako se obnašamo tudi v Cerkvi z veliko začetnico. Zato še na porokah jokamo, umrle pa pospremimo v »večno veselje«, zaviti v črnino in solze.

Pozabili smo na veselje. Postali smo tako resna Cerkev. In ko se smejimo, še bolj pa, ko se nam smejejo, nas je strah, da nas bodo imeli za »neresne« oziroma da bomo izpadli »neresni«. In če nismo »resni«, nismo »sveti«. Zato izganjamo smeh tako iz cerkve (z malo začetnico) kot iz Cerkve (z veliko začetnico), pri tem pa se še najbolj smeji hudič. Ki je že pregovorno »odnesel šalo«.

A Cerkvi, temu »mističnemu telesu«, je glava Kristus. Ki pa je imel smisel za humor. Ki se je znal smejati. In ki se je znal tudi posmehniti! Kar pomislite na njegove prilike, na duhovite zmerljivke, ki jih je namenil farizejem in pismoukom, pa kako iz Petra, ki ga je trikrat zatajil, izvleče tri izjave ljubezni. Če to ni duhovito! In smešno! In zvito! In norčavo!

Pa kako šele je na veliko noč za nos potegnil smrt. Na smrt smešno!

A mi dlakocepimo in venomer iščemo dlako v jajcu. Zato vam brez dlake na jeziku povem: ko dlakocepec odstrani dlako, ostane le še …

Bog se usmili mene, humorista!

Odpusti mi, Bog, ker sem pozabil na veselje. Zaradi tebe vsem postajam vse: slaboten sem s slabotnimi, trpim s trpečimi, jočem z jokajočimi, veselih pa se na daleč izognem, ker se mi zdijo neresni. Iz dneva v dan sklepam roke in te molim. V tvoje naročje polagam svoje načrte, svoje upe, svoje sanje. V tvoje ranjene dlani polagam svoje boje, zmage in poraze. V tvoje usmiljeno srce polagam svoj greh in svojo nemoč …

Na moje veselje pa čakaš zaman.

Noben križ, ki mi ga naložiš, mi ni pretežak. In ni težak toliko kot nasmeh na obrazu!

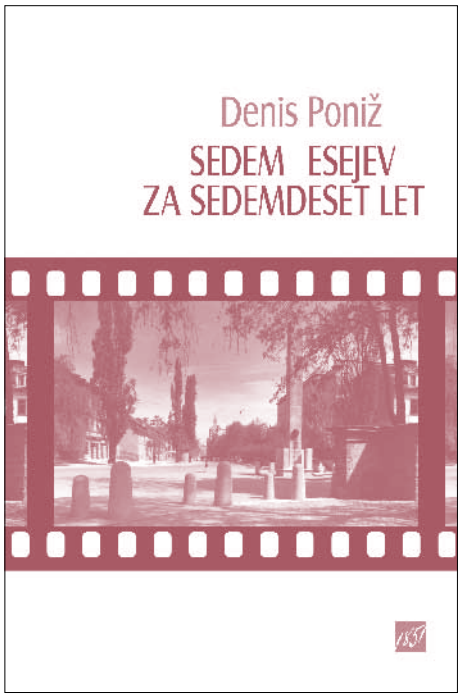
Morda se ne strinjate z menoj. Tudi prav. A preletite z menoj še enkrat seznam potrebnih reči za nebesa: svetost, pobožnost, trdna vera, poštenje, dobrota, usmiljenje, ponižnost, potrpežljivost, molitev, maša in ljubezen, seveda, ki je največja.

Je vse to kaj vredno, če ni veselja? [Prim. Flp 4,4–7.]

Začetek našega veselja – prosi za nas!

Denis Poniž:
Sedem esejev za sedemdeset let
Celjska Mohorjeva družba, 2018, 272 strani

Dr. Edvard Kovač

Denis Poniž se je ob svoji bližajoči se sedemdesetletnici zavedal velike nevarnosti, da bi v svoji zreli dobi začel ocenjevati dogodke svojega življenja s samoljubnim narcističnim pogledom. Zato se že na začetku odloča za skromnost, s katero bo samo preletel svojih sedem desetletij in ugotovil, kaj je prejel, ter nato svoja doživljanja, pa naj bodo grenka ali vesela, bogata ali siromašna, podaril naprej. Že od vsega začetka se odloča za veliko iskrenost, zato prosi odpuščanja vse tiste, ki jih bo s svojo pripovedjo in razmišljanjem prizadel ali ranil, hkrati pa odpušča vsem, ki so mu v življenju zadali bolečine in mu pustili brazgotine srca. Prav preko svojih pogostih asociacij na današnji čas nam avtor razkriva, da te brazgotine še niso izginile.

Zbirko svojih esejev je časovno porazdelil na sedem desetletij. Ganljivo je, ko opisuje svoje otroštvo. Koliko lepih otroških podrobnosti vstane iz njegovega spomina! Otroška duša ga vse življenje uči, da so lahko tudi male reči velike. Takoj opazimo, da je vrednote, tudi svoj smisel za presežno, prejel že v otroštvu in ta občutek ga bo spremljal na poti ustvarjalnega doživljanja in razmišljanja.

Ko odložimo knjigo, opazimo, da je bil avtor, ki je že vrsto let opažen slovenski esejist, tudi profesor zgodovine gledališča in njegove antropologije. Tako smo morda nevede brali tudi njegove spomine in razmišljanja kot dramatične prizore, kjer je on sam protagonist, pa vendar ne edini. Lahko bi rekli, da so glavni junaki njegovih pripovedi tudi zgodovinski dogodki, v katerih se je podobno kot v grški tragediji znašel tudi sam. In če mora igrati kakšno glavno vlogo, mu je bila ta dodeljena, sam je ni mogel izbrati. Toda če pri izbiri vlog ni mogel biti samostojen, je lahko svojo izvirnost in svojo etično odgovornost razvil preko njihovih interpretacij.

Zato sta najbolj zanimiva eseja iz desetletij njegovih študentskih let in pa o začetkih poučevanja dramatike, saj gre za znane osebnosti, o katerih smo zagotovo sami brali, če jih že ne srečevali. Bralcu se ob teh osebnostih na odru življenja zastavlja vprašanje: kje pa je v Poniževih esejih glas zbora grške tragedije? Lahko bi rekli, da se ta glas javlja preko avtorjeve iskrene besede, ki mu šepeče sporočilo Najvišjega in ki ne prizanaša ne njemu in ne njegovim sogovornikom. Pogosto razgrne kakšen dogodek ali poteze svojih junakov in »cesar postane nag«.

Esejistični jezik Denisa Poniža je bogat in mu omogoča, da nam odstira

odtenke svojih razmišljanj, hkrati pa tudi kaže na zapletenost družbe in še bolj na skrivnostnost srca drugega človeka. Pove nam, kako krivične so lahko nepremišljene sodbe. Pronicljivi slovenski esejist, ki je v času, ko je z razmišljanjem in osebnim doživljanjem zgodovine bogatil tudi časnik in personalistični krog *Revije 2000* ter prijateljeval s pisateljem Marjanom Rožancem, venomer ohranja držo dramatika. Kot takemu mu ostaja najbližje tragično občutje Unamuna. Zato je tudi njegov prefinjeni humor skrit v pretanjeni ironiji.

V sklepu knjige naš esejist pove, da je o teh temah že pisal in ker se ni hotel ponavljati, raje bralca usmeri k svojim predhodnim esejem. Vendar tudi sam ve, da to ni zadostno opravičilo za neizrečene besede. Skupaj z Berto Bojetu izpove, da ga bodo neizgovorjene besede o sebi in o prijateljih preganjale vse dni. Toda bralec bo avtorju zlahka priznal, da mu je uspelo veliko povedati o svojem času in ljudeh, ki jih je morda tudi sam poznal, zato je z našim esejistom v neprestanem domišljijskem dialogu in se z njim spoprijatelji, četudi ga osebno še ni srečal. Živa literatura pač, ki predstavlja resnično obogatitev slovenskega eseja.

Antonia Bernard
Francosko o Slovencih, slovensko o Francozih
Razprave in ocene
Slovenska matica, 2018, 212 strani

Slovenci na francoskem zemljevidu
Dr. Edvard Kovač

Francozi zase pravijo, da že pregovorno ne poznajo dovolj zemljepisa. Od tega pregovora se zlepa ne bodo poslovili, saj

se mi je tudi letos dogodilo, da so mi študentje na eni izmed francoskih univerz humanistične smeri na vprašanje, kje po njihovem mnenju leži Slovenija, odgovorili, nekje na vzhodu. Tako se ne smemo čuditi, če je Antonia Bernard, ki je bila profesorica za slovenščino in slovanske jezike na pariški Sorboni, potem pa tudi predstojnica na INALCU (Institut National des Langues et Civilisations Orientales), čutila potrebo, da je francoskim akademskim krogom v znanstveno uglednih revijah razlagala o Slovencih elementarna spoznanja. Prav njeno odlično poznavanje francoskega jezika in kulture ji je pomagalo, da jim je znala predstaviti slovensko zgodovino in kulturo na zanje mikaven način.

Vendar je tudi zanimivo, da ob tem izboru njenih spisov, ki sta ga zelo posrečeno opravili urednica Marija Stanonik in izvrstna prevajalka Jelka Kernev Štrajn, ni šlo samo za osveščanje Francozov o Slovencih, ampak tudi za ranjenost slovenske »narcisoidnosti«. Slovenci smo namreč o sebi izoblikovali kar nekaj mitov, na primer o majhnosti,

nedolžnosti in krivicah, ki nam jih zadajajo tujci. Avtorica pa pozna francoski kritični duh, ki za verodostojnost besed zahteva lastno kritično oceno. Slovenci smo bili doslej v svojih predstavitvah vsaj preveč romantični, če že ne tudi apologetski. In če se kaj upira francoskim intelektualcem, potem je to ideološki diskurz. Zato se je avtorica poleg avtokritičnosti zelo dobro izognila običajni slovenski ideološki govorici. To pa je pomembno tudi za nas Slovence, zato bi objava razprav Bernardove zaslužila večjo odmevnost v slovenski javnosti.

V prvem delu razprav avtorica Francozom predstavi našo zgodovino. Kot vemo, so imeli Francozi svoje kolonije v Magrebu in na Bližnjem vzhodu. Zato znajo muslimanski svet tako ovrednotiti kot tudi kritizirati. Slovenci pa smo imeli v svoji zgodovini žal negativno izkušnjo s turškimi vpadi, kar odmeva v naši literaturi. Poznavanje francoske literature je danes zelo pomembno za medkulturni dialog.

Zanimivo je, da Bernardova prav tako odklanja romantizacijo Napoleonovih časov in njegove administracije v Ljubljani. To obdobje nas ni moglo odvrniti od povezave z Dunajem, saj je tudi v tem obdobju pesnik *Ilirije oživljene* postal cesarski šolski inšpektor za vso Kranjsko.

Avtorica prav tako poudarja vlogo prosvetljenstva za našo narodno zavest, kar ni dovolj navzoče v našem vedenju. Z Bernardovo pa postanemo bolj pozorni na primer na Jerneja Kopitarja, ki je poznavanje slovenščine in slovanskih jezikov ponesel po vsej Evropi. Prevedel je tudi v glagolici napisan evangeliarij, nad katerim so prisegali francoski kralji.

Francozi so podobno kot Slovenci dovzetni za izjemno literaturo, zato je zelo razumljivo, da je avtorica spregovorila o pisateljih Borisu Pahorju in Dragu Jančarju, ki v odličnih prevodih Francozom približata slovenski šarm. Upajmo, da nam bo uspelo objaviti še kakšno razpravo Antonije Bernard in v sebi utrditi našo samokritičnost kot tudi samozavest.

Alda Merini
Frančišek, spev ustvarjenega bitja
KUD Logos, 2018, 216 strani

Andrej Arko

Krščanski svetnik Frančišek Asiški s preloma iz dvanajstega v trinajsto stoletje nenehno navdihuje številne umetnike, tudi slovenske. Med drugim imamo *Legende o svetem Frančišku* izpod peresa Ksaverja Meška, pa vrsto priložnostnih duhovnih pesmi različnih pesnikov in celo delo Andraža Arka za mladino *Frančišek, naš brat*, prevedeno v šest jezikov. Prav tako so znane številne upodobitve tega svetnika, ki so jih ustvarili slovenski umetniki, na primer Valentin Metzinger, Matej Sternen, Stane Kregar, Miki Muster, Veselka Šorli Puc in še vrsta mlajših. Podobno je ta svetnik s svojo *Sončno pesmijo* v prevodu Vitala Voduška navdihnil skladatelja slovenske himne Stanka Premrla, Damijan Močnik je svetemu Frančišku posvetil kantato, Avgust Ivan Ipavec pa oratorij. Podoba blagega svetnika je navzoča celo v videu Matjaža Feguša.

Med nepreglednim številom umetnikov v svetu, ki jih je navdihnilo življenje in delovanje tega umbrijskega ubožca, je tudi italijanska pesnica, pisateljica in dramatičarka Alda Merini. V njeni zbirki *Frančišek, spev ustvarjenega bitja* je zbranih petinosemdeset pesmi, nastalih v zadnjem obdobju ustvarjanja pesnice, ki je umrla pred desetletjem.

V njih se Merinijeva, ki je objavljala pri najuglednejših italijanskih založbah, poistoveti s svetim Frančiškom in na podlagi nekaterih oseb in dogodkov iz njegovega življenja subliminirano vstopa v zaznavanje duhovnega, ki se nemalokrat povzpne v hvalnico in molitev.

Alda Merini, zaznamovana s tragiko svoje dolgotrajne bolezni in s smrtjo obeh svojih mož, v tej svoji poeziji podoživlja Frančiškovo revolucionarno odločitev, da se odpove bogataškemu veseljaštvu in se usmeri v duhovnost in skromnost, kar pesnica občuti tudi kot njegovo, v narekovajih, norost, ki pa je, kakor jo doumeva, v bistvu vzvišena plemenitost in poveličanost. Že sama je svojo bolezen kdaj upesnjevala ali o njej spregovorila v svojih dnevniških zapiskih in esejih.

Duhovni samogovori Alde Merini, o kateri so svoj čas pisali tudi kot o kandidatki za Nobelovo nagrado, se iz obžalovanja dvigajo v češčenje, iz boli v veselje, iz preizkušenj v usmiljenje. Njena misel je jasna, izdelana, iztrpljena. Pretresljiva pesniška govorica pa je hkrati tudi izmirjajoča in poplemenitena, velikokrat himnična.

Trpeča duša Alde Merini išče odrešitev in smisel v videnju svetnikove življenjske drže in njegovega poslanstva, ki jo navdihuje. Pesničina bivanjska kalvarija je skozi vidik Frančiškove življenjske usojenosti osvobajajoča, zdravilna. Svojo osmišljenost blagodejno najdeva v Božjem razodetju in usmiljenju. Iz svoje pretresljive danosti tiplje v blagodejno in odrešujočo presežnost. Alda Merini je potemtakem v Frančišku Asiškem človeško bitje, ki so ga zaznamovale muke, ki pa je zmožno videti ustalitev v vsepreširjajoči ljubezni do soljudi in stvarstva.

Prevajalka pesnica Miljana Cunta se je zavzeto lotila svojega opravila. Pretanjeno je poiskala duhovnemu besedilu ustrezno slovensko izrazje, kar vedno ni bilo preprosto. Prva past je bila že v samem naslovu. Dobra plat pesniških izdaj založbe Logos je tudi v tem, da jih bralcem ponuja v dvojezičnosti, tako da lahko ob prevodu sledijo še izvirniku. To lahko prevajalca neusmiljeno razgalja, a Cuntove ne. Res je sicer, da je izvirnik napisan v prostem stihu, tako da pri prevajanju ni težav z ritmom in rimami, vendar je poezija Merinijeve miselno in pomensko dokaj zahtevna, kar seveda terja določen prevajalski trud in tudi nekaj teološkega znanja. Na redkih mestih se je prevajalka odločila za sicer nepotrebno zapostavo predmeta, saj ji ne bi bilo treba loviti mere, ker je v izvirniku praktično ni.

Knjigo *Frančišek, spev ustvarjenega bitja* bogati prevajalkina izčrpna in tehtna spremna beseda, oprta na vrsto literature o pesnici in njenem obdobju. Zelo koristne in priročne so tudi opombe, ki so prav tako izpod prevajalkinega peresa. Pisava gore, na kateri je Frančišek doživel mistično izkustvo stigmatizacije, pa je zastarela; danes se je namesto imena Alverno uveljavila oblika La Verna ali preprosto Verna.

Kakor koli, prevajalka Miljana Cunta s svojim rahločutnim pesniškim posluhom in temeljitim znanjem prinaša med slovenske bralce poezijo hudo preizkušane italijanske pesnice Alde Merini, o kateri se je pri nas malo vedelo in ki Besedo, pisano z veliko začetnico, občuteno zaznava s svojo pretanjeno pesniško besedo.

Andrej Rot

Lev Detela – Ad multos annos!

Osemdeset pomladi Leva Detela se zdi kot zvrhana košara bogatih in zrelih sadov. Polna duhovnih plodov, v besedo stkanih misli in lepih podob. V pesmih, esejih, romanih, črticah, člankih. Tam so njegovi izrisi, razmišljanja, liki, melodije, ritmi, predvsem pa njegov duh.

Poskušal sem izbrati stavek, ki ga je sam zapisal in ki bi strnil njegovo življenjsko pot. A mi ni uspelo, veliko jih je, zato sem se odločil za citat iz novele *Marijin mojster* iz leta 1972, ki pa bi lahko bil le utrinek njegovega življenja. Gre za mojstrsko pisanje, ki pokaže srednjeveški svet inkvizicije s stališča nedolžnih žrtev, povest, ki je lahko tudi prilika o nenehni nevarnosti, ki grozi avtentičnosti.

> »Odgovori, nesrečni človek, kar te vprašamo poslednjič: Si kriv, da si se povezal s hudičem in hudimi duhovi? Si kriv čarovništva, bogokletstva in drugih zločinov? Si povzročil ti kugo v mestu in na deželi, zaradi katere je umrlo toliko ljudi? Povej, nesrečnik: Si grešil ali nisi grešil? Odgovori, če te vprašamo! Reši svojo dušo, ki je zašla na pota zablod in prepadov!«
> »Presvetli, milostni sodniki. Nedolžen sem! Nedolžen!« sem spet zavpil, kot že tolikokrat.
> »Toda mi v to ne verjamemo,« so mi spet rekli. »Tvoja slika ima v sebi nekakšno neprijetno silo. To je hudičeva slika. Ta slika ni zrasla iz tvoje domišljije. Te slike nisi naredil sam, temveč s pomočjo hudiča!«
> »Ni res, ni res, presvetli sodniki,« sem vzkliknil v gnevu in obupu.
> »Mi ti pač ne verjamemo,« so spet vzkliknili. »Naj torej o tvoji krivdi ali nedolžnosti odloči Najvišji, sam večni Bog. V njegove roke položimo zdaj tvojo usodo. Zvezanega na rokah in nogah te bomo peljali po mostičku do rečnih vrtincev. Tam te bomo pahnili v deročo reko. Če si kriv, ti ne bo več nobene rešitve. Utonil boš kot kamen. Bog se naj tedaj v svoji pravičnosti usmili tvoje nesrečne duše. Mi ljudje ti ne moremo odpustiti … Če pa nisi kriv, a v to kar in kar ne moremo verjeti, tedaj te bo rešil sam Stvarnik, ki je ustvaril tudi tvoje življenje, iz teh mrzlih valov … Tedaj je tvoja nedolžnost izpričana in potrjena. Vse ti bo odpuščeno in potrjeni bosta tudi enkratnost in moč tvojega slikarstva. Torej, naj se zgodi božja volja! Naj v naslednjih trenutkih odloči sam Bog. V njegove roke položimo tvojo usodo!«

Detela je izbral svobodo in z njo vse grenkosti, ki jih svoboda prinaša. Ob aferi Antona Slodnjaka se je zares šel oporečništvo in z Mileno Merlak zapustil domovino in Jugoslavijo. Že dalj časa so v njem dozorevali samostojni pogledi. Njegov svobodni duh je zavračal dogmatičnost, zato je bil odločen nasprotnik tedaj vladajoče ideologije in eden izmed zelo redkih posameznikov, ki si je to svoje nasprotovanje upal izražati. Začetki na Dunaju leta 1960 so bili huda preizkušnja. Vpisal se je na slavistiko na

dunajski univerzi, povezoval se je s kulturniki v zamejstvu in zdomstvu, pisal za njihove časopise in revije. V tistem obdobju so nastali *Blodnjak*, *Atentat*, *Izkušnje z nevihtami*, *Kraljevi kip*, pesniške zbirke *Sladkor in bič*, *Črni mož*, *Metaelement*. Po letu 1973 so začela izhajati njegova dela tudi v nemščini. Literarna kritika je postala pozorna nanje in jih večkrat nagradila. Prvi knjigi v nemščini sta nastali na podlagi slovenskih besedil: *Izkušnje z nevihtami* in *Kraljev kip*. Prvo izvirno nemško besedilo so *Legende o očetu*, ki obravnavajo problem dogmatizma in avtoritete. Temu delu je avstrijsko ministrstvo za kulturo prisodilo nagrado za najboljšo knjigo leta 1976, dobilo je še nagrado mesta Sankt Pölten in nagrado avstrijske televizije. Napisal je tudi *Igro za bodoča pokolenja*, ki obravnava krvoločnost človekove narave. Katastrofa v Černobilu mu je dala navdih za *Pogovore pod tovarniškimi dimniki*. Leta 1978 je začel sourejati nemško literarno revijo za mednarodno literaturo *LOG*. V njej je objavljal prispevke nemških avtorjev in prevode manjšinske literature srednje Evrope ter literature večinskih srednjeevropskih narodov.

V kratkem pregledu ni mogoče omeniti vseh naslovov njegovih del, zato navajam le še nekatere. V Buenos Airesu je izšel *Časomer življenja*, pri Mohorjevi založbi v Celovcu *Stiska in sijaj slovenskega kneza*, *Jantarska zveza*, *Panonska elegija* in *Grške pesmi*, pri Celjski Mohorjevi pa *Dunaj na poštni znamki*, pri Novi reviji *Emigrant*.

Za svoje literarno delo je Detela prejel več nagrad na Nemškem in Avstrijskem, poleg tega leta 1969 v Trstu slovensko literarno nagrado vstajenje za sedem knjig pesmi in proze. Leta 2010 je prejel za zasluge na literarnem in kulturnem področju in za dolgoletno povezovalno in posredniško delovanje med Avstrijo in Slovenijo avstrijski častni naziv profesor.

Lev Detela je še vedno dejaven pisatelj. Sporočilo njegove literature je povezano s stanjem človeštva:

> Živimo v mejnem položaju, na področju usodnih stanj, ko se bo treba odločiti za nekatere ukrepe, v katerih se bo izkazala tudi prihodnost sveta. V tem svetu /.../ se moramo približati sočloveku in mu prisluhniti, pa naj je še tako nenavaden in nerazumljiv. Na podlagi teh tokov in stikov bo nastala nova civilizacija, ki bo univerzalna, ne da bi se pri tem odpovedali svojim narodnim koreninam. Na tem temelju se je treba vreči v pustolovščino sveta ter v miselnosti 20. in 21. stoletja sprejeti zavezujočo usodo, ki bo zaznamovala skupno pot naprej. Če se to ne bo zgodilo, smo lahko črnogledi za prihodnost človeštva in človeka.

Oktobra lani je ob koncu obsežnega intervjuja za mariborsko televizijo povedal:

> V preveč zamejenem položaju, v nedostopnih dominancah in sedežih, je dobro, da se pojavljajo alternative. Mislim, da se moramo odpreti. Tako kot sva takrat na Dragi pri Trstu nakazala s Kocbekom – odpreti v svet pa tudi v družbo kot tako. Prisluhniti tistemu, kar se nam zdi manj vredno ali neumno. Dati tisoč glasovom možnost, da ustvarjajo. Biti čim bolj odprt, naklonjen in liberalen.

Občudovalci, prijatelji in znanci Leva Detela se ob pisateljevem osebnem jubileju veselimo njegovih dosežkov, poti in življenja, v katero je prinesel toliko dobrega in žlahtnega. Svet je lepši in boljši – zaradi njega.

Tomaž Simčič

Ob predstavitvi *Vojaškega dnevnika* Iva Brica

V knjižni dar za leto 2019 je Goriška Mohorjeva družba uvrstila tudi publikacijo z naslovom *Vojaški dnevnik 1915–1919*. Njen avtor je Ivo Bric (1896–1943), »goriški narodnjak, gospodarstvenik, kulturnik, nedolžna žrtev komunistične revolucije, dolgoletni ter zvesti član Goriške Mohorjeve družbe«, kot ga je v predgovoru označil predsednik založbe msgr. Renato Podbersič. Knjiga želi biti obenem poklon tej predolgo zamolčani osebnosti, priložnost za oris zgodovinskih okoliščin, v katerih je potekalo Bričevo življenje, od rojstva leta 1896 v Dornberku v Vipavski dolini do njegove nasilne smrti leta 1943. Za to sta poskrbela urednika in avtorja obširne študije prof. Peter Černic in dr. Renato Podbersič.

Knjiga vsebuje tri vsebinske sklope. Prvi sklop predstavlja kajpak prvič objavljeni vojaški dnevnik, v katerem Ivo Bric, leta 1915 devetnajstletni nabornik, opiše svojo izkušnjo v avstrijski vojaški suknji med prvo svetovno vojno ter prve mesece italijanske okupacije, in sicer od poletja 1915 do 10. februarja 1919. Mestoma presunljivo besedilo opisuje dogajanje v prvi liniji in v zaledju, vsebuje zanimiva opažanja iz krajev, ki jih je Ivo Bric kot vojak obiskal, pa tudi grozovitosti, ki jim je bil priča. Zelo zanimiv je tudi opis nepričakovane izkušnje italijanskih zaporov v Ajdovščini in Trstu takoj po koncu sovražnosti. Primorsko je namreč v Bričevo veliko razočaranje takoj po koncu sovražnosti zasedla italijanska vojska, ki je v vsakem slovenskem domoljubu videla potencialnega sovražnika. Zaradi mimogrede izrečene politične pripombe se je tako Bric znašel za zapahi, in sicer najprej v Ajdovščini, potem v Trstu. Izkušnja je bila zanj posebno boleča, ker mu Italijani niso dovolili, da bi obiskal umirajočo mamo. Celo na njen pogreb ga niso pustili. Vrstice, namenjene mami, pa tudi pesem o tem sta nemara najbolj ganljivo mesto celotne knjige.

Drugi sklop predstavlja študija, v kateri sta urednika orisala osebnost Iva Brica ter prostor in čas, v katerem je potekalo njegovo bogato življenje. Opisana so njegova mlada leta, zgodovinsko je uokvirjen vojaški dnevnik, nato sledi prikaz narodnoobrambne, kulturne, gospodarske, prosvetne in politične dejavnosti na Primorskem, v katero se je Ivo Bric vključil po končani vojni, najprej v okviru legalne, potem pa ilegalne, podtalne krščanskosocialne organizacije, in sicer predvsem tiste skupine, ki je delovala pod vodstvom dr. Janka Kralja.

Tretji sklop pa je namenjen opisu Bričeve likvidacije junija leta 1943. Nenazadnje je ta knjiga izšla ob petinsedemdesetletnici tega tragičnega dogodka. S tem v zvezi bi poleg ugotovitev, ki jih prinaša študija Petra Černica in Renata Podbersiča, omenil še objavo pričevanja iz prve roke, namreč Ivovega sina Bogdana, pozneje duhovnika, ki je skupaj z bratom Brankom kot otrok prisostvoval očetovemu umoru.

V Bričevem vojaškem dnevniku bralec najde nastavke tudi njegovega poznejšega zasebnega in javnega življenja: ljubezen do družine in rodne zemlje, politično zavest, željo, da nekaj stori za svoj narod, za svojo ljubljeno Primorsko. Če dnevnik

Predstavitev *Vojaškega dnevnika* Iva Brica v Dornberku. Sedijo z leve urednika knjige prof. Peter Černic in dr. Renato Podbersič, dr. Jože Možina, stoje pozdravlja predsednik Goriške Mohorjeve družbe msgr. Renato Podbersič.

Foto: Vladimir Mrevlje.

beremo pozorno, bomo opazili, da je že med vojno, še bolj pa takoj po njej Bric zaslutil, kakšna bo v novih razmerah in pod novimi oblastniki usoda primorskih Slovencev. Vprašanje je seveda, kako naj deluje v dramatičnih razmerah, ki jih je fašizem v dvajsetih in tridesetih letih prejšnjega stoletja krojil na naših tleh. Pri nas marsikdaj slišimo trditev, da je značilnost primorskega človeka »upornost«, pri čemer se upornost asociira z revolucionarnostjo, največkrat v znamenju rdeče zvezde. Tudi Bric je bil Primorec, a tovrstne upornosti ne bomo našli ne v njegovem dnevniku ne v načinu delovanja politične skupine, ki ji je z vsem srcem pripadal v času fašizma in pozneje v prvih letih druge svetovne vojne. Bomo pa našli vztrajnost, pogum, zvestobo, odgovornost. In zasluga Petra Černica in Renata Podbersiča je, da v svoji spremni študiji pokažeta, kako smo primorski Slovenci fašistični pritisk zdržali ne le po zaslugi upornikov, ampak tudi po zaslugi zvestih, odgovornih in vztrajnih domoljubov, ki so bodrili, združevali, ohranjali jezik, kulturo in vero ter ekonomsko osnovo, posredovali za preganjane, iskali možnosti za omilitev nacionalnega pritiska. To zadržanje večina povojnega zgodovinopisja obravnava kot manj vredno, cincavo, če ne celo kar izdajalsko, pri čemer seveda sodi danes za nazaj in pozablja, da v tistih letih nihče ni mogel z gotovostjo vedeti, da bo Italija stopila v vojno in da bo nacifašizem v njej doživel vojaški zlom in da je bilo torej edino odgovorno politično zadržanje tedaj tisto, ki je ob upornikih računalo tudi na vztrajne narodne delavce, bodrilce in posrednike.

Pomemben je seveda tudi tisti del knjige, ki se sooča z Bričevim umorom junija 1943. Ivo Bric je namreč do OF zavzel negativno stališče, ker je za njo videl komunistično revolucijo. Tega svojega prepričanja ni skrival. Zato je partizansko vodstvo naročilo njegovo likvidacijo. O tem dogodku se niti v zamejstvu pred leti ni pisalo s potrebno jasnostjo in resnicoljubnostjo. Dozorel je torej čas, da tudi primorski polpretekli čas osvetlimo v vsej njegovi kompleksnosti in protislovnosti. Izid vojaškega dnevnika Iva Brica ter oris njegove osebnosti izpod peresa Petra Černica in Renata Podbersiča je prav gotovo pomemben prispevek v tej smeri, kar je potrdil tudi dogodek ob predstavitvi knjige. 14. decembra 2018 je bila namreč knjiga Iva Brica *Vojaški dnevnik 1915–1919* predstavljena v Dornberku, Bričevi rojstni vasi. Na predstavitvi se je z urednikoma Černicem in Podbersičem pogovarjal časnikar in zgodovinar Jože Možina. Na koncu pa je Boženka, najmlajša hči Iva Brica, prebrala besedilo, iz katerega izhaja, kako je sin enega od dveh domačinov, ki sta Brica umorila, to dejanje obžaloval in se zanj iskreno opravičil. Stisk roke in objem med obema – znamenje sprave in odpuščanja – je ganil vse navzoče v dvorani Osnovne šole Dornberk.